

XIII. ÉVFOLYAM
1923

OKTÓBER.
MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZET-TÁRS-
SÁG IRODALMI-ES-KRITIKAI-FOLYOIRAT.
AZ ORSZÁGI KULTURBIZOTTSÁG KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTI

DR. PATAI JOZSEF

A Mult és Jövő I. Kulturestje

a Zeneakadémia nagytermében, 1923. október hó 21-én
vasárnap este 5¹/₂ órakor az Operaház és a fővárosi szin-
házak legelőkelőbb művészeinek közreműködésével.

A kabala énekei, a régi zsidó misztikusok kompozíciói.
Régi zsidó lakodalmi énekek, kórusok, orgona, cselló, hárfa.

A Biblia és héber költők legszebb versei.

A MULT ÉS JÖVŐ előfizetői két drb. 30% kedvezményű jegyet kapnak.

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Blau Lajos: Hollandiai utam	251	Bán Margit: Strófák	
Holder József: Az új sátor. (Vers.) Szegedi		Könyörgés	270
István fordítása	257	Megjött a király	270
Salom Asch: Az örült anya. (Héberből for-		Esti hangulat	270
dította Patai József)	258	Furcsa játék	270
Somlyó Zoltán: Örület. (Vers.)	263	Kiss Arnold: A terenyei chevra-liberer ...	271
L. Pilichowsky (Páris): Látogatás Josef Is-		Cserzy Mihály: Bolyongás a szegedi zsidó	
raelsnél	263	temetőben	275
Kiss Arnold: Ének az őseimről. (Hugó Salus		A zsidó fiú- és leánygimnázium harca ...	278
verse Israels képe alá)	264	Zsidó humor. (Levél a szerkesztőhöz)	
Gedő Lipót: Bábel tornya	265	„Mit dalolnak a kutyák?“	282
Dr. Kecskeméti Ármán: A zsidó iskola ...	268	„A jótékonyság áll örökké“	282
Bialik: Szombat királynő. (Héber dal.) Ze-		„Mint a ma született gyermek“	282
néjét írta Minkovszky	268		

KRÓNKA ÉS SZEMLE.

A Mult és Jövő kulturestjei	283	Enten Manó dr.: Két arisztokrata a magyar-	
Kaszab Aladár	283	országi zsidókról	286
Két új könyv a Mult és Jövő kiadásában ...	283	Borsodi Lajos: Házibál	287
Dr. Sz. G.: Az orthodox zsidók parla-		A Mult és Jövő barátaihoz	287
mentje	284	Dr. B. M.: Schichtanz Mária	288
Dr. Kecskeméti Ármán jubileuma	286	Patai József: Bialik talmudistájához ...	288

ILLUSZTRÁCIÓK.

Israels: Mire megöregszünk. (Olajfestmény).		Josef Israels	273
Műmelléklet	249	Az ouderkerki temetkezési hely	277
Az amsterdami portugiz zsidó templom ...	252	A pesti izr. hitközség alapítványi leánygim-	
Az amsterdami régi portugiz zsidó templom		náziumának jelenlegi képe	278
belseje Spinoza idejében	253	A pesti izr. hitközség alapítványi leánygim-	
Israels: A tenger gyermekei	255	náziumának jövő képe	279
Menasseh ben Israel, amsterdami főrabbi	256	Feleki Béla dr., a zsidó fiú- és leánygim-	
Az amsterdami bírodalmi múzeum	256	názium megvalósítója	280
Israels: Kidus. (Vázlat)	257	Torna a zsidó leánygimnázium udvarán ...	280
Meyer Stern, amsterdami főrabbi	257	Előadás a szabadban a zsidó leánygimná-	
Israels: A hű barát	259	zium udvarán	280
— Az anya támasza	260	Fogorvosi rendelés a zsidó leánygimnázium	
Rembrandt: Zsidó koldus	261	orvosi szobájában	281
Israels József	263	Szemléltető természetrajzoktatás a zsidó	
Israels: A régi népnek egy fia	265	leánygimnázium kertés udvarán	281
— Saul és Dávid (Szénrajz)	266	Iskolai mosdó a zsidó leánygimnáziumban ...	281
— Költözködés	267	Kaszab Aladár	283
Rembrandt: Saul és Dávid	269	L. Pilichowsky: Jom-Kippur	284
Rembrandt: Zsidó menyasszony	270	Dr. Kecskeméti Ármán	286
Flinck G.: Izsák megáldja Jákobot	271	Dr. Borsodi Lajos	287

ISRAELS: MIRE MEGÖREGSZÜNK. (Olajfestmény.)

ISRAELS: WENN MAN ALT WIRD.

ISRAELS: QUAND ON VIEILLIT.

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1923. évi októberi művelélete.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIII. ÉVFOLYAM, 1923. OKTÓBER

DR. BLAU LAJOS: HOLLANDIAI UTAM*)

a Hollandiába akarnak utazni, — és bizonyára akarnak is, — bátran tehetik, csak meg kell szerezniök húszt és egyéb árán az idegen pénzeket és a különféle vizumokat. A szabadságlevelekkel kezükben felülnek az expresszre — tükörlablakok, fűtött kocsik, jó meszire az Óperencián túl, mosdóvíz, szappan, törülköző, — meghálnak Bécsben — a fürdőszobában, kiállnak nyolc-tíz vám- és egyéb vizsgálatot és harmadnapra már Amsterdamban vannak. Megváltozik a világ, a koffert nem kell többé maguknak cipelni, mert „ilyesmi”, mondják a hollandusok, Hollandiában nem fordul elő. Az „ilyesmi” kiterjed a hotelre is, bátran kint lehet hagyni mindent, ha még van minden, és a szobaajtót sem kell becsukni. Sőt el is utazhatnak, vissza is jöhetnek és mindent együtt találják, ahogy ott hagyták. Hallatlan botrány! A pénztárcájukat pedig nem is szabad becsukni, mert nagy a drágaság. Háromszoros ára van mindennek, mondják panaszosan a hollandusok. Mily kevésbé edzett nép! „Súlyos gazdasági válság”, olvassuk vezércikkeikben, tárcacikkeikben, gazdasági cikkeikben. Igen sok cikkük van, nem tudják, mit csináljanak a hússal, a hallal, a vajjal, a cukorral, a cacaoval, a kávéval, aruhával, a cipővel, a fehérneművel. Garmadában hever minden, sok más egyéb. Mi tudjuk, hogy mit kell ezekkel csinálni, — az egyiket meg kell enni, a másikat fel kell venni. Hogy bennünket nem kérdeznek, pedig milyen jó feleletünk van! Ehelyett azt kérdezik tőlünk, nem veszünk-e bécsi butort: rococo-, empire-, biedermeier-, altwienbörfoteuilt és hasonlót. Mind Amsterdamba köl-

töztek az osztrák koronák után és nagyon vágyódnak vissza. Kinn nem szeretik őket, különösen hogy az egész ország tömve van a világ mindenfajta árujával. Különös nép, örül, ha esik a pénze és emelkedik a korona, no meg a márka. A jó külföldi deviza extatikus örömbé dönti. — Mint látják, hölgyeim és uraim, nem igen értek a világi dolgokhoz, jobb is lesz, ha elhagyom ezt a fölfordult világot és ismerősebb lájak felé nézek. Régi jó ismerősöm a zsidóság, ehhez talán valamit értek, erről fogok szíves engedelmeikkel Önök előtt beszélni, még pedig csupán a holland zsidóságról. Erről is csak egyet-mást, amennyi a mi előadásainknak szabott keretbe befér.

Hol is kezdjem? Legjobb lesz, ha először a terepet szemléljük meg. Németalföld kis ország, kevés a föld, sok a víz. A tengert Isten teremtette, a szárazföldet az ember, mondja egy régi holland közmondás. Kis nép, de csak számbeli-leg. Nagy multja van. Ez a kis nép volt a 16. században a legnagyobb tengerjáró, kereskedett a nagyvilággal, Indiával és Amerikával, New-York is holland alapítás: első neve New-Amsterdam volt. A nagyvilágban kitágult a szemköre, kiszabadult a középkori gondolkozásból, kemény harcot vívott a spanyol sötét kényurasággal, amely a holland népet leigázta és egyízben mint eretneket asszonyostól, gyerekestől halálra ítélte. A türelmetlenséget saját testén próbálta ki és az első nép volt Európában, amely a szabadság zászlaját kibontotta és évszázadokon át a mai napig fennen lobogtatta. Széttörte a spanyol rabigát és menedéket adott mindenfajta üldözöttnek. Szabadságot nemcsak követelt, hanem adott is, befogadta a vallás üldözöttjeit, ezek között a marannosokat is, a kényszerkeresztényeket, akik hozzá Hispánia tűzkemencéjéből menekültek. A negyedik nemzedék után is leleselkedett az inkvizíció, e szerencsétlenek után. Az első menekültek 1593-ban kötöttek ki a holland partokon, kiket állandóan új meg új menekültek követtek. Kereskedők, bankárok, orvosok, jog-

*) A hollandiai zsidóság az idén ünnepelte az amsterdami hitközség fennállásának 250 éves jubileumát. Ez alkalomból közöljük dr. Blau Lajos rektornak, a világhírű tudósak előadását, amellyel a hollandiai nagy városokban tartott felolvasásairól számolt be az IMIT. egyik estjén, érdekes és értékes képet adva a hollandiai zsidóság belső és külső életéről.

tudósok, köztük mostoha hazájukban magas méltóságokat viselők voltak. A jövevények új hazájuk hajózását, kereskedelmét, iparát, pénzforgalmát, szellemi életét jelentékenyen emelték. Ezek, a kiinduló kikötők után „portugiz” nevet viselők voltak, az első zsidók, kik Amsterdamban a 17. század elején az első zsidó közösséget alapították. Nemsokára jöttek délnémet bevándorlók, kik külön közösséget alkottak. A németek után lengyel zsidók alapítottak közösséget, míg az idők folyamán a német és lengyel közösség egyesült, úgy, hogy már régóta csak kétféle zsidó van Hollandiában: portugiz és német. A portugizek voltak a műveltebbek, gazdagabbak, előkelőbbek, kik német testvéreiket lenézték, velük össze sem házasodtak. Ez így tartott évszázadokig, de az utolsó évtizedekben a közös műveltség, a gazda-

Az amsterdami portugiz zsidó templom Spinoza idejében.
(Egykoru metszet után)
*Die alte Synagoge in Amsterdam zur Zeit Spinozas.
Synagoge ancienne à Amsterdam.*

sági élet, a demokrata szellem nivelláló hatása alatt mindinkább egyenlővé váltak és ma már össze is házasodnak. A portugizek saját ritussal bírnak s ma is külön közösségeket alkotnak, mindössze kettőt, egyet Amsterdamban és egyet Hágában. A 17. századból eredő impozáns templomuk Amsterdam városának ma is egyik nevezetessége, valamint sok szép intézményük, melyek közt szemináriumuk és könyvtáruk kiváló helyet foglalnak el, emlékei dicső multjuknak. Számuk apad, körülbelül 7000-en vannak. Előadásomban ezután tisztán a felnémet zsidókról beszélek. A felnémet zsidók az egész országban laknak, 163 közösséget alkotnak, melyek közül azonban csupán ötben haladja meg a lélekszám az ezret, a legtöbbben ötven alatt marad, falvakban tíz alatt is. Összesen száz- és néhány ezren vannak. A zsidóság nagyobb fele Amsterdamban la-

kik az utolsó hivatalos kimutatás szerint 56.678 lélek. Ezután következnek Rotterdam, 10.132; Hága 6175; Groningen 2729; Arnhem 1315 lélekkel. A gyarapodás 1900 óta csekély. A nagyvárosokba a háború alatt és még inkább a háború után vándoroltak ugyan be zsidók, leginkább keleti zsidók, ahogy az orosz-lengyel zsidókat az egész világon nevezik, de német és magyar zsidók is. A bevándorlás dacára a zsidók arányszáma az összlakossághoz hanyatlott: míg 1900-ban 2 százalékot tett ki, ötmillióból száz-ezret, addig most 7 és fél millióból csupán száz és néhány ezret, tehát körülbelül 1 és fél százalékot. Ennek a csekélyszámú zsidóságnak jól kiépített, mindenre kiterjedő szervezete van, melynek élén a központi bizottság áll és melynek intézőszerve az állandó bizottság. Az országos szervezet költségeihez minden közösség hozzájárul, nagyjában a lélekszám arányában, öt forinttól feljebb. A költségvetés szerény, a jövedelemnek kisebb felét a szeminárium kapja szubvenciókép, a többit jórészt a hitoktatók szerény tiszteletdíjaik kiegészítésekép. Zsidó világi iskola nincs, sem elemi, sem középiskola, ennek szüksége nem forog fenn semmi tekintetben. A hitoktatást külön iskolákban végzik, a legkisebb helyen is, hol csak pár zsidó család él, van hitoktató, összesen 104 helyen. A hitoktatók többségénél a hitoktatás mellékállás, állami- és városi, közép- és elemiiskolai tanítók látják el. Akárhány több városban tanít, pl. Hágában lakik és Leydenben is van iskolája.

Hogy világi tanítók és tanárok ekkora valóságos ismeretekkel bírnak, annak magyarázatát a nagy tiszteleten kívül, melyet a holland zsidó szülő a biblia és a talmud iránt érez, a szeminárium szervezetében lelhetjük meg. A „hollandi izraelita szeminárium” a teológiai tanfolyamon kívül teljes középiskolával bír. Hollandia a teológusok és philológusok népe, és a rabbiszemináriumban is a héber tudományok mellett a legnagyobb súlyt a klasszikus nyelvek, a latin és görög tanítására helyezik. Az érettségi után következő évben minden hallgató tartozik az egyetemen a magasabb tanítói oklevelet megszerezni, ami leginkább a classica-philológiából történik. A képesítés háromfokú: 1. tanító, 2. szónok, 3. rabbi, hivatalos nyelven: darsan, maggid, moreh. A képesített rabbik nem kapnak mindjárt rabbiállást. Az egész országban ugyanis csupán 12 főrabbiág van és a nagyvárosokban még néhány rabbiállás. A fiatal rabbi sok esetben állami vagy városi középiskolánál keres tanári állást, és kap is. Ebből az állásból vár üresedésre, hogy főrabbi lehessen, kinek nagy hatásköre és nagy tekintélye van, nemcsak saját híveinél, hanem a közhatóságoknál és a keresztény lakosságnál is. Az amsterdami főrabbi *Onderweyser S. A.*, aki minden tekintetben kiváló egyéniség, egy érték tekintélyével bír. A szemináriumba jómódú szülők

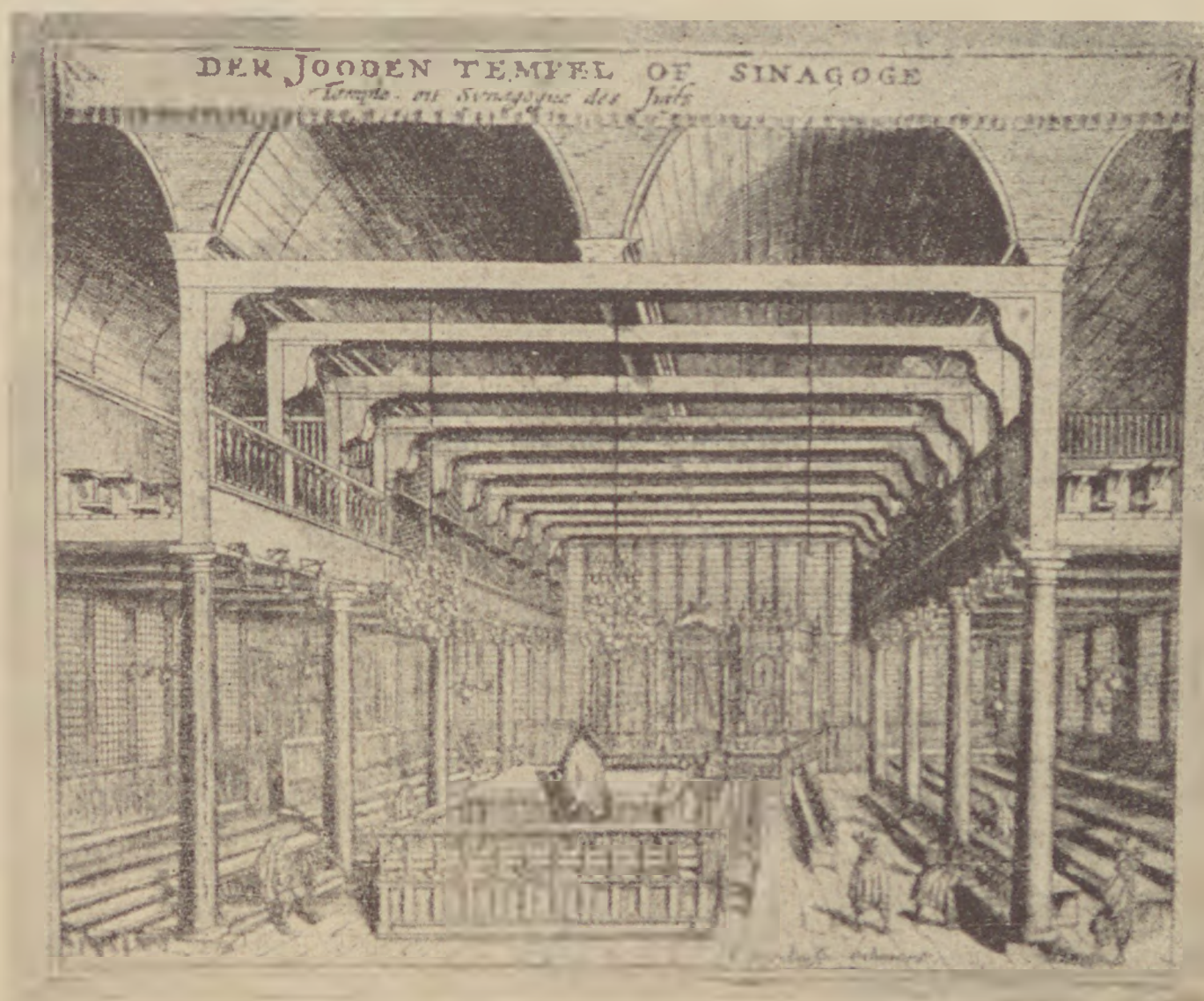
is járatják gyermekeiket, sőt gazdagok is. A kura-tóriumban ül Oppenheim, az államtanács egyik tagja, ami, mint nekem ott mondták, több mint miniszterség.

Hogy Hollandiában zsidók a legmagasabb állásokat elérték és ma is elérhetik, köztudomású dolog. Vannak zsidók, kiknek szobrot emeltek. A Rijksmuseum lépcsőházában díszlik Israels festőművész szobra, ki a holland tájat és népéletet a legtalálóbban érzékítette meg ecsetével. A Sarphatistraatban járók közül csak én gondoltam arra, hogy Sarphati jólismert középkori zsidó név, amely franciát jelent. Egyáltalában nem gondol két holland ember, ha egymással dolga van, arra, vajjon nem zsidó-e a másik? A szabadság és jogérzet mélyen gyökerezik a holland nép lelkében, erkölcsi lényé alkotó elemévé vált. Igaz vallásos nép, az volt a multban, mikor a fanatizmus üldözteit hazájába befogadta, az a jelenben is, mikor a háború áldozatait felsegíti. Nem kérdezi, mi a vallása, sem azt, mi a faja. Szép a lelkivilága, telítve van emberszeretettel. A hozzá is eljutott lengyel zsidóra sem dob követ. A francia nemzet után a holland nép volt az, mely a zsidókat emancipálta. 1796 szeptember hó 2-án az emancipációt következő szavakkal iktatta törvénybe:

„Egy zsidó sem zárható ki azokból a jogokból, melyek a batáviai respublica polgárjogával vannak kapcsolatban s melyeket élvezni óhajt”. Csakugyan akadtak zsidók, akik ezeket a jogokat nem óhajtották élvezni, az akkori amsterdami főrabbi is elene volt az emancipációnak, mert a forradalom adta és nem az imádott orániai fedelmi ház. Valójában mégis a holland nép adta, akárki állt akkor az élén, mert minden időben, egyetemlegesen és egyenkint, jóindulatot tanusított a zsidó nép iránt. A zsidó község és egyéb zsidó testületek üléseiről a napilapok az állandó egyházi rovatban éppoly bőven referálnak, mint a keresztény egyházak és testületek üléseiről.

Felolvasásaimat, melyeket a hollandiai zsidó tudományos társulat rendezett, a napilapok előre hirdették, a felolvasásokról kiküldött tudósítók hasábos tudósításokat közöltek. Reprodukálták a felolvasások tartalmát, egészen szakszerűen a Telegraaf, az entente érzelmű lapok vezére. Az egyetem rendelkezésére bocsátotta szép auláját, melyet, melleleg megjegyzem, egy zsidó ajándékozott az egyetemnek. Amsterdamban tartott mindkét felolvasásomnál jelen voltak a keresztény szabad egyetem rector magnificusa, Mujtjer professzor, több egyetemi és más főiskolai tanár, a két főrabbi, papok felekezeti különbség nélkül, nagyszámú művelt közönség, melynek soraiban keresztények is voltak. Ők is megváltották a kifejezetten zsidó szempontból tárgya-

landó aram- és görög papyrusokról szóló felolvasásokhoz belépőjegyeiket. Ingyen felolvasások Hollandiában nincsenek. Figyelemmel hallgatták Seeligmann Zsigmond nem hivatásos, de hivatott zsidó tudós üdvözlő beszédét. Ebben a személyes vonatkozásokon kívül, melyeket mellőzök, a zsidó tudomány jelentőségét fejtegette és ennek kapcsán bemutatott a közönségnek, kiemelve azt is, hogy első eset, hogy külföldi tudóst hívtak. Második felolvasásom befejezése után a társulat elnöke meleg köszönetére magam is külön fejtegettem a modern zsidó tudomány fejlődését és jelentőségét, rámutatva a magyar rabbiképző ezirányú érdemeire is. A közönség mindvégig feszült figyelemmel hallgatta a felolvasásokat és a beszédek is. Másfélóra után sem sietett. A felolvasások előtt és után folyta-

Az amsterdami régi portugiz zsidó templom belseje Spinoza idejében
(Egykoru metszet után.) Das Innere der alten Synagoge in Amsterdam.
Intérieur d'une synagogue ancienne à Amsterdam.

tott barátságos beszélgetés folyamán dr. Mujtjer rektor egyebek közt a legyőzöttek iránt érzett meleg rokonszenvének adott kifejezést.

Hágában, amely a dúló viharban is ragyogtatta szépségét, a két felolvasás a theosophiai társaság dísztermében folyt le. Az előkészületek az amsterdamiakhoz hasonlóak voltak: ujságok hirdetése, meghívók és belépőjegyek. A rendezőség élén Van der Wielen, a parlamenti tachigráfiai tudósítások szerkesztője és hitközségi előljáró állt, ki a közönség üdvözlét és köszönetét tolmácsolta. A felolvasásoknál a Rotterdamsche Courant külön tudósítója jelent meg, a szombat este tartott „A talmud” című felolvasás tartalmát hasábos sürgönyben adta le, hogy lapja már vasárnap reggel közölhesse, ami meg is történt. A terjedelmes kivonatból az olvasók megtudták, hogy mi is a talmud és hogy pl. négy korszak-

alkotó tekintélye van: Ezra, Hillel, Rabbi Jochanan ben Zakcai és Rabbi Akiba. A hírlapíró maga is ért a talmudhoz, orthodox módra él, fedetlen fővel feketekávét sem iszik. Ez is hollandi specialitás.

Hiszen Israels világhírű festő létére szombaton teljesen pihentette az ecsetjét és fejedelmi meghívásra sem volt hajlandó megszegni a szombatot. Hollandiában nagy a tudomány becsülete, a zsidó tudomány is emancipálva van, egyenjogú a többi tudományokkal. A Zsidó Tudományos Társulat kívánságára a hágai birodalmi útlevélhivatal sürgönyileg adta meg számomra a beutazási és tartózkodási engedélyt. Sőt kétszer is sürgönyözött. A tudomány e becsülésének tulajdonítom a kitüntető fogadást, amelyben Amsterdamban és Hágában részem volt. Még melegebb volt az üdvözlés Groningenben, mintha családtagot fogadtak volna. A két felolvasást, melyek közül az első a talmudról szólt, a külön meghívókon és hírlapi jelentésen kívül az egyetem tábláján is hirdették. Az egyetemi könyvtár igazgatója végtelen szivességgel fogadott, egyik könyvtárossával, egy doktorkisasszonnyal megmutattatta az egyetem kézirat- és ősnymtatvány-kincseit, azután ő maga kalauzolt másfél órai körúton az egyetem összes helyiségeiben és vendégajándékuul megtisztelt az egyetemi könyvtár nagybecsű katalógusával. A felolvasások a „*Harmonie*”-épületben voltak, ahol azokat tartani szokták. A termet egészen megtöltő hallgatóság között három egyetemi tanár is jelen volt, kik a görög papyrusokról szóló felolvasásom alatt jegyezték. A két groningeni napilap egy-egy tudósítót küldött, kik a pódiumon foglaltak helyet és másnap részletes közleményben számoltak be a felolvasásokról. Dr. Mendels gimnáziumi tanár, ki a közönségnek bemutatott, a felolvasás után kérdést intézett a hallgatósághoz, hogy van-e valakinek észrevétele vagy kérdése. És volt is többeknek. Egy volt katolikus pap hosszabb fejtegetésbe is bocsátkozott. A holland kedvesség Groningenben felülmúlta önmagát. Más község is kérdezősködött nálam, de azt hallottam Wagenaar szemináriumi rektortól, hogy ott inkább egy dróset kellene tartani, nem tudományos előadást. Ilyen község is van még holland földön, noha régi és nem új, bevándorolt község. A jámborság tekintetében valamennyi község réginek mondható a szó jó értelmében. Amsterdam két temploma és számos imaháza minden szombaton megtelik ájtatos imádkozókkal. A főtemplomban is mindenkinek megvan a maga ülőhelye; már péntek este ünnepi ruhában jelennek meg az emberek, így persze szombaton is. Mindenkinek van imaköpenye, imakönyve és bibliája. A szép templomban régi, de rendezett istentisztelet folyik. Van kórus, de nincs orgona. Midőn évtizedek előtt egy előkelő úr szová tette az orgonát, dr. Dün-

ner, az akkori főrabbi az illető szívéhez tartotta fülét és azt mondta: nem hallok szívében orgonát. És ezzel az ügy elintéződött. A kisebb imaházak szintén szépen vannak tartva, sőt díszesen és van hétköznapi közönség is. A régi világra emlékeztet a sok templombajáró és imádkozó gyermek. Groningen Béth Hamidrásában, ahol a zsinagóga helyett hétköznapi imádkoznak, a délutáni istentiszteletnél serdülő fiúk és lányok elég nagy számban imádkoztak a férfiakkal együtt magukkal hozott imakönyveikből. A legmeglepőbb azonban e tekintetben rámnézve egy ünnepély volt, melyet Amsterdamban a szeminárium, ott is Ecz Chájim nevet viselő segélyegylete alapítójának emlékére rendeztek. Férfiak és nők vegyesen jelentek meg, az egyik tanház, Béth Hamidrás szép imatermében, kik a számos beszédet nagy figyelemmel hallgatták. Az ünnepély héber imaszámaint közösen énekelték, az esti imánál, a máárivnál a nők is elővették magukkal hozott imakönyveiket és épúgy imádkoztak, mint a férfiak. Az egylet elnöke, ki a gyűlést vezette és a felszólalóknak sorban felelt, a magánéletben egyszerű munkás. Tösgyökeres holland ember, Maarsen holland helység nevét viseli. Nappal gyémántot köszörül, este tanul és jeles talmudista. A fia, J. Maarsen két év óta amsterdami rabbi.

Önmagukban nem nagy dolgok, de mint szimptómák, felette jelentősek. Mutatják az ősi tradícióhoz való ragaszkodást, ami az erkölcsös életmódra is kedvezően hat. A szombat az amsterdami zsidó városrészben, amely megtartotta ghetto-jellegét, bár szegény keresztények is laknak benne, még külsőleg is észlelhető. Az üzletek itt szombaton zárva vannak, hétköznapi pedig a városi tanács külön vásárt engedélyez. A kormány- és városi hatóságok általában megértést és jóakaratot tanúsítanak a zsidó vallással szemben. Nemcsak a nagy kérdésekben, mint a zsidó vallás teljes egyenjogúságában, hanem a zsidók vallási gyakorlatának megkönnyítésében is. Kiváló példája ennek az, hogy azoknak a zsidóknak, kik szombaton üzleteiket zárva tartják, megengedik a vasárnapon való üzletnyitást. Ott-tartózkodásom alatt akörül folyt a tárgyalás, hogy megengedhető-e a zsidóknak a szombat esti üzletnyitás is.

Felette érdekes maga a zsinagógai szombat és a szombat eltöltése. Az istentisztelet reggel fél 9-kor kezdődik és valamivel 12 előtt végződik. Ekkor hazamennek reggelizni, ezután épp annyi idejük van még, hogy a délután (mincha) istentisztelethez a templomba érhessenek, amely egy órakor kezdődik. Mincha után a bibliát, azaz a hetiszakaszt olvassák vagy tanulmányozzák, — már ki milyen, — azután pedig látogatásokat tesznek vagy fogadnak. Az este beállta előtt épp csak annyit esznek, hogy megfeleljenek az előírt három szombati étkezésnek. A tulajdonképi ebéd

Kinder des Meeres.

Israels: A tenger gyermekei.

Enfants de la mer.

az est beállta után van, mint más napokon is szokás. A főétkezés ugyanis az esti diner. Nincs nap, melyen a jámbor hollandi zsidó kevesebbet enne, mint szombaton. A szombati nap nagyobb részét imádsággal és bibliaolvasással tölti. A szombatot a szakértő már külsőleg is megismeri arról, hogy igen sok embert lát, kik imazacskókkal, jó magyarán: taleszbeittlival felszerelve igyekeznek a zsinagógákba. A szombati lelki nyugalom és igaz áhítata tölti el egész lényüket.

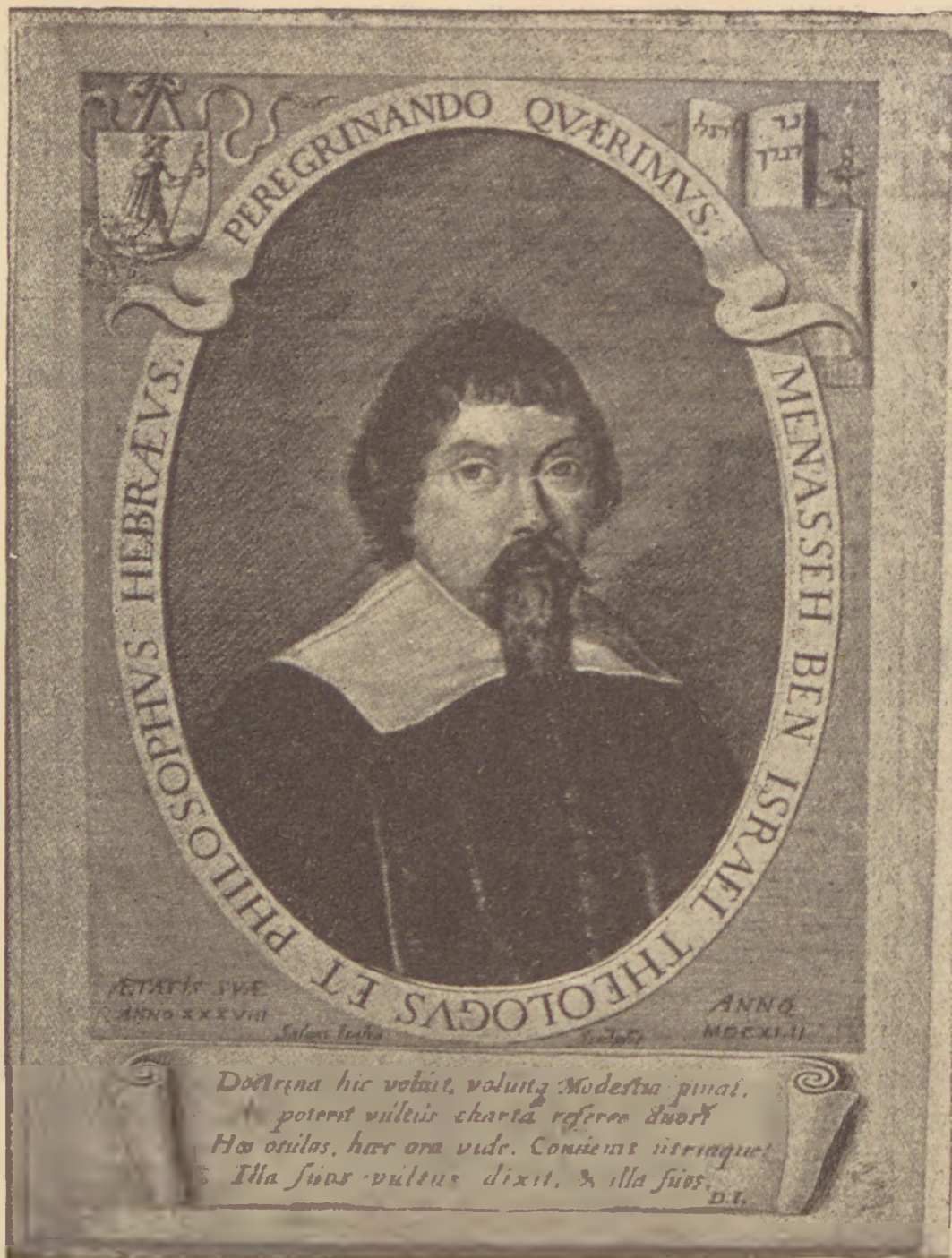
Igen kedves a szombati Eruv elintézése, melynek megértése céljából az Eruvról pár szót kell előrebozsátanom. Szombaton nem szabad az utcán tárgyakat hordani, de szabad az udvarban. Az egész város egy udvarnak tekinthető, ha szimbolikusan körül van kerítve és a hatóság beleegyezésével a város szimbolikusan át van engedve. Ennek a cselekedetnek rabbinikus neve Eruv, amilyen pl. Pozsonyban is van. Az amsterdamiak nagyhírű főrabbija, a már említett, 1912-ben elhalálozott dr. Dünner, az Eruv felállításának megengedése iránt a városi tanácsnál kérelmet terjesztett elő. Miután a polgármester az engedélyt aláírta, a város átengedésére célozva, e humoros szavakkal fordult a főrabbihoz:

— Most az ön vendégének érzem magamat.

A szombati írás az a kérdés, amelyet nálunk is jól ismernek, Hollandiában nem kérdés sem tanulók, sem a tanítók szempontjából. A zsidó tanár vagy tanító minden különösebb eljárás nélkül a szombaton való tanítás alól is fel van mentve. A zsidó tanerők többsége igaz szombatot ül, ennek tudása mellett jámbor katolikus helységekbe is kineveznek zsidó tanerőt. A je-

lenlegi groningeni főrabbi, dr. Ascher, középiskolai tanár volt és nagyműveltségű neje ilyen tanítói állásból ment hozzá férjhez. Atyja, dr. Winkof, tekintélyes városi tisztiorvos, mikor szombaton meglátogattam, a hetiszakasz olvasásával volt elfoglalva, ő is, és egyetemét végzett és végző fiai is. Fiai tanulmányaik mellett talmudot tanulnak, mint sok más egyetemi hallgató, művelt tisztviselő, aktív kereskedő, sőt munkás is. Több tanház, Béth Hamidrasa van, egyiket-másikat jótékony intézmény tartja. Kiállításra és berendezésre mind szépek, felszerelve még szebb könyvekkel. Hogy Amsterdamban vannak kórházak, árvaházak, menedékházak aggók számára és másfatja emberbaráti intézmények, magától értetődik. Ezekről nem beszélek, hogy még egyet-mást elmondhassak a holland népről és a holland zsidókról.

Egy intim példán mutatom be a városi hatóság kedvességét, amelyet a zsidók iránt éppúgy tanusít, mint más felekezetbeliek iránt. Egy szegény zsidóasszony száz éves lett, e nevezetes születésnap ünneplésére a városi tanács megbízásából megjelent az öreg asszony szegényes lakásán a polgármester, Onderweyser főrabbi társaságában és mindhárman levétették magukat, középen az öregasszony, az egyik oldalán a polgármester, a másik oldalán a főrabbi. Szerettem volna az érdekes fotografiát elhozni, de vendéglátó barátom nem akart megválni tőle. A polgármester azzal volt megbizva, hogy a tisztos matrónának születésnap ajándéku a város nevében 100 holland forintot adjon át. Hogy a 100 éves asszony szellemi állapotáról meggyőződést szerezzen, a

Menasseh ben Israel, amsterdami főrabbi (1604–1657).
(S. Italia egykorú rézmetszete.)

polgármester azt a kérdést intézte hozzá, hogy hány forintot adjon neki, ha minden életévéért egy forintot kap. Erre az öreg asszony azt felelte: hát százat! Csak nem gondolja a polgármester úr, hogy mesüge (bolond) vagyok!

A jóság a holland nép lelkéből fakad: mindenki szives, kedves, előzékeny. Ha az utat tudakolod, mindjárt el is kísér. A villamoskalauz utánad néz, mikor leszállsz, hogy nem téveszted-e el a keresett utcát, és a kocsiról utánad kiált: pár lépéssel arrébb. Mindenki jókedvű, örül az életnek és az embereknek. Egy bécsi műtörténész, ki velem egyidőben tartott felolvasásokat, azt mondta nekem, hogy többen ajánlottak fel neki díjtalanul lakást és ellátást ottidőzése idejére, sőt nyári tartózkodásra is meghívták. A hivatalokban, mint valami régi jó ismerőst fogadnak, szives felvilágosítást adnak és mindjárt jó tanáccsal is ellátnak. A vámvizsgáló sem lát benned, mint a bécsi sógor, csempészt, és nem nyúl szived tájékára, hogy pénzedet kitapogassa.

A holland nép emberszeretete legszebben nyilatkozott meg abban a jótévésben, melyet a háború sujtottjai iránt tanúsított és most is tanúsít. Sem erről, sem a zsidóknak ezen általános akciókban való részvételéről nem kell beszélnem. A tisztán zsidó jótékony akciók ismertetése sem tartozik kitűzött célokhhoz. Csupán két dolgot említek. Az egyik a háború alatt történt, a másik még most is folyik. Eredeti és modern ötlet volt a kiállítás, melyet a már említett, a tudományak és köznevelés élő Seeligmann Zsigmond

elnöklete alatt a zsidó háborús irodalomból rendeztek. Kiállították az irodalmi termékeket, nem kevesebbet, mint 458 számot. Képviselve volt Amerikától Dániáig valamennyi hadviselő és el-lenséges ország, csak Magyarország, sajnos, nem volt képviselve. A kiállításnak nem várt nagy sikere volt, keresztények is tömegesen látogatták. A kinyomatott katalógus, melyet Silva Rosa portugiz könyvtáros készített, a zsidó háborús irodalom egyetlen bibliográfiája. Talán az egyetlen egyetemes háborús bibliográfia. A tekintélyes jövedelmet a háború áldozatainak segélyezésére fordították.

Szomorú szükség teremtette meg a „Haknaszat Orchim” vagyis „Vendégfogadás” című egyesületet, amely a menekültekről, a kivándorlókról gondoskodik. Nagy háza van, hol szállást és ellátást is ad az arra szorulóknak. Nagy irodájában a sorsüldözötteknek minden felvilágosítással szolgál, kivándorlóknak szükséges okmányokat szerez, fájdalmára és nagy költségére nemely esetben egész családokat kénytelen vizumért hazájába visszadirigálni. A honi konzul láttamozza azt az útlevelet, melyet az amsterdami konzul nem láttamoz, noha mindkettő ugyanannak az államnak a konzulja. Hát ilyen is van ebben a felfordult világban. Megesik, hogy hat-nyolc tagból álló család teszi meg újból az utat, mondjuk pl. Amsterdamból Prágába és vissza rengeteg költséggel. Mindez nem riasztja vissza a holland emberbarátokat, csak serényebb tevékenységre buzdítja őket.

A buzgalom a legmagasabb fokot akkor éri el, midőn a jóság a jótévéssel együtt a vallásos-ságot is szolgálja. Mikor a múlt század utolsó negyedében az orosz üldözések folytán az orosz zsidók tömegekben áramlottak Amsterdamban át Amerikába, külön házat rendeztek be a szerencsétlen átutazók felvételére. Ugyanebben a házban imatermet is rendeztek be, hogy a kivándorlók lengyel rítus szerint végezhesék az isten-

Az amsterdami birodalmi muzeum.
Reichs-Museum in Amsterdam Musée national à Amsterdam.

tiszteletet. A kivándorló áram rég elapadt, de a lengyel ritusu imaház ma is áll és állandó istentiszteletet tartanak benne.

A nagy jámborság vezette az amsterdamiakat a bécsi zsidóság iránt tanúsított jótékonyágában, különösen abban, hogy a macothról gondoskodott. Ottilétem alatt járt ott a bécsi főrabbi és felette nagy összeget bocsátottak neki rendelkezésére, hogy bécsi szegény hiveit az ünnepi laskával elláthassa. Ez csak egy vonás a holland zsidó jámborság jótétevéséről.

Nem sok az, amit a holland népről és a holland zsidókról e röpke órában elmondhattam. A zsidók szerepéről a politikai- és társadalmi mozgalmakban egyáltalában nem beszéltem. Ez nem külön zsidó ügy, és magában Hollandiában sem tartják külön számon. Nincs erről se statisztika, se tanulmány, se vezércikk. A zsidók intim, belső vallásos és humanitárius életét ecseteltem egy-egy vonással. Ha a kép vonzó, nem gyenge ecsetemé az érdem, hanem a szép valóságé! A való érdem pedig a dicső holland népé, melynek tiszta szive és szabad lelke e szép valóság kialakulását évszázados nemes viselkedésével lehetővé tette.

Holder József: Az új sátor

Én szőttem új sátort magamnak
a szürkület homályaiból.

Mert álmatlanok az éjjelek
és a nappalok borúsak,
szürkék, szintelenek a reggelek
és az esték, ó, az esték
feketék voltak és sötétek.

Elmentem és szőttem magamnak,

Israels: Kidus. (Vázlat.)

Meyer Stern, amsterdami főrabbi. (1674–1699).
(Egykoru sepiarajz után.)

új sátort szőttem magamnak a szürkület
homályaiból,
nem éjjel, sem nappal, sem reggel, nem este,
hanem csak szürkület.

Szép, tiszta szürkületek,
tiszták, szomorúak
és én a szomorúságot szeretem,
szomorú vagyok én sokszor és nem tudom:
miért,
csak, mint ha valaki szerelmes, forrón szeret és
ki tudná: miért.

Hát nincsen oly szép a szomoruság,
mint egy leány, vagy asszony,
vagy mit tudom én, ki, mint a
királynő?

Hát nincsenek-e oly szép szemei,
bús-komolyak?

És nem is kíván tőlem semmi
cífraságot, sem diszlépcsőt nem akar, sem
szőnyegborította utakat,
nem kíván tőlem pontos találkozt sem.

Hanem, ha vágyódom utána, eljön
az erdei hervatag úton,
virratag éjeken át,
szürke és szintelen,
szomorú nappalon át;
eljön kora reggel és a
setét és fekete estelen eljön;
felém fut és hozzám simul,
mint a szerelmes és magányos asszony
ágyasházából jött bölcs és fekete
macska.

És zöldelő szemei világolva kigyulnak
új sátoromban.

Szegedi István fordítása.

SALOM ASCH: AZ ŐRÜLT ANYA

éli nap este felé. A sötétség már kezdte bontogatni szárnyait „Méir mester” iskolájában.

Az „iskola” egyetlen, szűk, alacsony szobából áll. Pókhálós, piszkos lámpa lóg le vastag kötélen a rozoga gerendáról a hosszú, keskeny asztal fölé, amely körül repedt padokon néhány fiú ül, reákönyökölve a nyitott könyvekre. A fiúk arca alig látszik ki a sötétből, csak fekete foltok mozognak a padokon, fekete árnyékok himbálózhatnak a falakon.

A „mester” helye üres. Nyitott könyvén retteggett „szij”-a kigyózik; Méir elment a szomszédba esti imára. Mielőtt kiment, figyelmeztette a fiúkat, hogy maradjanak csendben és ismételjék azt, amit tanultak; egyszersmind megígérte, hogy ha jól viselkednek, egy órával előbb ereszti őket haza. A fiúk igent bólintottak, de alig tette ki Méir a lábát, ismét beszélgetni, zsibongani kezdtek.

Az egyik fiú a lámpakötélre néz és szíve öntudatlanul megdobban: oly hosszú az éj.

Hang hangba vegyül, szó szóba kap, az egyik nem hagyja végigbeszélni a másikat.

A nap hőse a szegény Beris.

Anyja hét nappal ezelőtt halt meg, azóta most jött először az iskolába és most beszél a társainak az anyjáról.

Mennyi szép ruhája volt, mennyi új cipője, mennyi ékszere.

A fiúk sajnálkozva néznek rá, majd hirtelen szavába kap az egyik és másról kezd beszélni, majd egy másik ezt is félbeszakítja.

A fekete árnyékok a falon és a gerendákon kísértetiesen himbálózhatnak a sötétben, mintha utánoznák a fiúk mozdulatait. Hirtelen megszólal egy vékony hang:

— Az én anyámnak is.

Mindenki elhallgat. A fiúk csodálkozva néznek egymásra, mintha valami különös történet volna.

— Ha-ha-ha! — kacagott fel az egyik, aki hiába harapta az ajkait, hogy visszatartsa a nevetését.

— Hallgass! Mit nevetsz? Nem szabad . . . Hátha, Isten ments, neked volna.

— Nagy bűn . . . Valakit megszégyeníteni.

— Bizony nagy vétek — toldja meg egy harmadik.

— Már meg is bánta, hagyd!

A fiúk elhallgatnak. Az pedig, aki nem tudta visszatartani a nevetését, ül lesütött szemmel, nem mer társaira nézni, szégyenkezik.

Hiszen ő tudja, hogy vétkezett.

— — — — —

Méir mester megjött. Meggyújtották a lámpát, mely csak az asztalra és a könyvekre vetett homályos fényt, köröskörül árnyékos sötétség.

Méir mester alacsony termetű, sovány emberke, beesett, sápadt arccal, hosszú, görbe orral, csillogó szemekkel, melyekből szigorúság és jóság sugárzik.

— Folytassátok! — parancsolja tanítványainak.

És a fiúk himbálózni kezdenek és éneklő hangjuk betölti az iskolát. A falakon az árnyékok is himbálózhatnak, mintha csufolni akarnák a fiúkat.

A fiú, kinek szavait félbeszakította a nevetés, az asztal egyik sarkán ül, a pad szélén.

Arca nagyon sovány és halavány. Az asszonyok azt mondják az ilyen arcra, hogy „az isteni dicsfény nyugszik rajta”. Szemei nagyok és ragyogók, mintha fénnel töltenék el egész lényét.

Himbálózva ül a helyén és tanul. A könyv nyitva előtte. A „mester” magyarázza a nehéz szöveget, a fiúk pedig a szemébe néznek. Ő azonban nem hall semmit. Nem látja a mester félelmes arcát, sem a szíjat, melyet kezében tart.

Az örült Trajna áll a szemei előtt. — Kint a kut mellett.

Látja őt.

Ismeri az arcát. Piszkos, poros és szurkos, vastag ráncokkal, tágra nyitott nagy szemekkel, melyeknek fehérjét véres erek borítják, pillái kifelé vannak fordítva és a kilátszó pirosság félelmissé teszi mindenki előtt.

Emlékszik jól erre az arcra.

Még egész kis fiú volt, mikor Báruch, „a község szolgája” eljött érte, hogy az iskolába vezesse, ő pedig sirt és belekapaszkodott anyja kötényébe.

Anyja . . . Ez az asszony . . . Nem! . . . Akkor még nem volt az örült Trajna, akkor még nem volt az örült asszony, aki hempereg az utcákon és a csintalan gyerekek utána futnak és incselkednek vele . . . Akkor anyja volt.

Anyja? Igen, igen, ő az anyja. Hiszen emlékszik még jól az arcára. De akkor fehér, finom és tiszta volt, valami csodálatos édesség ömlött el rajta. És szemei! Oly jóságosan néztek reá. Gyöngéd mosoly lebegett mindig az ajkán és ha nevetett, elcsufultak egy kissé az arcvonásai. És szemei eltűntek arcának ráncai között.

Igen, emlékszik jól.

És akkor anyja volt.

És most? Most nem; most az örült Trajna.

— Nem, nem!

És himbálózva éneklő tovább: „Felel erre Abáhu . . .”

— És a főkötő, mely a fején van?

A főkötő? Igen, ő emlékszik erre a főkötőre is, a fekete, piszkos főkötőre, mely alig látszik ki a szétzilált, poros hajából.

Péntek este volt.

Ő még egész kis gyermek, ott ül a magas

Der treue Freund.

Israels: A hű barát.

L'ami fidèle.

gyermekszéken, előtte az asztalon két kis fonott kalács, betakarva kis ünnepi terítővel, mellette kis villa és kis kés.

És az asztalfőn, az ezüst gyertyatartóval szemben, ül apja és oldalt ő.

Ő? Az örült Trajna?

Nem, nem! Anyja ült ott akkor! Anyja? Igen; és ez a főkötő volt a fején, ezekkel a pántlikákkal. A főkötő akkor még új volt, új és szép, piros és kék pántlikák lógtak le róla és körülfonódtak anyja nyakán.

Igen, anyja ült ott akkor.

És most ezt a főkötőt az örült Trajna hordja.

És ez a főkötő oly közel áll hozzá, valami lelki rokonságot érez ezzel a főkötővel, melyet az örült Trajna visel.

Hirtelen összerázkódik. Körülnéz.

A „mester” szija esett rá.

És a „mester” ott áll mellette.

— József! Mutasd meg, hol tartunk — szolt éneklő hangon.

A gyermek összerendezzen és hallgat.

A többi fiúk is összerendezzenek és hallgatnak és várnak.

— Rossz fiú, szégyelheted magad.

Aztán tovább folytatják a tanulást. Ő is

tanul. Himbálózik és mozgatja a száját . . . „Kérdezi azonban Ravina . . .”

. . . — Az örült Trajna nyaka fekete és piszkos. Egészen kilátszik a piszkos, rongyos ing alól . . . Vastag kék erek huzódnak végig fekete nyakán.

És ezek az erek is megvoltak anyja nyakán. De akkor más nyak volt, egészen más, fehér, tiszta nyak, valami csodálatos vonzóerő ömlött el rajta.

Akkor ezek a kék erek *anyja* nyakán voltak. És ő odalépett anyjához és átkarolta két kezével a nyakát.

És az a fekete folt, az örült Trajna felső ajakán, az a folt is megvolt anyja ajkán. Emlékszik jól, nagyon régen ismeri már azt a foltot; mikor még kis gyermek volt, le akarta mosni csókjaival.

Anyja, — az örült Trajna — anyja sápadt arca, merev szemei . . . köröskörül csintalan gyerekek . . . incselkednek vele . . . ott . . . a kis széken . . . a ház sarkában . . . A képek összezavarodnak előtte.

És himbálózva kiáltja a többi fiúval:

„Be van tehát bizonyítva három tétel . . .”

Egy pillanat múlva ismét elfelejt mindent.

Israels: Az anya támasza. Die Stütze der Mutter. L'appui de la mère.

Uj képet lát maga előtt.

... — Éjjel.

Zuhog az eső, sötét az ég, a föld is sötét, az eső pedig zuhog haragosan és minden oly fekete.

És ő hazasiet egészen átázva, fázik és beburkolja az arcát kabátja szélével és fut lélekszakadtával.

Átmegy a szűk utcán és házuk ajtaja elé ér. Hirtelen megáll.

Az utca sarkán ott áll ő ... összehuzódik dideregve a háztető alá és egész teste reszket a hidegtől.

És ő megáll. Áll és nézi.

Az eső zuhog; a háztetőről leömlik a víz Trajna fejére és lecsurog a ruhájára.

És Trajna mereven áll és nézi őt.

Lassan közeledni kezd feléje.

És ő nem bir mozdulni a helyéről.

Szemeiben, tekintetében volt valami ... Akkor érezte, hogy ő az anyja.

Szive hevesen dobogott, meleg áram futott végig tagjain ... Reszketett, összerezzen ... Aztán lecsendesedett ... Igen, emlékszik, lecsendesedett és ránézett szeretettel ... Anyja pedig mindjobban közeledett hozzája és nézte.

Megsajnálta az anyját és hozzá akart lépni, hogy nyakába boruljon, hogy elborítsa csókokkal és könnyekkel.

De ő megfogta a kezét.

És akkor felocsudott hirtelen és elfutott.

És elfutott és szaladt lelkeszakadtával és azt hitte, az örült Trajna utána fut, kiterjeszti feléje karjait, zilált haját pedig ide-oda rángatja a szél és ő fut utána, fut lélekszakadtával.

Majd azt hitte, hogy hallja a hangját. Hivja, szólítja őt esdeklő hangon; igen, szólítja a nevéen:

— Józsikám, Józsikám, Józsikám!

Messziről hallja a hangját.

A fiú összerezzen és felocsudik.

A „mester” magyaráz a tanítványainak, kik himbálózva ismétlik a szavait.

És ő nézi a szomorú árnyékokat a falon.

A lámpa ég ... a láng ugrál.

És ő is tanul ... De hirtelen ...

... — Az örült Trajna eljön naponként és megáll ajtajuk előtt. Egyszer hallotta, amint Blime, a szomszédnő mondja: „Nem bir szegény szive megnyugodni. — Ha örült is, mégis csak anya és szeretetet érez gyermekei iránt.”

Reszketett, midőn Blime szavait hallotta.

És amikor látja, hogy apja elkergeti őt a ház elől, összeszorul a szive, sajogni kezd a szive. Anyja pedig áll s néz, néz reá és ha megpillantja öccseinek vagy hugainak egyikét, fölragyog az arca, sir és nevet, sir és nevet.

Lassan odalép a gyermekhez.

A gyermekek pedig elszöknek előle ... Félnék tőle.

A fiú elmerült gondolataiba.

A „mester” ül az asztalfőn és nézi Józsefet, akinek szemei az égő lámpára merednek és nem látja és nem hallja, mi történik körülötte.

— József, mutasd meg, hol tartunk!

A fiú összerezzen és mereven a mesterre néz.

A „mester” a fiúra néz és hallgat.

... — Akkor, mikor még a házukban volt.

Azon az udvaron, ahol most laknak, laktak akkor is. A sarokban egy alacsony kis széken, a kemence mellett ült, fejét szomorúan lehajtva és valami búskomorság volt az arcán, nézte atyja ágyát, mely a kemencével szemközt állott, szeme reámeredt az ágy egyik lábára, mintha keresne rajta valamit és ha valaki odaállott az ágy lába elé és elfödte előle, olyan esdeklő pillantásokat vetett reá, egész arca könyörgést fejezett ki és kérése oly mélyen a szivbe hatott, hogy félre kellett állani az illetőnek, hogy ő tovább nézhessen az ágy lábát.

És atyja mérgeződött egész nap és kiabált anyjára és a gyermekekre.

— Örült! — mondotta neki. — Igen, örült!

Sokszor hazajött este az iskolából és apja nem volt még otthon. A lámpa halvány fényt árasztott a szobába és valami félelmes szomorúság ömlött el mindenén.

És anyja ott ül.

És ő hozzá lép. Anyja csak nézi, nézi őt.

— József, bocsáss meg, kérlek — szól hozzá hirtelen a fiú, aki az előbb kacagott rajta.

József fölocsudik és lesüti a szemeit.

— Kérlek, bocsáss meg, nagyon kérlek! — unszolja újra a fiú.

József nem szól semmit. Nem mer a szemébe nézni annak, aki megköveti.

Emlékszik — ő is akart valamit mesélni anyjáról, mikor a többi fiúk anyjukról beszéltek.

És elfelejt mindent.

. . . — Ott a „sátor“ az udvar közepén. A deszkasátor, melyben atyja az ünnepen át tartózkodik.

Anyja? Nem; az örült Trajna . . . ott . . .

Verik őt minden nap vesszőkkel és kötelekkel.

És ő látja; hallja nyöszörgéseit, anyjának jajkiáltással és szive úgy fáj, sajog . . . sir titokban.

— Mindenki azt mondja, hogy verni kell őt, majd attól meggyógyul.

És naponta hideg vizet öntenek a fejére.

És ő reszket a hidegtől és rettenetesen jajgat. Látja, hallja mindezt.

— — — — —
Emlékszik: Éjjel volt.

Sötét éjjel, kísérteties éjjel, kísértetek jártak a város utcáin és anyja, az örült Trajna egyedül a „sátor“-ban, bezárva, egyedül.

Istenem!

És ő kiment a házból éjjel, kiment a házból egyedül . . .

Tudja, hogy a levegő tele van, tele van kísértetekkel és gonosz szellemekkel, tudja, hogy nagyon veszélyes ilyenkor egyedül menni a „sátor“-hoz; nincs az ajtófélfáján „szent tekercs“ és a levegő tele van kísértetekkel és gonosz szellemekkel . . . Reszket egész teste . . . és mégis megy . . .

Odalép a „sátor“-hoz . . . hallja a nyöszörgést, hallja a sóhajtást, hallja a jajgatást . . .

Hangos sikoly tört ki hirtelen a „sátor“-ból... és elfut . . .

— — — — —
Egész éjjel nem tudott akkor aludni, rettenetes álmokat látott ébren . . .

Ezt az éjjelt nem fogja elfeleiteni soha.

És azokat a hangokat sem fogja elfelejteni. A hangok szívébe szűrtak és beléje vésődtek mélyen. Még most is érzi a hangokat, melyeket akkor a „sátor“ falai mögött hallott . . .

Emlékszik:

Hirtelen elvitték őt és két testvérét nagynénjéhez, Eszterhez, apja pedig elutazott valahová.

És anyja?

Az örült Trajna hempereg az utcákon, csintalan gyerekek utána szaladnak és csufolják és ingerkednek vele.

És Trajna hallja és hallgat.

Látja őt. Szive fáj. Szeretné elkergetni a gyerekeket anyjától, de szégyeli magát, elrejtőzik és nem akar többet anyjával találkozni.

Sokszor pedig nagyon szeretne vele találkozni, de csak egyedül, valami titkos helyen, — hogy senki se lássa, senki se hallja . . .

Nemsokára jött az apja és feleségül vett egy másik asszonyt.

— Ez az anyátok — szólott a gyermekek-

Rembrandt: Zsidó koldus.

Jüdischer Bettler.

Mendiant juif.

hez és figyelmeztette őket, hogy nem szabad találkozni az örült Trajnával.

És ő hallgatott apja szavára és ha meglátta az örült Trajnat, elkerülte.

Sokszor ha meggondolja, hogy mi történt az örült Trajnával, elszomorodik és a szive elszorul.

— Miért? — kérdi magában — miért? Hiszen ő anyám! Anyám! Anyám!

És a fiú ül és gondolkodik . . .

— Csukjátok be a könyveket és menjetek imádkozni! — szól a mester.

A fiúk gyorsan teljesítik a parancsot. Felállanak, előveszik az imakönyveket és imádkozni kezdenek. József is vette az imakönyvet és a mester hozzálép és reáteszi a kezét a vállára:

— Ha úgy fogsz imádkozni, ahogy tanultál, itt fogsz hálni az éjszaka . . .

És József áll és imádkozik.

. . . — Miért futok én előre? Hiszen ő anyám! Anyám! . . .

Nem vette észre, hogy a többiek már becsukták az imakönyveket.

Csak amikor felvették a kabátjukat és jóéjszakát kívántak, ocsudott fel és ő is felvette a kabátját és kiment.

Kiment az utcára.

Kék menyezet domborodik a város fölött, apró kis csillagok ragyognak rajta. A hold pedig letekint a kék égről fehér, sápadt arcával és úgy látszik, mintha a hold is örült anya volna, de gyermekei, a kis csillagok nem szégyelnek mellette menni . . .

Hideg szél fú.

De ő nem érzi a hideget. Megy.

És átmegy a nagy utcán a sarokházig, hol bekanyarodik a kis zsákutcába, mely a házukhoz vezet.

Hirtelen megáll.

A fal mellett áll ő — az örült Trajna.

Arca szoknyájába van burkolva és reszket a hidegtől.

Egy pillanatig megállt a helyén, habozva, hogy oda menjen-e hozzá, vagy elfusson előle.

És az örült Trajna kidugja a fejét ruhája alól és meglátja őt. És ő csak áll.

Trajna reánéz szeliden, lágy anyai pillantással, mintha könyörögne hozzá, hogy ne fusson el előle . . .

És ő áll.

Lassan, lassan közeledik feléje.

Szemébe néz és ő áll és nézi, nézi anyját.

Azt hiszi, hogy könnyek peregnék a szemeiből és valami kellemes fájdalmat érez.

Trajna megragadja a kezét.

— Józsikám! Fiam! Ha-ha-ha! Józsikám! Kikiriki! Huhuhu! Meee!

És nyakába borul és átöleli . . .

József összerezzen, kitepi magát az örült Trajna karjaiból és futott . . .

És az örült Trajna utána futott.

— — — — —
József hazaért, arca sápadt volt, szive dobogott. Az örült Trajna pedig megállt a ház ajtaja előtt.

A szobában kellemes meleg, a lámpa, mely a gerendáról lelóg, világosságot terjeszt köröskörül és betölti fénnel az egész szobát . . .

Az asztal mellett ül az apja nagybácsijával; el vannak merülve valami számadásba, amely sehogysem akar sikerülni.

Fájó undor fogta el lelkét.

És hirtelen úgy érezte szívében, hogy gyűlöli az atyját.

Mostohaanyja az asztal mellett ül és varr.

— Nem fázol, József?! Menj a kemencéhez, jó meleg.

És hangja nagyon gyengéd volt, mint anyja hangja.

Őt is gyűlöli, őt is. Szeretne sirni, szeretné, ha mostohaanyja haragudna rá, verné és ő meg-
rugná a lábaival. Kedves beszédje bántja őt. És a mostohaanya ételt tesz elébe és leül tovább varrni.

És József az asztalhoz ül enni.

Hirtelen felugrik, veszi a hust és a kenye-

ret és zsebébe rakja. Apja el van foglalva a számadással és mostohaanyja ül és varr.

Halkan kinyitja az ajtót és kisurran a szobából . . .

. . . Odalép künn az anyjához szótlanul, kezébe nyomja a hust és a kenyeret és elfut.

Anyja utána néz és kacag, kacag . . .

Egész éjjel hevert József az ágyán. Nem tudott aludni.

Nagy harc folyt a lelkében egész éjjel, végre határozott valamit.

Reggel fölkel, arca nagyon sápadt volt, csak szemei csillogtak, ragyogtak. Nem szólt egy szót sem.

Vette az imakönyvét és ment az iskolába. De lelke nem volt ott sem a tanulásnál, sem az imádkozásnál.

Hazajött az iskolából.

Egy gondolat töltötte el egész lelkét: miért fut ő anyja elől? Hiszen ő az anyja!

És megy az utcán, kezében az imakönyvvvel.

Hirtelen fölragyogott az arca és szemei még jobban csillogtak.

Odaért a térre a kuttal szemben . . .

Ő áll ott . . .

Körülötte egy csoport pajkos, csintalan fiú. Az egyik ráncigálja a szoknyáját, a másik lehuzza fejéről a főkötőjét, a harmadik kiragadja az imakönyvet a kezéből.

Hurrá! Hurrá! Az örült! Az örült Trajna.

És áll és néz a gyermekek szemébe és nevet, mintha szeretettel viselné a sorsát.

József hirtelen a gyerekekre veti magát, szétkergeti őket és két karja kinyújtva meredt a levegőbe . . .

Nem szólt semmit, csak arca ragyogott és szemei csillogtak.

És anyja odalép hozzá, de ő csak áll és hallgat . . .

A csintalan fiúk lármázni kezdenek körülötte: „Beee! Hurrá!”

. . . És anyja a nyakába borul, átöleli és csókolja. És sir és kacag, sir és kacag.

És ő csak áll.

— Hurrá! Beee! — hallja köröskörül.

Hirtelen feleszmél. Anyja tartja őt átkarolva és táncol vele . . .

— Hurráh! Ha-ha-ha! Az örült táncol a fiával!

Nagy láрма üti meg a fülét.

Hirtelen megáll, körülnéz és látja a gyerekeket, kik körülötte kacagnak. És összerezzen, ott hagyja kalapját anyja kezében, kibontakozik a karjaiból és fut, fut . . .

És messziről hallja:

— Beee! Beee! Beee! Az örült táncol a fiával! Ha-ha-ha!

És ő fut . . . fut . . . fut . . .

Héberből fordította: Patai József.

Somlyó Zoltán: Örület

Kinyílt az ablakunk a március fuvallatára
S az élet, e fanyar rózsza, bonlogatja szirmai.
Fenn a nap, amelyet örök kötelesség kénye kerget,
benyilazza rőt sugarát, csitítgat és elvakít,
És amíg egy új tavasznak bódulata vár szívünkre,
téli álom, zord zimankó jajgat lelkünk felett . . .
A tavasznak fénye most is éleszt, zúg, mint minden
évben,
de az, kit orvul megölnék, tavaszt s mindent elfeled.
S ölnék! ütnek, lépnek, marnak, szinte már zene-
ütemre

foly a vér és hull a korbács, valami örült jogon.
Mintha ez volna a jószág, az igazság és az áldás:
fennakadt az emberelme valaminő szirtfokon!
Nem igaz, és ne rikoltsák tengerként zajló fülemben,
ne mondják, hogy minden seb miránk, zsidókra
hullanék!

Láttam máshitű barátom, láttam nemzsidót jajongni,
a lelkeknek kerekéről meglazult, lehullt a fék.
Sötét, csúf sikátorokba jutott el a gyenge ember
és sötétség vad honából örületbe menekül.
És az örült bárhogy bizzék abban, hogy követni
fogják:

hogya leért a homályba, magába van, egyedül . . .
Valahol egy árva lélek halálos veszélybe jutva,
felsikolt, hogy halljátok meg, halljátok meg emberek!
Mit tegyen, ha megörülni nem gyengült meg még
eléggé,
sem gyilkolni nincs erője, csupán csigaként pereg.
Isten által kiszemelve, mindég tiszta szívvel járkal
s éber lelkiismerettel, mit be nem mocskolt a vér . . .
Mit tegyen, ó mondjátok meg, mondjátok meg ezt az
egyet,

térdenállva, porbahullva e kérdésre választ kér!
Igaz, hogy az elesettek mindig a legszentebb lelkek,
ám elesni nem mindig dicsőséges és nagy halál!
Avagy el kell esni mindig az igazság hőseinek?
Az igazság gyatra féreg? silány fő, mely térden áll?
Az ember kiirthatatlan örök, ifju ideálja:
a szeretet mérges féreg s ki plántálja: meglakol?
Nem lehet a földön élő, vonagló és könnyet ontó
és mulandó emberiség egy pásztor és egy akol?
Nézzetek szét: köröskörül, milliós városnak utcáin
s a falvakban a fájdalom zörgő hintója halad.
Teljesedik az idő, amelyben lettünk s melybe futunk
s gurul, gurul az időben gyermeke: a pillanat.
Ez a gyöngy, a gyöngyök gyöngye, a gyöngyöt tart-
sátok tisztán,

ebből leszen az idő és az időből életünk.
S életünkéből az utókorig a rémes felelősség,
amely meglesz, amikor már az életünk rég letűnt . .
Mit tegyen, ki megörülni nem gyengült meg még
eléggé,
sem gyilkolni nincs ereje: csupán csigaként pereg?
Sok: nagyon sok árva lélek halálos veszélybe jutva
felsikolt. Hát feleljetek, feleljetek emberek.

L. PILICHOWSKY (PÁRIS): LÁTOGATÁS JOSEF ISRAELSNÉL

ikor egyszer tanulmányutam Hol-
landiába vezetett, nem tudtam
ellentállni annak a vágyakozá-
somnak, hogy szemtől-szembe
láthassam Israelst és hódolato-
mat fejezzem ki a csodált mes-
ternek. Megírtam ezt neki levél-
ben és néhány óra múlva ott találtam a hotelben
a választ, Israel's sajátkezű írása volt, megglehető-
sen homályos „krix-krax”. Annyit azonban sike-
rült kibetűzni belőle, hogy szívesen lát, csak ke-
ressem föl a műtermében. Érthető felindultsággal
léptem át házának küszöbét, Hágában a Konnin-
ginnegrachton. Mialatt a szolga végigment a
hosszú folyosón és a lépcsőkön, hogy mesterének
bejelentsen, felhasználtam az alkalmat, hogy kö-
zelebbről megtekintsem a falakon függő képeket
és rajzokat. A legtöbbjén az utolsó hetven esz-
tendő híres művészeinek dedikációi — a szeretet
és szinte áhitatos tisztelet megható megnyilatko-
zásai. Israel's épp munkaközben volt. Barátságó-
san üdvözölt és megjegyezte, hogy vizitkártyám
nagyon tetszik neki és hogy a nevem nem isme-
retlen előtte; jól emlékszik egyik képemre, ame-
lyet egy kiállításon látott. Szinte fiatalos moz-
gékonyssággal beszélt, palettával és ecsettel a
kezeiben.

Israel's József.

Kellemes meglepetés volt az számomra, aki tudtam, hogy Israels erősen benne van már a nyolcvanas esztendőkből. Az meg éppenséggel mélyen meghatott, hogy a festőművészetnek ez a nagy „csodarabbija” elismeréssel nyilatkozik az én munkámról. Azt kérdezte ezután tőlem, hogy csak zsidókat festek-e? És amikor azt feleltem neki, hogy eget, földet és pogányokat is festek, aszerint, hogy milyen a kedvem, — nagyon meg volt elégedve a válasszal. Elmondotta, hogy nemrég Berlinben azt kérdezte tőle egy zszurnalista, hogy ő zsidó festő-e, amire azt felelte: „Zsidó vagyok, de holland festő és szeretettel festek zsidókat, mert olyan festőiek.”

— Látta az én „Tóráiró”-mat? — folytatta. Az volt csak a nagyszerű modell! Spanyolországi utazásom alatt bukkantam rá. Látta különben Spanyolországról írt könyvemet?

És a kérdésből ki lehetett érezni, hogy igen nagy súlyt helyez erre a művére.

A mester engedelmet kért, hogy tovább festessen, minthogy a munkában lévő képet be kell fejezni a legközelebbi kiállításra. Én közben körülnéztem a műtermében. Boldog voltam, amikor megpillanthattam a nagy mester műveinek különböző vázlatait és tanulmányait. Láttam egy aquarell tanulmányát „Az ősi nép egy fia” című híres vásznához, amely az amsterdami Rijks-Muzeum büszkesége. Milyen más kompozíció ez! Egy csomó fiatalember is van itt a háttérben, ami a főképen természetesen elmaradt. És hogy világítanak a színek! Valóságos szinköltemények! Komoly gondolkodás és intenzív munka lélekemelő szférájában éreztem magamat, valóságos „Ruách ha-kódes” szent lélek közelében.

Ami pedig legjobban lekötötte figyelmemet, az éppen készülő képe volt, amelynek mindig titokban a közelébe lopóztam. Egy holland asszonyt ábrázolt, amint a ház előtt ül. Az előtérben néhány fa, melynek ágain keresztülszűrődő napfény megvilágítja az asszony arcát és oldalt egy kut, amely előtt fehér galambok röpködnek ide-oda . . . Milyen elragadó volt a kép a színeiben, milyen üde és fiatalos a felfogásban! És „fehér kis galambok” a görnyedt kis öreg lelkében! . . . Sohasem fogom ezt a mély benyomást elfelejteni. Úgy éreztem, mintha a mester ott előttem egyre jobban megfiatalodna és ebben a pillanatban nem volt más kívánságom, mint hogy bár érné el Tizian korát és mutatná művészetének egyre újabb és újabb csodáit . . .

Amint így csodálatba és ámulatba merülve álltam, hirtelen felébredt Israels egy kérdése:

— Tanulta Ön az összes talmudokat? Én nagyon behatóan foglalkoztam vele fiatal koromban. Még most is emlékszem, hogyan tanultuk Berachot traktusát: „Meemothaj kórin eth semá beárvith? . . .”

Két évvel később újra találkoztam Israels mesterrel. Akkor már tudtam, hogy legsziveseb-

ben lát vendéget szombaton, amikor — atyjának tett ígéretéhez hiven — soha ecsetet a kezébe nem vett. Csodáltam emlékezőtehetségét. Mintha csak tegnap váltunk volna el, úgy vett fel és folytatta két évvel ezelőtti megszakított beszélgetésünk fonalát, pontosan visszaidézve minden egyes részletet. Még azt is megkérdezte, hogy azt a névjegyet használom e még . . .

Második látogatásom alkalmával ott találtam Israelsnél a híres hollandi tengerészeti festőt és a Barbizoni-iskola műveinek gyűjtőjét: Mesdagot. Eljött, hogy megtekintse felesége készülő portréját. Érdekes látvány volt az együtt diskuráló két jó barát: Mesdag az óriási termetű agastyán és a „chlejne Jodche” a kis zsidócska, ahogy a hollandi nép a szeretett és becézett Israelst nevezte, akinek világhírére mindnyájan nagyon büszkék voltak.

Israels hollandiai festő volt. Groningenben született 1824-ben, atyja tekintélyes kereskedő volt, de fiából rabbit szeretett volna nevelni. A festőművészet muzsája másképp akarta, elvitte Hollandiából Párisba, majd ismét vissza Hollandiába, ahol Rembrandt, de elsősorban a hollandi természet lett a mestere, amelyhez hű maradt egészen 1911-ben bekövetkezett haláláig. Holland festőnek vallotta magát, a holland levegő volt az éltető eleme, de szívvel-lélekkel a zsidóságban gyökerezett, a zsidó szépségekre büszkébb volt, mint világhírére és olyan szent volt előtte a szombat, mint a művészete.

Kiss Arnold: Ének az őseimről

— Hugo Salus verse Israels képe alá. —

*A nagyapám még ismerém,
Házaló-zsidó volt szegény,
Olvasni, írni nem tudott,
Batyut cipelt, lötött-futott.*

*De ha apámat sürgetem:
Apád apjáról szólj nekem!
Búsan mosolyg: „mit mondhatok?!”
Batyut cipelt, lötött-futott.”*

*És előtte, nagy időn át,
Ki lehetett az ősapánk?
Koldusnak kik az elei?!
Ki tudná azt megfejtenei?!*

*Jaj! könnypatak volt a szemük,
Csupa homály az életük,
S én szégyelem: ha nevetek,
S hogy fényben, napban élhetek.*

*Mert mögöttem lépten-nyomon,
Az ősök sora vándorol,
Sok üldözött, bús nagyapám —
S ők nem ismernek énreám.*

GEDŐ LIPÓT: BÁBEL TORNYA

„**O**t is kivitte a megismerés áhítatos vágya Párisba és öneki sem sikerült a Párisba kivetődött életnek makacsul tradicionális útját akár egy színnel is gazdagítani. Ő is magán cipelte a típus jellegzetességeit, melyeket levetni legélénkebb vágyai közé tartozott. Kopott és 26 éves művész volt Párisban és társasága — ő, az artisták alapjában szentimentális, kissé romlott világa — nem az volt, amely segíteni tudta volna vágyait. Különösen egy *Jakopó* nevű orosz óriás ragaszkodott hozzá módfelett. Valamelyik kisebbrendű orfeumban dolgozott az orosz és nap után *Rudi* mellé telepedett, a kávéházban. A nagyon erős emberek optimizmusával dédelgette *Jakopó* barátját és egyetlen hallgatója volt *Rudi* művészi fejtegetéseinek.

— La Hongrie vaincue est aux peds de Votre Majesté — rendszerint ezzel a patetikus idézettel fejezte ki elismerését, noha egy szót sem értett soha az egészből.

Egy kompozícióról beszélt *Rudi* állandóan, melyhez hónapok óta készítette terveit, vázlatait. Népének, elszórt és fekete szemű testvéreinek riadt tiltakozását az üldözések ellen, ezt akarta formába kényszeríteni. Alkalmasint gyerekkori emlékei sorakoztak glédába lelkében és követelték, hogy végre szakítsa ki magából ezt a művet. Hiszen igen gyakran látta a kis alföldi faluban apját, a szentéletű férfiút péntek délutánonként hazatérni egyhetes útjából, izzadt homlokával, fáradtan, és hogy ő, a kisfiú várta a falu végén, szemtanuja volt éretlen suhanctréfáknak és megalázásoknak. Kis gyermeklelkében már akkor ágaskodtak holmi homályos kérdések, melyekre feleletet — istenem — még most sem kapott.

Aztán felkerült a városba, a gimnáziumba. Az évvégi záróünnepélyek előtt, mikor a szereplő fiúkat válogatták össze, nem tudta, hogy ő azért nem szavalhat a többivel, mert őt egy idegen népből valónak tekintik. Holott a vidéki város édes poros, akácillatos júniusi hangulatát ő is úgy szerette, mint kis kollegái. A tiszaparti labdázásokat is nagyon szerette és mégis azt kellett éreznie, hogy őt valami megmagyarázatlan okból gyakran kihagyták. Nem mondták, mért, de ő tudta.

Végig, egész diákkorán érezte magára neheznedni az előítéletes, kicsinyes vidéki városka nyomasztó hangulatát.

A kamaszkori udvarlások forró hevületében ő, hányzor futotta be arcát a megalázás pirosága, mikor megtudta, hogy iskolatársai holmi kedves kerti összejövetelre indultak, ahol lányok is voltak. Ő tudta, hogy azért nem hívták, mert ő idegen volt köztük.

Ezeket az éles benyomásait most szabadjára

Israels: A régi népnek egy fia.

Ein Sohn des alten Volkes.

Un fils du vieux peuple.

eresztette és ha műtermében volt a vászon előtt, a formákkal dolgozó művészek ismert nobilitásával képzőművészetté tudta dicsőíteni ezeket a távoli érzéseket.

Egyetlen meztelen alak szerepelt a képen, ehhez *Jakopó* állt modellt.

— *Jakopó, Jakopó* mit tudsz te mindezekről — mondotta kissé fanyar ízzel a szájában — de meglátod, de meglátod! Elkészülök vele és lesz dicsőség, pénz és . . .

— És nő, ugye *Rudi*? — egészítette ki *Jakopó*.

— Egy nő — javította ki *Rudi*.

A nőről még sohasem beszélt *Jakopónak*, pedig szerelemmel a szívében jött ki, hogy diadalmos eredményekkel gazdagon térjen vissza ahhoz, aki felvértezte törhetlen akarattal és bátorsággal. Merész álmai a nő köré csoportosították jövője eseményeit és eleinte enyhén, de később mind követelőbben meggyőződössé érett benne a hit, hogy övé lesz.

Israels: Saul és Dávid. (Szénrajz)

Saul und David. (Kohlenzeichnung.)

Saul et David. (Charbonnée.)

És fáradhatatlanul dolgozott tovább, míg végre elkészült. Az izzó színek merész lobogását a formagazdagságnak egy olyan kiművelt skálája szordinózta, hogy ez a két ellenség — forma és szín — valami ősi és természetes nyugalommal hirdette a vászonról a genie csodáját. A képzelet dústermésű ötletei mintha egy bizarr táncot járnának a festés kulturájának akadémikus keretei között.

Beküldte a képet a nagy kiállításra, Pestre, haza, hogy ő is lássa és hogy ő is olvassa a sikert. És várt. Boldogan, nyugalommal.

*

Jakopó egy napon azzal lepte meg barátját, hogy meghívást kapott a nemzetközi birkozó-versenyre. Ez a nagy ember, ez is tele volt rajongással és hittel. Arról beszélt, hogy a világbajnokság ezúttal az övé lesz. Legyőzi a gögös amerikaiakat, csak kissé jobban kell táplálkoznia. Még két hónap van a versenyig s aztán ő is . . .

E naptól kezdve, állandóan együtt voltak. *Jakopó*, *Rudi* műtermébe költözött és szinte nyárspolgári pontossággal tértek haza esténként. E két hónap egészséges nyugalomban telt el.

Rudi a gondolkodó emberek elnéző szeretetével élt barátja mellett, néma türelemmel fontosabbnak mutatva *Jakopó* érdekeit. Sokat sétáltak ez idő alatt a környéken, villák között az enyhe és fáradt őszi lombok alatt. És csakugyan *Jakopó* izmai még rugalmasabbak lettek, akarata pedig túlzott igényességében csaknem szétfeszítette egyébként meglehetősen kisképességű és munkátlan agyát.

És a nagy nap is elérkezett. *Jakopón* a legkisebb elfogódottság sem volt észrevehető. A nagy aréna előtt fogatok és autók sípoltak, túlköltek és dobogtak . . . *Jakopó* megszorította barátja kezét és sietett az öltözőbe. Biztosan érezte, hogy győzhetetlen — ami különben *Rudit* állandóan a legnagyobb csodálkozással töltötte el. Néhány érdekes szám után következett *Jakopó* és az amerikai. *Rudi* egy pillanatig aggodalommal nézegette az amerikai rendszeres iskolán acélosított izmait, de amikor barátja arcán a zavar parányi jelét sem látta, megnyugodott. Eleinte kimért és ravasz fogásokkal akarták egymást törbe csalni, kémlelve a másik képmutató tekintetét. Egyszerre azután az amerikai pillanatok alatt taktikát változtatva, megragadta *Jakopó*

Umzug.

Israels : Költözködés.

Déménagement.

derekát és a magasba emelve a porondra akarta teperni. *Jakopó* mosolyogva esett a talpára és tovább is inkább védő, mint támadó mozdulatokkal akarta ellenfelét kifárasztani. Az amerikai aztán néhány egymást ingerlő tempó után *Jakopó* hátához tapadt karjait beléfonva amannak karjaiba, mire emez hirtelen, pihent erejének összpontosított energiájával lehajolt és átlendítette magán az amerikai. Az csakugyan lekerült a földre, de még abban a pillanatban talpra ugrott. Most azután a dühös és heves fogások szilaj sora következett, mely alatt hol *Jakopó*, hol az amerikai látszott győztesnek. Végül húsz percnyi meddő küzdelem után *Jakopó* egy falrengető kiáltással elterült a porondon. A síncsontja eltörött . . .

Azonnal kórházba szállították és az előadás folyt tovább. *Rudi* pedig hazafelé indult. Rövid ideig szegény, póruljárt barátjára gondolt, de azután mint minden olyan ember, aki önmagából táplálkozik, a saját élete érdekelte. Okolta félszeg és magábanéző múltját, amiért nincsenek barátai és pártfogói. A nyomor sötét fantomjai ezért leselkedtek mögötte, ha bármilyen tervéhez fogott. És ma is az élettől megfélemlített ember igénytelensége az, amely elzárja előle az érvényesülés lehetőségeit. Nincs kapcsolata élettel, emberekkel.

És miért? miért?! — tolakodott elő a kérdés. Mert gyermekkorától csaknem mindenütt, mindenki szemében ott látta a néma és rideg vádat: idegen vagy . . .

Otthon levél várta a művészegyesület felírásával. Nem merte felbontani. Minden csak rossz lehet, ami vele történik — de egy bátor mozdulattal mégis felszakította. Visszautasították. Elvesztette ellenállóképességét, lehajtotta fejét az asztalra és sírt. Keresztülvillant agyán egész végasztalan sorsa és ez a legkegyetlenebb eseménye életének, megvilágította későbbi éveinek sívár eredménytelenségét is. De *Jakopónak* nem szólt. Azért tovább is kivitte hozzá mindennap zavart és fáradt lelkét.

— Mondd *Rudi*, mi van veled! felelj! Én úgyis tudom. De ne búsulj! Ide figyelj! Nekem két kis porontyom van messze Russziában és egy fáradt, nagyszemű asszonyom. Mindig küldtem nekik pénzt, mert kerestem. Most nem tudok küldeni, mert beteg vagyok. De nem is kell nekik. Itt van az utolsó levelük: olvasd! . . . „falunkban pogrom volt, eladtunk mindent és mi utazunk hozzád“. Két kis porontyom jön ide Párisba. És én nem leszek többé *Jakopó*, én csak *Freimann* Jakab leszek és cukrot fogok árulni valamelyik utcasarkon. Ne búsulj *Rudi*, nekünk nem szabad búsulni, nekünk hinni kell, mert mi zsidók vagyunk.

És ahogy *Rudi* hallgatta az egyszerű ember filozofálását, övéire gondolt a kis alföldi faluban és azt érezte, hogy ebben a pillanatban meg kellene csókolnia *Freimann Jakabot*.

DR. KECSKEMÉTI ÁRMIN: A ZSIDÓ ISKOLA

midras költészete tanítja, hogy az Egyiptomból kiszabadult ősök a tengeren való átkeléskor harci hősnek látták az Istent. A Szinájnál meg tóratudósnak. Salamon király idejében az erő és szépség teljében pompázó ifjúnak, végül a babyloni exiliumban megint tóratudós képében.

Csodás elgondolás, valóságos revelációja a zsidóság újkorának. A 18. század vége s a 19. első fele megigazolta a víziót: csaták hőse volt az Isten. A zsidóság eszménye a szabadság: politikai jog és társadalmi érvényesülés. Az emancipációs küzdelmek világa volt az. Szinte vallásos szentség számba ment a polgári jogegyenlőség ideálja. Új messiasizmus: a társadalmi elismeretes álma. A zsidóság betege és boldogja volt ennek az álomnak; esküszik rá, de meg is szédül tőle. A lelken hit és tagadás, önérték és

שבת המלכה

(ביאליק)

ב. מנקיטסקי ב. מנקיטסקי

I. ה - ה - ה - מ - ראש ה - א - א - נות נס - ת - לקח, ב -
II. ק - בל - נר - פני ש - בת ב - רנ - נה - י - תפ - לה, ה -

א - י - נ - צא - לקראת ש - בת ה - מל - כה, ה - מה היא יר -
ב - תה - נ - ש - ב - לב מ - לא מ - לה, שם - ע - רוק, ה -

ר - דת ה - קדושה ה - ברוכה, ו - ע - מה מל - א - כים, צבא
ש - ל - ה - פ - רות ו - א - ר, כל פ - נות ה - ב - ית י -

ש - לום ו - מנוחה, ב - א - י, ב - א - י, ה - ב - נה!
ר - חו, ו - ח - ר, ש - בת ש - לום, ו - מל - רה!

ש - לום ע - י - כם, מל - א - כר, ה - ש - לום!
ב - אכס ל - ש - לום, מל - אכר, ה - ש - לום!

ביאליק: Szombat királynő. Zenéjét írta Minkovszky.

árulás, erő és gyávaság. Az erők kevesen, sokan az árulók. A történeti fejlődés lázában milyen danse macabre-ja a hitehagyásnak a társadalmi értékelés fikciója, bálványa körül. Tébo-lyult sóvárgása a látszatnak, reszkető mohósága az erkölcsi és történeti kiéhezethezességnek, amint a hiúság és türelmetlenség örült iramban körül-velejt a társadalmi egyenrangúság beteges illúzió-ját, amint mámoros önkívületben a halálba tán-col, mert a vallási öngyilkosságban keres — éle-tet. A gyásznak, gyalázatnak sötét emlékei.

De meghiggyad a szenvedély, józanabb idők következnek, a rettenetes válság elhárítása, gyó-gyítgatása. A szent könyvbe mélyedő aggastyán-ként jelent meg az Isten annak a nemzedéknek. Az úttörők, a modern zsidó tudomány megalapí-tóinak hőskora volt az. Belső erősödés, megúj-hodás, az ó-kori görög bölcs γροθυ σεαυτον -já-nak (Ismerd meg magadat) kulturhistóriai érvé-nyesítése, hogy a zsidóság ismerje meg önma-gát, multját, szellemi értékeit, erkölcsi eszméit, élettartalmát, emberiségi jelentőségét s érde-meit, hogy ebből a tudománvos, kritikai önmeg-ismerésből öntudatosság, önbecsülés fakadjon. A jogegyenlőség törvénye sokáig holt betű ma-radhatott, de a szellemi renaissancenak holt be-tűje is eleven életté vált a gyöngye, ingatag, unott lelkekben. Hiába: egyetlen örökigaz definíciója a zsidóságnak a bölcseink sza-va, hogy: „A tóra és Izrael egy”. A zsi-dóság szellemisége ebben él. És a „zsidó-ság tudománya” új szívet, új lelket vitt a zsidóságba, de csak keveseknek. A könyv min-dig eszotérikus valami; csak a választottak, be-avatottak szűk körére szorítkozik. Nincs tiltva az olvasása, mint hajdan a szent tanulmány demokratizálása, de a tudomány sohasem volt kapós. A 19. század zsidó szellemi kriticismusa sem járt jobban. Alkotásai nem hódították meg a zsidóság zömét; még az intellektuelek nagy részének is terra incognita maradtak. Csak egy-szer történhetett meg, hogy a tóra betűi „szál-longtak a levegőben”, de a csoda nem ismétlő-dött meg a zsidóság tudománvának klasszikus műveivel, hogy szerteszálhtak volna betűi, hogy mindenütt olvasták volna az igazságait, a zsidó szellem és életformák fejlődéstörténetét. Isten-nek az a tóratudós-képe csakúgy a tanulás szerelmében izzó s felolvadó néplelket szimboli-zálja nekünk, de az a szentséges, örökös tanu-lás tudománytalan volt. A harmadik változat a templomépítő Salamon király idejéből való. A viruló ifjúság formatökélye árad el Isten alak-ján a midras látomásában. Amit a könyv, a zsi-dóság tudománya nem érhetett el, a belső átala-kulást, megifjodást külsőségek varázsától vár-ták, a szép templom, a vallásgyakorlat esztéti-kájától. Művészi hatások, lelki emelkedettség, áhitat, épülés, hangulatok mélysége s szárnya-lása megannyi kulturtényező, sőt zsidó vallási

Saul und David.

Rembrandt: Saul és Dávid.

Saul et David.

érték is. Tagadhatatlan a modern istentisztelet művészeti apparátusának óriási jelentősége, csak az a baj, ha belső ürességet takar, ha a hitfelekezeti közszellem kulturszegénységének megtévesztő cicomája. A keretet megteszik tartalomnak, az eszközt célnak. A zsidó kulturöntudat, a zsidó műveltség hiánya miatt sorvadásnak indult erkölcsi és történeti erőket nem lehet a zsinagógai művészet injekciójával életre szítani, életképessé tenni. A tóra nélkül való zsidó élet, a vallástalanságnak s a modern műveletlenségnek templomi zarándoklása *látványosság s szórakozás kedvéért* — bár a templomjárás még így is örömdetes s kíváncsú — merő fallácia, erkölcsi hazugság. A zsidó élet ne nyomorodjék az istentiszteleti érdeklődés reflex-mozgásaivá, hanem járja át kulturtevékenység, vallási, etikai és irodalmi műveltség, hogy a zsidóság intelligenseinek legyen filozófiájuk vagy legalább erkölcsi és tudományos meggyőződésük, olvasottságuk a zsidóságról s ne csak a gyűlölet, vagy

a jogsérelmek reakciójaként mozduljon meg a zsidó érzés, a zsidó önérzet.

Ezt a tanulságot érteti meg velünk a midras negyedik részlete, hogy Dániel idejében, a babyloni exiliumban megint tóratudósnak látták őseink az Istent. Ez a gálut életmentése: visszatérés a könyvhöz. Ez a halhatatlanságunk: az iskola, a szellemi öntudatosság. De féltő, hogy nem lesz, aki tanítson. A lét és a nemlét kérdése mered a zsidóságra iskoláink sorsában. Egy-másután zárulnak be az ajtaik. Nem bírják a létfenntartás terhét. Szervezkedik a magyar zsidóság. Áldozatkészség a legszentebbért: a zsidó iskoláért. Ezt kéri az Országos Magyar Izraelita Iskolaegyesület. Létérdekünk — a zsidó szívet s kulturérzékét kell-e biztosítani — hogy az inség ki ne csavarja hivatottjaink kezéből a könyvet, hogy el ne riassza őket a martyr-erényekkel ékes pályától, hogy a mentés műve diadalmassá legyen, áldásul a magyarságnak és a zsidóságnak.

Bán Margit: Strófák

KÖNYÖRGÉS.

Hűs templomodnak rejtett mélyén, hegyek magaslátán, zengő nevedet ó Uram nem értem.

Virágos völgyedben csendülő belső szózat nem rebbenti a szívem.

Könyörgők mégis: hadd ismerjelek! Csak emberszíven át hallok a hangod, szíven át, mely tiszta és emelkedett, mint hatalmas bérceid s virágos, mint a szépség völgye.

Egy sugaras, tiszta embertekintetből ismer-nélek meg ó Uram téged.

Engedd, hogy ismerjelek.

MEGJÖTT A KIRÁLY.

Ziháló paripák dobogását hallod-e. — Amott a vezér fehér lován.

Ó, hogy nem láthatod a kincses szekereket szegény vak ember, a fényt, a pompát.

Most, most jön a király!

— Hallga csak, hallga, nem jöhet még, lelkembe mélyedve megérezem, majd én mondom neked mikor érkezik. Szívemből ezernyi szál ágazik a világ felé, ezernyi érző ideg.

— Dobpergés, kúrtrivalgás, ujjongó diadal-ének. Vitézinek büszke, csillogó kísérete. Diadal, diadal, megjött a király!

— Hallga csak, hallga. Túlságos erős a robaj, valami mélységes, egyetlen, igazi hangra les a szívem, várva szomjasan, hiába.

— Mi az? Miért hallgatott el a kürtös. Távolba veszett minden szín és ének. Elmaradt valahol? Ó király, hiába, hiába ujjongott a szívem elébed.

— Elvonult a menet, a por is elszállt mö-

götte s a hangok utolsó foszlánya lehullt az elhaló pianissimóval.

Lomb se rezzen. Madár is elhallgatott a fán . . .

— Ó bölcs ember! Legbensőbb rejtekéig megremeg a szívem.

És megszólal:

— Most imádkozzál és csitítsd el szived dobogását is.

Mikor teljes lesz a csend, elérkezik akire vártál.

— Hallga csak, hallga: megjött a király.

1922. augusztus.

ESTI HANGULAT.

(Patai Edithnek)

Asszonyom, lásd, szívünkre szállt a nagy komorság és mély tanácstalanság.

Merültünk, szálltunk egyre lejjebb, egyre sötétebb fullasztó mélységek komor fenekére.

Nagy „miért”-sziklák meredtek igazibb értelmet kereső szemünk elé . . . zárva az ablakok, függönyök komor drapériája leeresztve . . . egy szobasarok félhomálya rejtett és egyre gyöt-rőbb, ritkább lett a szó köröttünk és egyre fojtóbb lett a némaság közöttünk.

Asszonyom, lásd, ma a szomorú kiválasztottak útját jártuk, lelkek komor útját a Lét kérdései között.

És mégis! — csak asszonyok vagyunk: se kép, se szobor, se megváltó ige nem fakad gyötrődésünk nyomán — csak torkunkat fojtogatja sívár filozófiánk.

Mig bejön a kisfiad és öledbe fúrja göndör fejecskéjét, arcodon a kibékülés derüje fut át, mint reggeli napsugár fehér musselin függönyön...

Ime a te miértedre a felelet.

S én egyedül maradok.

1923 IV.

FURCSA JÁTÉK. •

(Kafka Margit emlékének)

. . . Nézd kicsikém: üres a tenyerem,

Lásd, elibéd tartom előbb az egyiket.

Eldugom. Aztán a másikat.

Bohó! Hogy les rám éber tekinteted!

Turpisság, hiszed?

Hol az aranydió, drága kincs?

Jobbkezembe? — Nincs!

Balkezembe? — Ott sincs!

Hol az aranydió drága kincs?

Mögém lesel? Megtaláltad?

Ruháimban? Zsebem sincsen, mibe férjen?

Nézd kicsikém, higgyél nekem, eléd tartom mindkét kezem egyszerre,

Üres a tenyerem, jobbkezem, balkezem, aranydió drága kincs, nem is volt, nem is lesz.

Csúnya játék, gonosz játék, drága kincsem — ez az élet!

Rembrandt: Zsidó menyasszony.

Jüdische Braut.

Jeune mariée juive.

z öreg Brumm-ot, a chevra „főliber-
rer“-jét beszólították az előszobá-
ból a tanácsterembe, ahol is a
chevra-kadisa előljárósága teljes
számban gyűlésezett.

Brumm Lázár, a főliberer
(bibliai nevén: reb Chajim Lózer)
már negyven esztendeje állott Nagy-Terenye
zsidó hitközségében a halál szolgálatában. Nem
csoda tehát, hogy bizonyos fölényes egykedvű-
séggel, majdnem világmevető, vagy legalább is
kile-megvető mogorvasággal állott ott a chevra-
tanács nagy hatalmasságai előtt.

A vedlett asztrakán sipkája a bozontos
szemöldökei fölé volt húzva, elterpedt, lomha
tartású alakján hosszú, kopott lebernyeg csügge-
dezett, ősz szakállába merült ajakán valami kü-
lönös, állandóan odamerevült vonás (nem álla-
pítható meg határozottan: mosoly-e inkább, vagy
lenéző közönyösség?) lebegett... egész tartása,
megjelenése, minden mozdulata mintha csak
egyetlen, meggyőződéskepen őrzött, nagy élet-
igazságot fejezne ki, amely ebben a stereotyp
gondolatban sűrűsödött volna össze: „mbah! thü
mer epesz!”

Igaz is: Brumm Lázár negyven esztendőn át
látott nagyon hangos, nagy urakat nagyon elcsön-
desedni, künn a temetőnek kis halottas kamrájá-
ban már egynéhány rasekól, tüvekól és nem egy
gorombaszavú gabe vált nagyon türelmessé az öl-
töztető kezei alatt, amikor ezüst kancsóból ömlő
vizeket csurrantott végig a dermedt tagjaikon,
szép fehér ruhákat borított fölébük, s közben ün-
nepélyesen mély basszus hangon az
„énekek énekének” halottas dallamát
énekelte nekik, örök altató nóta gya-
nánt, s akármilyen parancsoló volt a
szavuk életükben: olyankor egyik se
rikácsolt, egyik se kiabált, egyik se
förmedt reá, egyetlen szóval se többé...

Nagyon egykedvű lett tehát az
évek során reb Chajim Lózer... fö-
lényesen filozófikus nyugalom telepe-
dett a szívébe, flegmatikus vállvono-
gatással fogadta a legádázabb hitköz-
ségi viharokat is.

„Reb Chajim Brumm iz e Gro-
bián...” ez volt a közvélemény
Brumm Lázár, terenyei főlibererről
széltében és Brumm bácsi rászolgált
alaposan erre a véleményre. Szarkasz-
tikusan maliciózus megjegyzései és fe-
leletei álmélkodó elhüléseket és puk-
kasztó elképedéseket idéztek elő nem
egyszer, s a kile vezető férfiai már
régén megállapították róla, hogy el-
maradt a korszellemről s nem áll vi-
gasztaló hivatásának magaslatán.

Hát hiszen, ami igaz: igaz, nem való a meg-
törött özvegynek a férje ravatala mellett odamor-
gadozni:

— Wos schreien Sie ách noch jetzt, Frau
Grüneisen? In zeí Leben haben Sie doch genug
geschrien. Ách jetzt noch wollen Sie ihn nebach
szekiren?!

Hát vajjon az a másik felelet a temető ko-
mor szentségéhez való-e, mikor a műveltlelkű dr.
Richterné elragadtatott fölkiáltására, amidőn is
a kiesfekvésű terenyei temetőről így nyilatkozott:
„Eine ausgezeichnete Luft ist hier!” — Brumm
bácsi medvemormogással válaszolta: „Beklógt
hat sich noch káner!”

Vagy illendő válasz-e, amikor az egyik teme-
tés után egy gyászfátyolos cilinderes úr odalépett
Brumm Lázár temetői egyházfihoz, azzal a kér-
déssel: „ugyan kérem, hol van itt a jótékonyági
iroda?” — s Brumm bácsi csodálkozva körülné-
zett: (jótékonyági iroda a terenyei temetőben?
honnan jött ez az úr Terenyére?! gondolta ma-
gában Brumm bácsi), aztán egykedvű bonhomiá-
val föl húzta a vállát, s egy félremagyarázhatat-
lan mozdulattal a kérdező előkelő idegen felé
nyujtva a tenyerét, azt felelte: „Jótékonyági
iroda?! Bin iach!”... hát ez már mégse járja:
tönkresilányítja a terenyei hitközség méltóságát
az ilyen kiszólásokkal ez a vén keselyű...

De azért mégse igen mertek vele kikezdeni,
mert az Isten mentsen meg mindenkit az ékes
nyelvétől... Brumm bácsi nem ismer se Istent,
se embert a goromba őszinteségében... A mult-
kor is, amikor a bikur-chólim egylet kikapós-ter-

Isaak segnet Jacob.

Flinck G : Izsák megáldja Jákobot.

Isaac bénit Jacob.

mészetű gabeja valamiért leszólta, Brumm bácsi, a harcias felesége jelenlétében egyetlen sokatmondó szóval torkolta le:

— Menyecskegabe!

De nemcsak „grobián” hirben állott reb Chajim Lózer, hanem azonfelül is határozottan rosszszívű, érzéketlen lelkű embernek minősítette az egész kehila. Micsoda megátalkodott keménységgel állott ott mindenkor a temetőben, a koporsók mellett. Gyereket, ifjút, hajadont, apát, anyát, öreg érdemes balbószot temetnek: neki az mindig volt. Egy kösziklát előbb lehetne könnyezésre bírni, mint reb Chajim Lózert. Sikoltás, kétségbeesett kéztördelés, fuldokló sóhajok, patakként omló könnyáradat: meg nem indították sohasem.

Mintha csak azt mondta volna: „láttam már ilyet!” Mindenki jajgat. Három-négyféle variációnál többje nincs is ezeknek az emócióknak. Az asszonyok sikítoznak vagy deklamálnak, a férfiak tompán búgnak vagy sóhajtoznak, a gazdag emberek valamivel előkelőbben, finom zsebkendőket szorítanak a szemük fölé, a szegény zsidók az ujjaikkal törölik a csurgó könnyeiket és artikulálatlan kiáltozásokkal töltik meg a levegőt — a vége mindennek egyforma, „kommt auf eins hinaus”: azt a négy szál deszkát mégse lehet idefönn tartani, mindenki egy helyre tart...

Úgy járt a koporsók előtt, mint maga a könnyörtelen malach hamovesz... háromszor megállította a menetet a sírhoz vezető úton, azután méltóságteljesen intett, s a göröngyök tompa zuhanással görögtek a lebocsátott koporsó fölébe, „ki ofor áto v'el ofor tósuv”...

Reb Chajim Lózer Brumm pedig ünnepélyesen merev arcvonásokkal indult visszafelé, egy hideg pillantást vetve az ájuldozó gyászolókra, mint aki azt mondja: „minek ez a fölösleges lárma? ti is ide jöttök egynéhány rövid esztendő múlva”.

Mindenki ide kerül, csak talán reb Chajim Lózer Brumm sohasem. Ő bizonyára szerződést kötött a halállal. Hogy is lehetne önélküle meghalni Terenyén?!

Csak a jövedelmével nem volt megelégedve Brumm bácsi. Azt mondta dohogó mogorvasággal: „Ich hab' zwei Gulden fixum per Woche, fürs Einkassieren der Nedowes, einen Gulden bei Bestattung von Todten, für ein grosses Mesz 1 F., für ein kleines Mesz 50 Kreuzer. Ün wenn ich die ganze Kile in einer Woche begrób, hab' ich ách nix zü leben”.

Cudarul rideg természete volt az öregnek. Az egyik temetéskor például az egyik idegenből jött gyászolónak, amikor az ott a koporsó előtt illetén sóhajokba tört ki: „Ob der Selige wohl in seiner letzten Stunde an mich gedacht hat?!” — Brumm bácsi a koporsó felé bökve a mutatóujját, csöndes flegmával válaszolt:

— Nü, frégen Sie ihn!

Nagyon rossz ember hírében állott hát a terenyei föliberer. Kórach, Ácháb, Hámán: csupa kismiskája a gonoszságnak, övele egybevetve...

Most is ime ott áll, komor egykedvűséggel a chevra nagyurai előtt, várakozóan: mit akarnak tőle?!

Nagy szónok, csalafinta ember a chevra-elnök: Weichzopf Lipót, polgári foglalkozásában a „fehér szerezcsenhez” címzett fűszernagykereskedés tulajdonosa. Mézbe mártott horog annak minden egyes szava, ember legyen a talpán, aki abba fönn nem akad. S néha aztán, hirtelenül úgy csap le a delinquens ügyes-bajos, ravaszkodó, fizetés alól siránkozóan vagy ármányosan kibújni akaró, alkudozó, esküdöző temetkező félre, mint valami ölyű a mezőn cincogó egérkére, s a végén úgy összemorzsolja azt az érveivel, hogy az úgy fizet, eszeveszett gyönyörűséggel, mint a köles, sőt szent meggyőződéssel vallja: nincsen nagyobb boldogság, mint a terenyei chevra által eltemettetni — hát még az alkalmazottakat, azokat tudja ám csak igazán a hüvelykujjával összeroppintani — fene nagy esze meg nagy szája van Weichzopf Lipót, chevra-elnöknek... Weichzopf úr Brumm bácsi felé fordul, s megkezdi a vallatást:

— Ami aztat illeti, mondja meg Brumm, miért jött? ami aztatot illeti, mit keres itt? ami aztatotat illeti, mit kíván?

Brumm bácsi mogorván válaszol:

— Maguk hívtak? Mit tudom én, miért? *ami aztat illeti*.

— Hát megmondom én — csap le diadalmasan Weichzopf elnök úr — ami aztat illeti, maga ki akarja házasítani a leányát, s azt kéri az előttünk *pihenő* kérvényében: hogy *mi* házasítsuk ki a leányát. Hát ami eztet illeti, az magyarán, illetve héberén kimondva: egy chücpé! Mit gondol maga Brumm: mi a chevre? lánykiházasító intézet? Hát meghalt a maga lánya, hogy tőlünk kér segílyt?!

Brumm bácsi: Maguk gorombán tévednek. Én nem kérek, hanem, ami aztat illeti: én követelek és elvárok. Nekem szerződésileg ki van kötve, hogy minden lányom férjhezadásakor kétszáz, ságe: kettőszáz forint házassági járandóságot kapok a terenyei chevretől.

Weichzopf elnök úr: Brumm, ami aztat illet, *maga* téved gorombán. *Drittens:* az egy régi szerződés. *Zweitens:* az a jegyzőkönyv, amelyben ez föl van írva, elveszett. *Erstens* pedig: nem adunk. Ez a végérvényes határozat.

Brumm bácsi: Drittens: maga, Herr von Pre-sius, megint gorombán téved. Zweitens: már két lányomnál adták, ez tehát precedens és erstens: itt van a zsebemben a közjegyzőileg hitelesített szerződés. Mich weren Sie nix foppen.

S Brumm bácsi diadalmas egykedvűséggel lobogtatta meg a kezében a szerződést.

— Na ami aztat illet, maga Brumm a föld-

kereknek legnagyobb ganevje. De maga mégis téved, még pedig: Sie sind zich grab tauje. Az a szerződés, ha meg is van, csak a maga természetes leánygyermekéről szól. De a Jolán, akit maga most igen jól ad férjhez, egy jómódú birkakereskedőhöz, az egy talált gyerek. Úgy találta egy temetéskor, a temetőben. Hát nem kap semmit. Sőt, egészen sőt, határozatilag kimondjuk, hogy maga szemtelen, mert annak dacárandum, hogy jól, sőt mondhatnám, fényesen adja férjhez a talált lányát, van hozzá elég kemény pónemje, a chevre-től kérni. C'doke tacil mimovesz, de nem ment meg ilyen ausgewachsen azesz pónemtól . . .

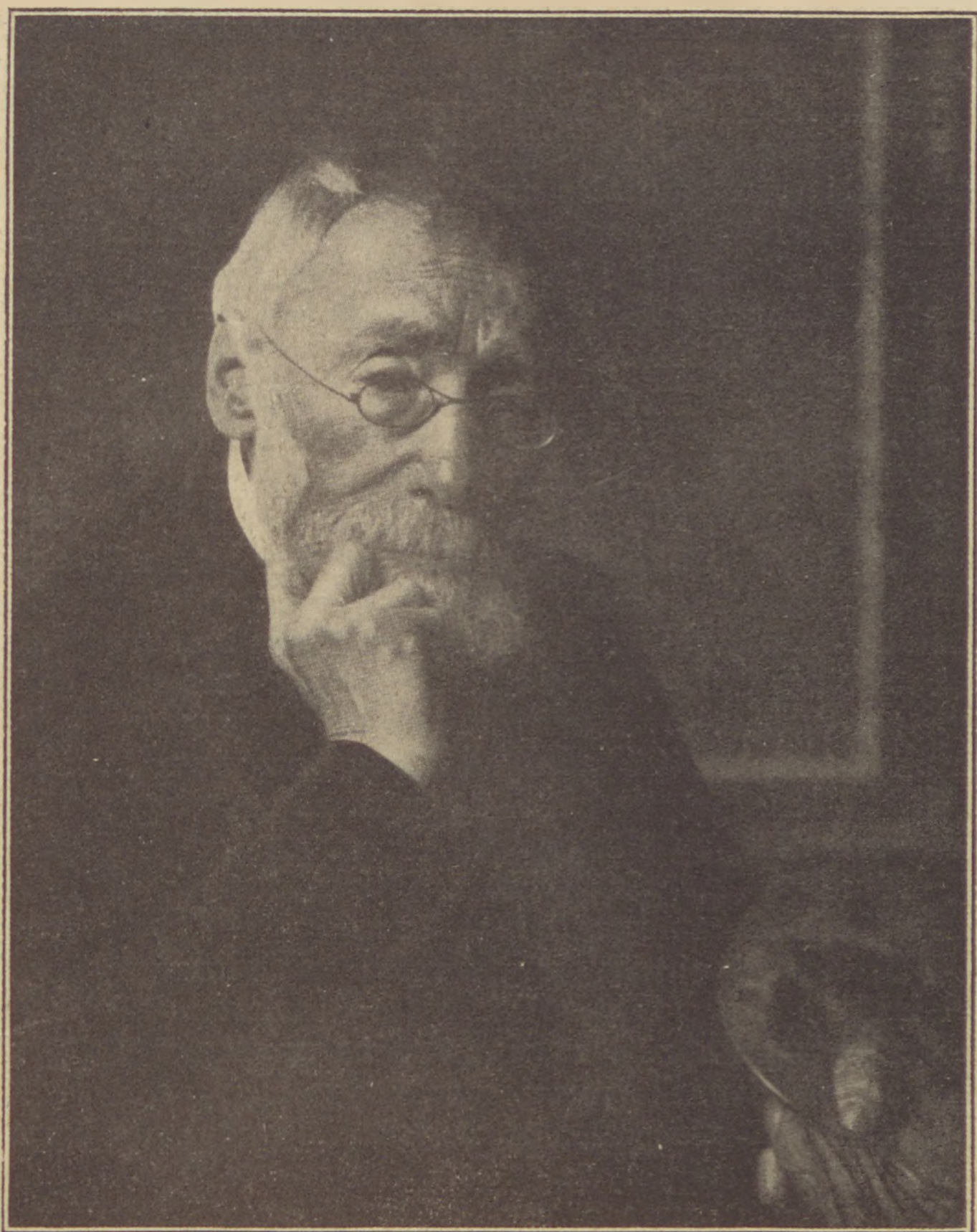
Brumm bácsi: Ez nützt ká pukkadózás. Hogy én jól adom férjhez a lányomat: ahhoz semmi közük. Maguk ne spóroljanak a cheverenak az én pénzemből. Ha akarom: majd én ajándékozok. Ahhoz sincs közük, hogy találtam a Jolánkát. Maguk is megtalálhatták volna, de hiába kínáltam akkor, egyik se akarta magához fogadni a szegény kis porontyot. Én adoptiroztam. Az adoptirozott gyerek pedig olyan, mint a saját gyerek. Ez din. Nem olyan din, mint a többi, hogy maguk, hiába din, mégis cházert freszszolnak vagy szombaton pipáznak, de olyan din, amelyet ha be nem tartanak: én becukatom magukat. Wosz? e harber Rambam?! — kiáltott föl végül, egy percre flegmát veszített győzelemittassággal Brumm bácsi.

— Red' mer nix weiter — fejezte be a vitát Weichzopf elnök úr . . . Wos das anbelangen thut: mit dem Róse weren wir nix fertig. Urak, ami aztat illeti, tanácskozzunk a hallottakról. Brumm maga takarodjék innen, de ne menjen el. Várja meg az előszobában a határozatot.

Hosszú és heves vitatkozások után újra beszólították Brumm bácsit. Az elnök kihirdette a határozatot: az előljáróság százötven forintot ad — mert muszáj adni — házassági segélyképen. Elhatároztatik továbbá, hogy Brumm Lázár, chevera-liberer elégedjék meg a megszavazott 150 koronával. Elhatároztatik továbbá, hogy Brumm Lipót több lányhoz nem kap kiházásítási segélyt. Igaz, hogy nincs is több lánya, 70 esztendő is, özvegy ember is, de Brummtól minden kitelik. Elhatároztatik továbbá, hogy Brumm Lázár egyházfi, a nagylelkű segélyt meghálálendő, ezentúl fokozottabb hivatali tevékenységet fejtsen ki. (Brumm bácsi közbemorog: „gern begrób ich mehr vün enk“.) Elhatároztatik végül, hogy Brumm Lipót a „földkerék“ legrosszabb embere.

— Megértette Brumm? — kérdi harsány dühvel Weichzopf elnök ur — Nyilatkozzék.

Brumm bácsi a vállát vonja, s megvető morgással válaszol: Én megnyugszom. De maguk?! resóim affile befiszche sel gehinom, a pogányok

Josef Israels.

mint a fölindult vizek úgy háborognak, még a poklok kapujában se térjenek meg. Ami az összeget illeti: e chazer e Haar herausgerissen.

Mindezekből napnál világosabban kitűnik, hogy Brumm Lázár, a terenyei chevera főlibererje valóban a legrosszabb embere a világnak.

A Jolánka esete is különös, nagyon különös eset. Az idősebb terenyei balbószok emlékeznek még rá . . . Hogyan is történt csak húsz évvel ezelőtt ez a história?!

Ősz felé járt az idő. Künn, a terenyei városvégi vásártéren cirkusz vándortrupp ütötte föl a tanyáját.

A deszkapalánkos cirkusz előtt ponyvával borított, nagy társzekerekben laktak a „művészek“. Naphosszat ott lebzelt a terenyei aranyifjúság, bámész csodálattal adózva a ponyylovacskáknak, a szalvétával reggeliző okos majomnak, (igazán: jobb nevelésű, dacára annak, hogy feltűnően hasonlítanak egymáshoz, mint Óser Grünauer, a chevre-gabe, aki még a zsebkendő használatát is affektált újitásnak szidta) a vértfagyasztóan ordító fogatlan oroszlának („száz aranyat annak, aki a ketrecébe be mer lépni! . . .“ én bemegyek, mondta a kikiáltónak a merész Saje gyerek, a s'liach cibur gézengúz fia, de előbb tessék azt a bestiát onnan a ketrecből kiküldeni),

a lisztespofájú clown-nak, a trapézművészeknek, az erőbajnoknak, a „hős Bismarck legyőzőjének”, s nem utolsó sorban a szép senyorina Estellának, a műlovarnőnek, akire még a fönnemlített chevre-gábe úr is rácsettintette nyelvét, amely bűneért aztán a felesége az arcára csettintette a tenyerét.

Búcsúelőadásokat tartott már a cirkusztársulat. Amikor is különös, de nem egészen szokatlan esemény történt. Senyorina Estella egy kis, aranszőke leánygyermeknek adott életet. De csak rövid életet. Pár napig tartózkodott csak itt e bűnös földön, a terenyei vásártéren, azután meghalt.

És akkor kitűnt, hogy senyorina Estella, az „andalusiai műlovarnő”: zsidó. A gyerek apja is (Estella úrhölgy és az egyik trapézművész önkéntes vallomása alapján világítottak ki ez események) a zsidó hitet követi, néhány hónap múlva, ha előre nem látott akadályok közbe nem jönnek, örök hűtlenséget fognak egymásnak esküdni. Mindenesetre pap előtt.

Mindegy... a kis halottat kiszállították a temetőbe. Másnap került temetésre.

Brumm bácsi, szokott goromba szívtelenséggel intézkedett. Válogatottan cifra átkokat mormogott a fogai között az olyan hiéna anyára, aki még a saját gyereke temetésére se jön el.

A temető-asszonyok nem győztek eleget sápitozni: soha még ilyen gyönyörű gyereket nem láttak. A haja csupa arany, a szeme mint egy darab kék ég. Kár a deszkák közé zárni.

De Brumm bácsi véget vetett az érzégsnek: Eins, zwei... vállra a kis koporsót s megindultak a kis halottal a halottvivők... Brumm bácsi egykedvűen morogta: „jausév beszészer”.

Mély csönd volt különben a kis völgyi temetőben. Az ősz már finom alkonyi párákat lehelt a terenyei dombok között, valahol a közeli erdőben halkszavú rigó fütyöntett, a temető füvei között egy gyík suhant s azután újra mélységes csönd a sírok fölött...

S egyszerre csak a két halottvivő férfi vállán, a kis koporsóból gyereksírás hangzott. Ijedtükben majdnem hogy eldobták maguktól a koporsót... Egyedül Brumm bácsi nem veszítette el a lélekjelenlétét.

— Mit óbégatnak az asszonyok?! Mit kiabálnak szapora és gyors s'má jiszróel-eket? Hát mi van ebben?! Tetszhalott a gyerek. Elég ostoba, hogy fölsírja magát erre az istentelen világra. — Gyorsan a temetőcsősz lakásába vitette a koporsóból kivett lánykát. Tejet kerített, az a szegény kis poronty milyen mohón itta... s azután nefelejtskék szemével rámosolygott Brumm bácsira, s a két kis karjával átölelte a nyakát. A temetőasszonyok megesküdtek rá, hogy Brumm bácsinak, a goromba, szívtelen Brumm bácsinak a szemében könny csillogott.

Hirnököt szalasztottak a városba, be a cirkuszbá, senyorina Estellához. Jöjjön: a gyereke

föltámadt. De a cirkusztrupp akkorára már fölszedte a sátorfáját, tovább vándorolt Terenyéről.

Még egynéhány városba írtak aztán miss Estellának. Jöjjön a gyerekért. Senyorina Estella azonban a fülét se mozdította. Még csak nem is válaszolt.

Valaki azt ajánlotta: hatóságilag kell kurrentálni a szívtelen anyát. Brumm bácsi mást gondolt. Bejárta a község tehetősebb; meg gyermektelen tagjait, azzal a különös kívánsággal: vegyék magukhoz ezt a gyönyörű kis árvát.

A kile egyhangulag azt konstataálta, hogy Brumm bácsi megbolondult. De mivelhogy mégis csak tudták, hogy mégse bolondult meg, a régi véleményüket látták megerősödvé: reb Chájim Lózer Brumm, a chevre-liberer a világ legrosszabb embere. Rosszaság is kell hozzá: ilyet ajánlani előkelő terenyei zsidó embereknek.

A kis kékszemű, aranyhajú árva pedig csak mosolygott, mosolygott Brumm bácsira. A kicsiny karjait olyan szorosan a nyaka köré fonta, mintha ez életben többé soha sem akarná elereszteni.

S Brumm bácsi még nagyobbat, még merészebbet gondolt. Az áldott szívű, jámbor feleségének egy álmatlan éjszaka után azt mondta:

— Tudod mit... magunkhoz fogadjuk a gyereket.

Hát nem rosszaság ez is már megint?! Három lánya van a Brumm házaspárnak, nehezen keresik meg a betevő falatot, csupa küzdelem az életük, s most még egy negyedik gyereket hoz a családjá nyakára.

Brumm bácsi csakugyan a világ legrosszabb embere. S reb Chájim Lózer Brumm, a terenyei chevre főlibererje fölnevelte a kis árvát.

Rossz ember az! rossz ember! úgy szerette a kis Jolánkát, a kis jött-ment árvát, mint a saját gyerekeit. Hát nem rosszaság az, különbséget nem tenni a maga és más ember gyereke között?!

Fölnevelte. Szép, tiszta ruhácskákbán járatta. Még zongorázni is taníttatta. A maga három lányát férjhez adta. Akkor meghalt a felesége. A Brumm bácsi egyedül maradt az árvával. Gyönyörű, csudaszép hajadonná fejlődött a kis árva Jolánka. Városi urak koptatták érte a lábukat. A Brumm bácsi házának ablakai alatt éjjeli zenéket hozott neki az ifjúság... de Jolánka szelid, erényes és jámbor leányka maradt, s úgy szerette Brumm bácsit, mint senki mást ezen a világon. S most eljött érte egy hozzávaló, derék zsidó fiatalember. Terménykereskedő Devecseren. Saját kis gazdasága van, s nagyon szereti Jolánkát. Sátoros ünnep után lesz az esküvő...

Hát nincs igaza Weichzopf Lipótnak, a terenyei chevre-elnöknek s a terenyei közvéleménynek, amikor megállapítják, hogy reb Chájim Lózer Brumm, a chevre-liberer, zsarolja a chevret, s hogy általában Brumm bácsi a világ legrosszabb embere?!

Künn álmodik az élet. Szökülő fejét ringatja a rozs és szenderegve várja a pirkadt-arcú leányzókat, kik egy harmatos reggelen megjelennek előtte a mesgye szélén és izmos karjukkal összegyűjtik a rendet, amit pörére vetkőzve kaszások vágnak komoly nekibuzdulással. Benu, a csukott bejáraton túl, a fikuszok és pálmák mögött, mint egy nagy fekete madár terpeszkedik lomha szárnyaival a halál. A levegő is hűvösebb itt, mint odaát, a napsugár is fátyolosabb, mert beleszövődik patakjába a bánat és a szomorúság.

Amint átérünk a bejárat folyosóján, nyomban érezzük, hogy temetőben vagyunk. A hangulat kesernyés. A gondolatok, melyek az agyból szétmálva kúsznak ki és mint kigyók tekergőznek a virágos földpúpok között, az elmúlásra emlékeztetnek. A fehér és fekete márványkövek hűvösen emelkednek ki a földből és a ratjok levő héber betűkből látjuk, hogy zsidó temetőbe kerültünk. Itt is épp' olyan megilletődést érez a lelkünk, mint a tulsó szélétől egy lépésnyire a hangabokrok mögött, a szerb temetőben, vagy az ahhoz igazodó másik kertben, hol keresztén ömlik el a lenyugvó nap.

Igy áttekintve ezt a szorosan egymás mellett levő három temetőt, szinte villanásszerűen támad bennünk az akaratlan filozofálás. És ennek révén más egyéb. A gyöngeség, az eszközökben való eszeveszett keresgélés. A babiloni zürzavar és a meddő harc, mely nyugtalanul folyik, különösen ma, amikor az idegeinket magosra korbácsolta a vértengerben kéljelő világháború. És elgondoljuk, hogy milyen szép példa lehetne nekünk, veszekedő embereknek, ez az egymás mellett méltóságteljesen megférő három temető. Itt minden egyforma. Csak a szertartás és a szimbólum különbözik, amit talán azért örököltünk őseinktől, hogy örök legyen a harc és meg-megtépett a béke. Itt egyformán pihennek az emberek. Legfőleg a száanalom szállhat föl a porladó szivekből, megmosolyogván a válás fájdalmát, a részvét versenyét, azért, mert szebbnél-szebb színben és pompában, a bőség mindent fölülmúlva akaró erőlködésével igyekszik kifejezni a gyász érzését. Pedig a legdrágább virágból is az lesz, ami a fűből. Elhervadt élet, letaposott avar és végül föld. Igazi anya, ki az illatos rózsát sárga kikerics, a kutyatejfüvet pedig ibolya alakjában nyujthatja vissza, ha összekeverte porait . . .

Ebben a szegedi héberbetűs sírkertben rég' nem jártam. Jó néhány esztendő előtt távozott el közülünk egy kedves és becsült emberem, annak a temetésén voltam itt búcsúzóul. Pedig nem idegenkedem a temetők látogatásától. Jární a sírok között és emlékezni, nem kellemetlen szórakozás. Különösen nyáron, amikor a lombok kö-

zött madárdal hangzik és ez a kedves zaj töri meg csupán az ünnepélyes csöndet. Amikor pázsitos fűvön lépkedhet az ember sírtól-sírig és mint levélhullást látja a multból előpördülni a régi ösmerősöket. Apró, kedves epizódok elevednek fel ilyenkor a képzeletben. Eltűnt órák és percek, melyeknek gyönyörei voltak egykor s amelyek visszavisznek a felejthetetlen gyermekkorba is.

II.

Egy kö-baldachinos sír előtt állok meg legelőször. Itt már voltam valamikor. Tudom kit takar. Valami különös kegyeletes érzés vonz a kökoporsóhoz, a baldachin alá. Az érdek és az értékek elmosódhatnak. Örökké élnek, mint a napfény. Rövidnadrágos gyermek, harmadik elemi-iskolás tanuló voltam, mikor ennek a sírnak kadáverét idehozták. A temetésénél én is jelen voltam. Ott voltunk mindannyian tanulók, mert Szeged város összes tanintézeteinek növendékei testületileg megjelentek, látni, emlékébe vésni, hogy hogyan kell a legszentebb erényt, a hazafiságot részvéttel jutalmazni akkor, amikor az, az elmúlás gyászfátyolát ölti magára a háromszínű selyemszalag helvett. Mert ezt az erényt az élet nem igen szokta jutalmazni. Börtönt, bitófát és golyót látunk vele karöltve járni a mi hősi történelmünkben.

Miként itt is. Ez a hős is börtönt viselt a szabadságharc után, azért mert magyar és hazaszerető volt. Látom most is, ötvenkét esztendő után, megroppant kicsi alakját. Fehér volt, mint a galamb és mosolygós az arca, mint akinek lelke megnyugodott a szép eszméért való büntetés szenvedései után . . .

Elolvasom a sírfeliratot: „Löw Lipót főrabbi, a hazai zsidók megmagyarosodásnak, haladásának és emancipációjának előharcosa 1811—1871. X. 13.”

Köszöntöm a hajdani hőst és megyek tovább.

Közel hozzá látom lelki szemeimmel Klein Salamont, a hitközség lelkes és buzgó tanítóját, ki hitvese mellett — aki szintén kiváló tanítónő volt — pihen 1907 óta. Balról mellette az örökkön bohém főkantort Schorr Mórt, ki 1912-ben fosztotta meg a hitközség tagjait gyönyörű hangjának élvezetétől s most az égieket szórakoztatja, itt hagyván kissé féloldalra dőlt márványemlékét a földnek.

Itt találkozom a kis keleti típusu, állandóan komoly, elmélyedt, dr. Magyar Miksa ügyvéddel is, a hitközség iskolaszékének és árvaegyletének volt elnökével, akinek szomszédságába került régi jó barátja, dr. Czukor Ignác táblabíró s a daliás, a sorsvert Csányi László, kinek 1919-ben épült sírkövén a valóságnak megfelelő, ez a mondat olvasható: „Az örök álom a mostoha sors földi szenvedéseitől fosztotta meg”.

Utánuk jön egy rég letűnt világnak sok száz képviselője. Ezek az öreg lakók az „öreg temető”-ben. Sírjukat gaz verte föl. És vadon nőtt folyondár takarja be. Csak a ripacsos, megdőlt mohos kövek jelzik itt az életnek utolsó állomásait. Az idő komorsága borong ezek fölött a régi sírok fölött, melyeknek némelyike még a 17-ik században nyílt meg lakójuk részére. Az ember szótlanul halad át közöttük és néz az „új fogás” felé, hol egy díszkertnek beillő virágos rész tarkállik és hívja a maga pompájával és érdekességével a szemlélődőt.

III.

Csupa ösmerősök vannak itt. A felizgatott képzelet kit-kit a kriptá vagy a sír szélén levő kőpadra ültet, hol a bánat szokta elsírni forró könnyeit. És látjuk mindannyit, miként az életben, a valóságban láttuk. Az „új fogás” bal részében találkozunk Vass Fülöppel, a Kárászutcai császárszakállas díszműárú-nagykereskedővel, ki társával, a selymesképű Guttmannal együtt, hivatásának igazi rabszolgája volt. Ki csak a dúsan és gondosan fölszerelt kereskedésének élt és tisztos munkájával félszázadnál tovább szötte a tekintély selyemszárait a magyar kereskedővilág redős homloka köré. 1899-ben kelt sírfelirata találó és így:

*Egyszerű ember voltál,
Semmiből küzdöttes föl magad,
Lelked tisztaságát megóvtad
S emberfársaid tisztelete kísért.
Megtört két fiad áll így
És követi büszkén nyomdokod.*

Néhány lépésre tőle Biedl Adolffal találkozom, ki 1894-ben, fiatalon, 46 éves korában, lépett ki a sorból. Daliás alakja megjelenik most előttem. Látom a városi bérház sarokboltjának nyitott ajtajában, amint ösztönöséget sugárzó, nyílt tekintetével belebámul az előtte elterülő piac zsivajába. Becsületes lelke aligha tudna megbékélni a mai világ forgataga fölött. Hasonló volt hozzá az 1908-ban elköltözött Lichtenberg Mór is, a közügyek vértezett harcosa, ki emlékével is tiszteletet gerjeszt egykori ösmerőseiben. Szívjóságával és jótékonyosságával a becsület mezőjén vívta nap-nap után győztes harcát az emberek érdekében. A magyar zsidóság kiváló típusa volt, kinek nemességét számos jótékony alapítvány igazolja ma is. Az öreg pékmester, Schweiger Samu lép itt elélem. Templomatya és a szegedi pékipar lelkes föllendítője volt, ki 1897-ben vált meg örökre a dagasztó teknőtől melynél példaadó munkásként dolgozott serdülő kora óta.

Csányi János kir. tanácsosi címmel fölruházott bankigazgató 1915-ben betakart sírja mellett haladok el és visszaemlékezem arra az időre,

amikor a boszniai okkupációról vezette vissza mint főhadnagy, megmaradt csapatát a budai országúton. Lerongyolódott volt ez a kised szászad és ruháin a háború nyomai, a vér és golyólyukak beszéltek a magyar vitézségről. A sugártermetű Löwy Hermann fakereskedő után Weisz Mór (1905) gömbölyű alakja, majd Szécsi Zsigmond, a bukottvállú lisztkereskedő (1901), továbbá az 1915-ben elköltözött Brecher Albert — mint Szeged város elit-kereskedői — libbennek meg most egymásután sorakozó sírjukkal előttem az emlékezetemben, amíg eljutok a Milkó-család dús lukszus-bokrokkal kerített kápolnaszerű kriptájához, hol örökláng piroslík a belső félhomályban.

Patzauer Miksa (1900) mellett pihen May R. Miksa (1902), a szegedi pénzvilág arisztokrata tagja, aki egy csöngőlei vadászat alkalmával hagyta el Kállay Albert főispán udvarához tartozó úri barátait váratlanul. Mayer Áron (1912), a sikkes szesznagykereskedő s a szintén gentleman Deutsch Lipót (1918), építő-nagyvállalkozó franciás-szakállú alakjainak képzeletbeli viszontlátása után eljutok bolyongásomban a sírkert jobb oldali széléhez, melyen túl a gyorsan fejlődött kukoricák selymes susogása beszél ismét az életről. Itt, a sírkert végén, találkozom az imént elköltözött tudós kórházi főorvossal, Berger Mórral, aki 58 éves koráig dolgozott a tudomány fegyverével az emberiség jóvoltáért.

IV.

Visszafordulok a másik sor pázsitos útjára és egymás után haladok el az öreg Ziffer Arthur volt szabadkai kereskedő (1906), a pallérozott, egyenes, szinte katonásan puritán jellemű aggastyán; az egyetemi tanár, országos közegészségügyi felügyelő, Feuer Náthán (1902); a bohém természetű, de hivatásában komoly és képzett, dr. Szivessy László ügyvéd (1906); a jeles szerkesztő és monografia-író, Kulinyi Zsigmond (1905); a hitközség volt nótáriusa Weitzenfeld Zsigmond (1907); a szomorúfűzfák alatt pihenő, művészi-stilu kriptával övéire váró Winkler Sándor nagykereskedő (Eisenstädter és társa cég volt tulajdonosa (1920) sírja mellett. Szinte önkénytelenül köszönteni akarom őket, hiszen mind kedves és jó ösmerős volt az életben, kiknek lelkét alkalmam volt megösmerni s a bennök rejlő erények fényét még most is látom kiragyni a feledés fátyolán át a multból.

Odébb az öreg Földes Károly szabómester (1921) és Izsó fia (1917), a szintén magas kort ért pipametsző Schwartz Fülöp (1913), ki felesége Grosz Fanny sírja mellé került a szakadatlan munkában megfutott élet után, Tránka Béla borkereskedő, a tragikus életű dr. Arany Károly ügyvéd (1910), Brüll Áron, a művészi hajú és szakállu, excentrikus nyelvtanár (1902) örök nyugalóhelyére találok, kik mintha megszólítaná-

nak, olyan élénken látom őket a földi életből. A hangjukat is hallom megcsendülni a virágos hantokon keresztül.

És ez nem érzéki csalódás. Nem vízió. Az ember, ki éveken át érintkezik szomszédaival vagy ösmerőseivel, még évtizedek múlva is meg-elevenedni hallja a beszédüket és látja teljes valóságban az alakjukat. Így vagyok a véletlenből itt összetalálkozott négy orvossal is, dr. Rex Izsóval, aki gyermekéről átragadt vörhenyben pusztult el (1917), az öngyilkossá lett agg *Ungvári* Péterrel (1917), ki a világháború alatt 80 éves korában is katonai szolgálatot teljesített; a fiatalon elhalt dr. *Pilisi* Bélával; a nagy munkában elernyed, kiváló tisztifőorvossal, dr. *Ma-chold* Miksával (1915).

Egy pillanatra megállít most kegyeletes szemlélődésemben a kertben dolgozó kőfaragó munkája. Kopog a kalapácsa, amint vésőjével új nevet örökít meg új sírkövön. Tekintetem ezalatt az életbe téved. Látom újra az élet csapongó színeit. A virágok tarkaságát. Hallom a sírkertet övező magas akácfák lombjai közé bujt madarak énekét. Emberhangot valahonnan a közelből, hová a magos gledícia-sövénytől innen nem lehet látni és a temetőgondnok kutyájának csaholását, ki most ok nélkül riogatni akar borongós hangulatomban. Ez a zökkenés azonban csak pár percig tart. A képzeletbeli viszontlátás ingere újra erőre kap bennem és én rogom tovább a gazos, füves utat, melynek során újabb ösmerősökre akadok. A legrégibb ezek között a görbehátú *Schäffer* Zsigmond szappanos, ki mint öreg ember, 30 év előtt ide költözött s akinek boltjába, mint rövidnadrágos gyerek, még én is gyakran átugrottam a szomszédból faggyúgyertyáért, lúgért, mosószappanért és más efélékéért. Becsületes öreg boltos volt a régi Szeged életében. Továbbá a szintén rég idehurcolkodott *Neubauer* József. Az első gyufagyáros az országban. Tipikus öreg úr volt ez is. Sok epizód föllevenedik a lelkemben vele kapcsolatban, melyekre szívesen gondolok ma is, több évtized után. Az ő gyufagyára volt az az épület, mely az 1879-iki szegedi árvíz-katasztrófa első hajnalán kigyulladt s a tűz a víz fölött borzalmasan izgató képet nyújtott a romokká dőlt épületek között.

V.

Ujabb emberek jönnek ezután. Ujabb emberekről ápoltnak emlékek. Sorra veszem a fehér és fekete márványköveket és olvasom róluk a rég ösmert neveket. Dr. *Polgár* Sándor kúriai bíró, *Szász* Emil kereskedő (1918), *Strasser* Manó vendéglős (1921), *Jakobovits* Mór divatárú-kereskedő (1914), *Szabó* Jakab ügyvéd (1911), ki vejével, a szelidhangú, lírikus költővel *Kún* Józseffel (1912), pihen egy szomszédságban, *Kún* Bertalan gyárigazgató (1914), *Buchalter* Adolf divatárú-kereskedő (1914), mellette az életben

is mindig hűségesen kitartó hitvese. *Lövész* Antal, a szegedi tornaegylet egykori elnöke, bankigazgató, aki lakatosműhelyből indult el az életbe és a végén egész utcásor palotának a tulajdonosa lett. *Zápory* Nándor dr., a kedves arcú, szelíden mosolygó orvos (1914), *Kulinyi* Ede kereskedő (1914), *Benedict* Ferenc és *Bihari* Dávid Máv. főfelügyelők, mindketten 1916-ban kerülve a halottak e szabad birodalmába. Melléjük került *Bányai* András, a kiváló táblabíró is.

A temetői rendszer itt ismét „új fogás”-t kezdett, s a holtaknak, kik itt egymás mellett, sorban porladoznak, még csak a gyász első jelvényei, az egyszerű fatáblácskák jutottak. Majd egy darab tisztás következik, melyet asszonyok és leányok virágos sírjai zárnak be. Ez a legpoétikusabb része a temetőnek. Karcsú, letört virág-szirmok ölelkeznek itt össze a barna földdel, magukkal vivén a szép leányálmokat, melyek egy új, egy boldognak ígérkező földi életbe ringatták a fehér lelkeket. És mielőtt eljutottak volna oda, megérte őket az elmúlás szele és vitte, sodorta őket a temetőnek ebbe a magányos sarkába. Továbbá asszonyok. Férjeket cirogató hitvesek és gyermekeket gondozó anyák, kiknek eltávoztása után maradt nagy és betölthetetlen ürt ez a sírfelirat fejez ki leghívebben:

*Porló szivednek is van melege,
Csukott szemed is óv, vigyáz, becéz,
Széthull a tűzhely kicsi serege,
De összefogja a holt, drága kéz.*

Mikor kijövök, az élet lávája csap meg újra. Éget a hamu, mely a levegőben szálldos a kérkedő, a veszekedő embertömeg feje fölött. Úgy vélem, jobb odabenn, a gyűlöletet nem ösmerő csendes országban.

Az ouderkerki temetkezési hely Amsterdamban.
Der Begräbnisplatz von Ouderkerk bei Amsterdam.

A ZSIDÓ FIU- ÉS LEÁNYGIMNÁZIUM HARCA

zoknak a férfiaknak, akik ma a két pesti zsidó gimnáziumot szervezik, vezetik és fejlesztik, igazgatóknak és tanároknak, valóban olyan történelmi feladat jutott, amilyenhez hasonlót csak az ezrai és nehemiusi időkről olvassunk. Amikor egyik kezükben építőkanállal vaskolták a szentély falait, míg másik kezükben fegyverrel kellett harcolniok a munkájukat zavarni akaró ellenségekkel. Akkor is belső ellenséggel kellett megküzdeniök az építőknek. Azokkal, akik képmutató arccal elvegyültek a dolgozók közé, mintha ők is segíteni akarnának, de csak rontani akarták a hangulatot. „Mit csináltok, ti szerencsétlenek? Fel akarjátok-e támasztani a holt köveket a porhalomból?” És amikor látták, hogy a lelkesedés fellobbant lángját lelohasztani nem tudják, hozzáfogtak az aknamunkához; árulkodással, besúgással, gánctvetéssel próbálták az építkezést megghiusítani; a „tanácsosok” (joácim) jártak elől, — beszéli el a Szentírás — és érdemes ezt a fejezetet végigolvasni, hogy lássuk, mennyire egyforma mindig a rombolók taktikája, mennyire nem változott a zsidóság belső ellenségeinek frázisvilága sem.

Vagy husz esztendeje állhatna már a zsidó gimnázium. És ha állt volna husz esztendő óta, egészen más zsidósága volna az országnak. Akkor nem tartott volna ott a pesti zsidóság, hogy fűhöz-fához tálcán hordozzák körül a hitközségi elnöki tisztséget és senki sem akarja elfogadni, — mert senki sem akar a zsidóság ügyeivel foglalkozni. A különböző zsidó fórumok valósággal „amerikáztak” a zsidó gimnáziummal, melynek

hagyatékait és alapítványait szinte fölösleges teherként tekintették. Szabadulni szerettek volna tőle. És amikor tovább halasztani az építést nem lehetett, szerencsére jött a háború és megint fel voltak mentve a továbbépítés terhe alól. Így legalább híven kitarthattak ama elvük mellett, hogy küzdeni kell a „felekezeti oktatás” ellen. Mert bizonyos, hogy — háború ide, háború oda, — egy kis jóakarattal be lehetett volna fejezni az építkezést és nem kellett volna foglalkozni az ideával, hogy a csonkán maradt zsidó gimnázium épületét eladják!

Ez a szegény, — hála Istennek, — nem történt meg. A Mult és Jövő volt az egyetlen orgánus, amely minden erejével síkra szállt a szerencsétlen gondolat ellen és követelte annak napirendről való levételét. „Ha a kuratorium addig húzta-halasztotta a zsidó gimnázium ügyét, — írtuk 1918-ban, — míg ilyen kitünő konjunktúrába nem ütközött, vegyék a nyakukba a várost, ezt a nagy Szodomát, talán találunk itt ötven, negyven, harminc, husz, tíz igazat és milliómost, akik megértik, hogy a zsidó gimnázium kényszereladása a magyar zsidóságra olyan Kájin-bélyeget sütné, amelyet le nem moshat róla többé a történelem! Vagy vessenek ki adót minden zsidóra és gyűjtsék össze fillérenként azt az összeget, amely szükséges ahhoz, hogy a magyar Izrael homlokáról ezt a szomorú szegényfoltot távolartsa!”

A kurzus aztán megértette a zsidósággal, hogy igenis szüksége van a zsidó gimnáziumra. És *Feleki Béla* az oktatásügy élére állva egész energiáját a zsidó fiú- és leánygimnázium felépítésére fordította. Többször hangoztatta, hogy azelőtt ő maga is ellensége volt a felekezeti oktatásnak, de most arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a zsidóság legfontosabb feladata. A jövő generáció nevelése, hogy jobb zsidók legyenek, mint a mostani generáció! Fájdalom, betegség megtörte ennek a ritka embernek az erejét és a két gimnázium építését és fejlesztését maguknak az igazgatóknak és tanároknak kellett elvégezniök. Pedig a pedagógusok hivatása csak a nevelés és nem az iskolaépítés. Megható volt látni, amint a zsidó fiúgimnázium első istentiszteletén, amelyet a még nyers és vakolatlan templomteremben tartottak, dr. Goldberger igazgató könnyező szemekkel és roskadó térdekkel hálát adott a Mindenhatónak, hogy idáig jutottak. Beteggé dolgozta magát, feláldozta egész nyári vakációját és lótotott-futott, buzdított, gyűjtött pénzt és munkatársakat, csakhogy felépül-

A pesti izr. hitközség alapítványi leánygimnáziumának jelenlegi képe.
Das Mädchengymnasium der Pester israelitischen Kultusgemeinde.
La lycée juif de jeunes filles.

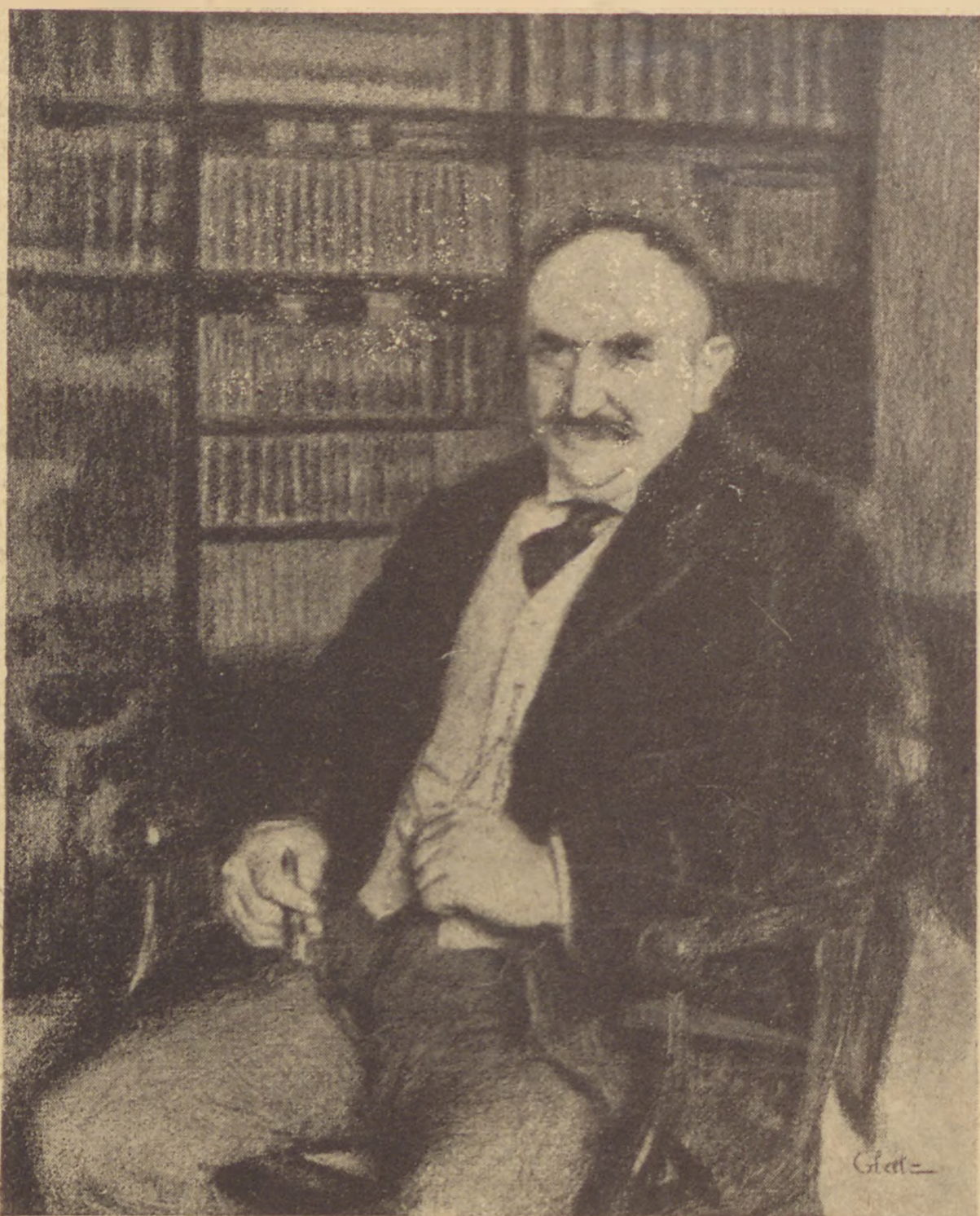
A pesti izr. hitközség alapítványi leánygimnáziumának jövő képe.

Plan des neuen jüdischen Madchengymnasiums in Budapest.

hessen még az ünnepek előtt a gimnázium temploma és már itt tarthassák első évnyitó intenszitetüket. És megható nézni azt a nemes versenyt, amely a fiú- és a leánygimnázium igazgatói és tanárai között folyik. A legnemesebb verseny ez, nem egymás letromfolására, hanem, hogy minél tökéletesebbet, minél szebbet, minét maradandóbbat alkossanak a zsidóság dicsőségére. Az Abonyi-úti új fiúgimnázium nagyszerű stilusa és monumentális arányai Lajta Béla, a nagy zsidó építőművész zsenialitását hirdetik. Ehhez méltónak kell lennie a leánygimnáziumnak is. És dr. Wirth Kálmán igazgató mindent elkövet, hogy az Andrássy-úti villasorban fekvő épület minél előbb kibővüljön és egy emelettel magasuljon, hogy befogadhassa mindazt, amit a leánygimnázium pompás fejlesztéséhez tervbevett. Itt is dolgoztak egész nyáron, tataroztak, átalakítottak, falakat törtek és falakat emeltek, hogy ne kelljen a tanévből megtoldani a szünidőt.

„Igen, önmaguknak dolgoznak!” — mondja talán némely szűkkeblű. De aki tudja, hogy a pesti hitközség tanárai meg igazgatói annyi fizetést sem kapnak egy hónapra, mint amennyi a

legszűkebb életmód mellett egy hétre elegendő, az csak annak a bizonyos istenáldotta idealizmusnak fogja tulajdonítani azt, hogy ezek a kiváló pedagógusok annyira ragaszkodnak hozzá, hogy minél tovább mondassák magasra emelve az üres tányért: „kehó lachmo anjo” „ez az inség kenyere!” Hivatalos fórumoktól támogatás helyett legfeljebb gorombaságokat kapnak és valóban az Ur különös csodája, hogy építéssel meg külön munkákkal is leláncolják magukat a hitközséghez, amely az állami tanári fizetés harmadrészét sem adja meg nekik. De hiába, „az idealizmus ellen az istenek is hiába küzdenek” — vagy nem így hangzik az ismert német közmondás? Ők a fejükbe vették, hogy egy új zsidó generációt fognak nevelni. És nevelnek is. És a szülők meglepetve látják, milyen új zsidó szellemet hoznak magukkal a gyermekeik az iskolából és ők is az iskola rajongóivá válnak. Sehol annyi szülői értekezlet, mint itt. Majdnem naponta gyűléseztek a szülői bizottságok és igazgatók, tanárok és szülők is a nyakukba vették a várost, ezt a nagy Szodomát és kértek pénzt és a „szodomabeliek” adtak és adtak és bebizonyították, hogy van érzékük a zsidóság jövője iránt

Féléki Béla dr. a zsidó fiu- és leány-gimnázium megvalósítója.
(Glatz festménye után.)

és hogy lehet itt is építeni, csak harcosok kellenek hozzá. A szülők szoros kapcsolatba kerültek az iskolával és azért ők lettek az iskolák építésének pionirjai és propagálói, vakolói és téglahordói.

Mert ők már tudják, hogy ez a legfontosabb és a legsürgősebb feladat és hogy minden egyéb, amit a neolog hitközség akár komolyan, akár látszat kedvéért teszen, csak elenyésző jelentéktelenség iskoláinak munkájához képest.

A zsidó leánygimnázium, ha összeszorulva is, mégis csak a „saját épületében” tanít kezdetlől fogva. Az árvaháztól bérelték és felszerelésének kiegészítéséről ha nem is a hitközség, de legalább az igazgatóság gondoskodott, úgy hogy a növendékek, amint a képek is mutatják, higiénikus helyen, sőt szép tavaszi és őszi napokon a szabadban az iskola beültetett kertes udvarán gyarapítják tudásukat. De az ideál, a jövő képe az új épület, amelyet új emelethúzással és egyéb átalakításokkal fog a tanárok és szülők agitációja megvalósítani. A fiugimnázium azonban négy évig az amúgyis szűk Wesselényi-utcai polgári iskolában töltött vendégsége után csak az idén költözik az Abonyi-úti épületbe, amelyet képekben bemutatni még nem lehet. Kivülről mintha hatalmas romokat látnánk, monumentálisan emelkedő falóriások állanak csupaszon és meztelenül mint néma vádlók egy kötelességét nem ismerő zsidóság és ügyefogyott vezetősége ellen. De

a vakolatlan épület egyik szárnya belülről már kész tágas termekkel és új padokkal várja az ifjú zsidókat, a jövő nemzedéket, kilenc osztály növendékeit. A másik szárnyon pedig vakolatlan lépcsőházon és előcsarnokon keresztül bejutunk a jövőendő szépségeit csak sejtető gyönyörű templomcsarnokba, melynek traverzein aranyozott héber betűk hirdetik az új szellem szárnybontogatását. — Dr. Goldberger igazgató megnyitó beszédében elmondja őszinte közvetlenséggel a három csoda történetét:

„A hitközség lehetetlennek tartotta, hogy amikor az iskolatermek befejezése is erejét fölülmuló áldozatot követel tőle, még ezt a templomot is be lehessen fejezni. És most megtörtént az első csoda. Iskolánk barátainak egy lelkes kis csapata kiadta a jelszót: „A zsidó gimnáziumban a templomnak is készen kell lennie, amire a tantermei elkészülnek”. Hatalmas visszhang volt erre a felelet: „Meg kell próbálnunk!” Az első szülői értekezleten, amely ezt a kérdést tárgyalta, összegyűlt az első hat millió, csupa kis embernek kis jegyzéséből. A kezdet biztató volt. Hozzáálltunk a folytatáshoz. Ugyszólván egyetlen embernek, dr. Rosenfeld Viktornak segítségével sorra jártuk a templom környékének lakóit és igyekeztünk őket rábírni, hogy támogassák jegyzésükkel építkezésünk tervét. Fáradozásunk sikerrel járt. Május közepén a jegyzések összege olyan tekintélyes volt, hogy elégségesnek látszott arra, hogy abból a templom munká-

Torna a zsidó leány-gimnázium udvarán Turnen im jüdischen Mädchengymnasium.

Előadás a szabadban a zsidó leány-gimnázium udvarán

Unterricht im Freien.

latait befejezhessük. Csak egy kérdés látszott még megoldhatatlannak, a padok kérdése. A padok maguk annyiba kerültek volna, mint az összes többi munkálatok együtt. És ekkor megtörtént a második csoda. Megint egyetlen ember és első osztályos kisfiú édesatyja, Hönig Mór maga vállalkozott arra, hogy a padokhoz szükséges faanyagot előteremtse; és sikerült neki 2 hét alatt egészen kis tételekben az anyag legnagyobb részét ajándékképpen jegyeztetnie. Már most bátorságosan fordulhattak gimnáziumunk barátai iskolánk felettes hatóságához, felügyelő bizottságunkhoz, hogy adja meg az engedélyt az építés megkezdéséhez, minden befolyó összeget és felajánlott anyagot készséggel bocsájtanak a bizottság rendelkezésére. A felügyelő bizottság az engedélyt megadta; megbízta Meitner Dezső bizottsági tagot a munkálatok ellenőrzésével és pénzügyi vezetésével, Hegedüs Armin műszaki főtanácsost pedig az építés vezetésével, ez utóbbinak segítségére volt fia László, Szőke Andor mérnök és Dömény Ede mérnökvállalkozó. A munka januárban az épületen is, a különböző műhelyekben is megkezdődött. A jegyzett összegek bőségesen folytak be, a felajánlott fa és más felajánlott anyag rendszeresen összegyűlt, telve voltunk a legszebb reményekkel. De eljött a július, fizetőeszközeink hirtelen értékcsökkenése katasztrófálisnak látszott a mi merész vállalkozásunkra nézve is. A jegyzett összegek hirtelen gyéribben folytak be, majd hamarosan teljesen kimaradtak. A felajánlók nem fizettek tovább. Tartalékunk kimerült, a hirtelen emelkedő munkabérek nem tudtuk fizetni és egy szomorú napon elcsöndesült itt a munka vidám dala, úgy látszott, hogy mindennek vége. Kis csapatunk, mely szerető gonddal figyel itt minden kalapácsütésre, rettenetes két hetet szenvedett végig. Alig néhány hét választott már el a mai naptól, amelyen meg kellett tartanunk évnyitó istentiszteletünket és nemcsak az volt lehetetlen, hogy mára elkészüljünk, hanem veszendőbe ment volna az a sok munka és anyag, amelyet eddig építésünkbe belefektettünk. De a legnagyobb kétségbeesésünkben bekövetkezett a harmadik csoda. Megint csak néhány ember, nem több mint négy, állott mögénk és erősen elhatározta, hogy tovább kell folytatni amit elkezdtünk. Tudjátok, fiaim, hogy az Isten házában nem szoktunk embereket emlegetni. De most kivételt teszünk. Kell, hogy ennek a néhány embernek a nevét hálával felemlítsük. Dr. Rosenfeld Viktor, Kramer Marcel, dr. Berger Gyula, Bárány Oszkár voltak azok, akik annyi kölcsönpénzt szereztek, illetőleg bocsájtottak rendelkezésünkre, hogy az építést ismét megkezdhattuk. Azóta boszorkányos sebességgel folyt itt a munka. Szinte percről-percre készült, szépült itt minden. Aki két héttel azelőtt itt járt, nem hitte volna, hogy szeptember nyolcadikán itt istentiszteletet lehet tartanunk. Csak mi éreztük, hogy készen kell lennünk. De azért ötödikén, szerdán reggel bizony szorongó szívvel hirdettem ki szülőknek és gyermekeknek, hogy itt tartjuk a megnyitó istentiszteletet. És az utolsó pillanatig kellett folyni a szorgos munká-

nak, hogy végre ma itt lehessünk.

De itt vagyunk és ezen a derűs napon derűs lélekkel hordozzuk tekintetünket körül ezen a derűs imatermen. Nem szomorít el bennünket az, hogy nagyon is kezdetleges, nagyon is nem kész itt még sok minden, hogy a földszinten csak iskolapadokon ülünk, hogy a karzat padjai még festetlenek, hogy a frigyszekrény kopott, régi, kölcsönként, hogy a padlóról hiányzik a burkolat, hogy ajtók még nincsenek. Ezért is jó az, hogy itt vagyunk. Legalább látjuk, hogy

Fogorvosi rendelés a zsidó leánygimnázium orvosi szobájában. Ärztliche Ordination.

Szemléltető természetrajz-oktatás a zsidó leánygimnázium kertes udvarán.

Iskolai moszdó a zsidó leánygimnáziumban.

Wascheinrichtung des Gymnasiums.

mennyi még a teendőnk. És el kell határoznunk, hogy mindent el fogunk végezni. Ha néhányan ennyire vittük előre a munkát: csak össze kell fognunk és meglesz minden.

Iskolánk életében egyik legszebb nap a mai, mert megmutatta, hogy nincs lehetetlenség, ha szeretettel és erősen akarunk valamit, mert azokkal, akik nemeset akarnak, az Uristen velük van.

Igaza van dr. Goldberger igazgatónak. Csak akarni kell, komolyan akarni és akkor csodák történnek. Akarni pedig a zsidó gimnáziumokat ma is csak a tantestületek és szülők akarják komolyan. Leghelyesebb volna tehát a két intézetet átadni azoknak, akik a gimnázium barátai. A legtekintélyesebb külföldi zsidó iskolákat is önálló iskolaegyesületek tartják fenn. Ez a módszer, amint eddig láthattuk, nálunk is fényesen beválna. Bizzák a gimnázium ügyét azokra, akik előbbre akarják vinni és nem megfojtani!

ZSIDÓ HUMOR / Levél a szerkesztőhöz. /

Cholnoky László, a Mult és Jövő egyik legutóbbi számában érdekes példákkal illusztrálta a zsidó humor virágzását. De bocsásson meg nekem Cholnoky László, hogy én az igazi zsidó humort nem azokban a népszerű anekdotákban látom, amelyekből a budapesti élclapok oly bőségesen táplálkoznak. A zsidó humor sokkal mélyebb valami és tartalmában magasan túlnő azokon az adomákon, amelyeket zsidó és nem-zsidó antiszemiták oly szívesen pertraktálnak. Nem akarok itt polémiába bocsátkozni. A zsidó humor már ugyanis sok bajt csinált a Mult és Jövőnek. Hiszen azt olvashattuk, hogy politikai hetilapja betiltásának egyik oka egy „Zsidó humor” című cikk volt. Így lesz a humorból tragikum, amely azonban remélhetőleg csakhamar ismét derűre fordul. Ezuttal csak néhány példával szeretném azt a zsidó humort bemutatni, amely az írásmagyarázathoz kapcsolódik, tehát speciálisan zsidó humor. És az életből van merítve és van benne gúny és szatíra is.

„MIT DALOLNAK A KUTYÁK?”

A reggeli liturgia után foglal helyet a „Dalok fejezete”, a „Perek sira”, ősi hagyományos írás arról, hogy a különböző állatok milyen énekekkel dicsőítik az Urat. Mert hogy az összes teremtmények zengik Isten dicséretét, azt rég hirdette a zsoltáros költő. A Perek szerint: „A kutyák ezt dalolják: Jertek, boruljunk le és imádkozzunk teremtető Istenünk előtt.” Miért éneklük éppen ezt? — hangzik a kérdés. És a Rabbi megadja a magyarázatot a következőképen: Ahhoz, hogy valaki jó zsidó legyen, három dolog szükséges, jó szív, jó ész és jámborság. Tökéletes egyik nélkül se lehet. Előfordul, hogy éppen az első tulajdonság hiányzik. Egy szegény embernek súlyos beteg egyetlen gyermeke és nincs pénze a sürgősen szükséges orvosságra. Elmegy a jámbor és gazdag, de kapzsi hitsorsoshoz és az reáförmed: „Most nem érek rá, most el kell mennem a templomba imádkozni!” Vagy azt mondja neki kifogásul: „Az orvosság ugysem használ semmit, jobb lesz, ha templomba mégis és elmondasz a gyerekért néhány zsoltárt!” Az ilyenre vonatkozik az írás: „A kutyák ezt dalolják: Jertek, boruljunk le teremtető Istenünk előtt!”

„A JÓTEKONYSÁG ÁLL ÖRÖKKÉ.”

Igy szól az Írás szava a „Halleluja óde” kezdetű zsoltárban, amelyet minden szombaton délután a Mincha ima közben elmondanak, — már mint aki mondja. A 112. zsoltárban a teljes vers így hangzik: „Hón veóser bevészó, vecidkoszo ómedesz load”. Vagyis: „Vagyon és gazdagság van a házában, és jótékonyága áll örökké”. A jámbor és boldog ember dicséretéről van szó. A Rabbi pedig, miután híveit jótékonyásra buzdítja, így folytatja humoros magyarázatát: Akárhányan vannak, akik a nagy konjunktúrában vagyona tettek szert és csakhamar ehhez képest rendezték is be a házukat, finom perzsa szőnyegekkel váltották fel a durva pokrócot, drága porcellánokkal az olcsó edényeket, briliánsokkal az üvegekszereket, aki azelőtt kétszáz koronát költött egy hónapban, most kétmilliót költ, minden átalakult a valutához képest, csak ha jótékonytságot kell gyakorolni, akkor még mindig fillérekkel akarják elintézni. Erről szól az Írás: „Vagyon és gazdagság van a házában, de a jótékonyága áll örökké” — egy stádiumban és nem alakult át a mai viszonyokhoz és a mai valutához képest.

„MINT A MA SZÜLETETT GYERMEK.”

Miért van az — kérdi a Rabbi — hogy a Talmud szerint annak, aki részt vesz egy „brisz”-ünnepségen (zsidó keresztelő), megbocsátják összes vétkeit? A magyarázat a következő: Elijáhu hanavi, a prófétaból lett angyal kapta a megbízást az Égből, hogy megjelenjék minden brisznél és védje az újszülött fiút, amikor felveszik Ábrahám szövetségébe, nehogy valami baja történjék. Ő „a szövetség angyala” a „malach habrisz”. Mielőtt a Mohél hozzáfog szent munkájához, imájában ezt is mondja többek között: „Elijáhu, szövetség angyala, állj jobban mellé és támogatass engem”. Elijáhu próféta, a biblia leírása szerint, nagyon buzgó és hevülekeny ember volt, aki ki-méletlenül levágta a Bál hamis prófétáit. Azért is kapta ő azt a hivatást, hogy az újszülött gyermekek mellé menjen, akiknek még semmi bűnük nincsen. Elijáhu azonban szabadkozott és így szólt: „Uram, én el-megyek az újszülötthöz, de látni fogom a gyermek apját, aki megszegi a törvényeidet és akkor felindultságomban kegyetlenül lesújtani találok rá”. — „Én előre megbocsátom minden újszülött szüleinek összes vétkeit” — felelte az Ur. Ekkor újra megszólalt Elijáhu: „Uram, de ott lesznek a szüdevendégek között mindenféle hitszegők, vallástiprók, zsugoriak és zsarnokoskodók és akkor felbuzdul az én haragom, szét találok ütni közöttük és elrontom az ünnep örömét.” Amire Isten így felelt: „Hát tudd meg, hogy én megbocsátom mindazoknak a bűneit, akik a brisz-ünnepségen jelen vannak, valamennyien olyan ártatlanok lesznek tehát, mint a ma született gyermekek!”

UTÓIRAT.

Minthogy pedig a Talmud szerint: „Aki utána mond egy dolgot annak a nevében, akitől hallotta, az megváltást hoz a világra”, — én sem akarok idegen tollakkal dicsekedni és még kevésbé akarom a világ várvavárt megváltását késleltetni, tehát bejelentem, hogy ezeket a magyarázatokat részben Schlesinger pesti dajjontól, részben Grünwald szatmári rabbtól hallottam. Azt hiszem, érdemes volna az ilyen dolgokat összegyűjteni, mint a zsidó humor érdekes teremését.

KRÓNKA- KÉSZEMLE

A Mult és Jövő kultürestjei

*Első kultürest: 1923 október 21-én este
5¹/₂ órakor a Zeneakadémia nagytermében*

Évről-évre fokozódó népszerűség és lelkesedés kísérte eddig azokat a kultüresteket, amelyekkel a Mult és Jövő megmutatta az irányt, miként lehet a legmagasabb igényeknek megfelelő és mégis minden ízében igazi zsidó tartalmú estékkel a zsidó kultúra egyetemes értékeit a közönség legszélesebb rétegeivel megismertetni és megkedveltetni. Ezeket a kultüresteket a Mult és Jövő annak idején mint egyedülálló művészi havi folyóirat kezdte rendezni és most hogy politikai helilapunkat betiltották, annál inkább kell ragaszkodnunk a Mult és Jövő régi művészi programjának teljes megvalósításához. Olvasóink pedig örömmel fogják köszönteni a hírt, hogy már október 21-ikén lesz első idei nagy kultüresténk, amely műsorának magas színvonalával, szereplőinek kiválóságával méltán fog sorakozni az immár oly híressé vált eddigi Mult és Jövő-esték diadalaihoz. A Zeneakadémiát választottuk, mert ennek gyönyörű nagytermében jobban érvényesülhetnek az előadandó régi misztikus melódiák, kabbalista-dalok és intim hangulatú középkori lakodalmi énekek, amelyeknek kotta-kéziratait nagy áldozatok árán szereztük be a külföldről. Orgona, hárfa, hegedű, cselló és kórusok fogják a pompás kompozíciókat kísérni. Természetes, hogy a héber áriák és zsidó népdalok mellett, a Biblia legszebb fejezetei és a héber költők legszebb versei is szerepelnek a műsoron legkiválóbb szavalóművészeink interpretálásában. Programmunkhoz híven, a kipróbált és beérkezett nagy művészek mellett pódiumra viszünk ezuttal is új zsidó tehetségeket, akik mint eddig oly számosan, a Mult és Jövő estjén indulnak el művészi hódító útjukra.

Minthogy pedig kultürestünket első sorban a Mult és Jövő olvasóinak akarjuk hozzáférhetővé tenni, az idén is, dacára a rendezés sok milliós költségeinek (a teremköltség maga közel egy millió) minden előfizetőnknek fenntartunk két darab 30%-os kedvezményes jegyet, amelyek kiadóhivatalunkban (VI., Révay-utca 14. Telefon 199—55) október hó 15-ig vehetők át. Az eddigi zsufolt házainkon okulva, tanácsos a jegyeket a mellékelt utalvánnyal azonnal kiváltani, mert később a rohamos érdeklődés mellett esetleg már nem tudunk semmikép sem helyeket biztosítani.

KASZAB ALADÁR

Egy híres német tudós mondotta, hogy a zsidóság adta a világnak a szív zsenijeit és ezekre époly büszke lehet mint az ész zsenijeire. És valóban a zsidó tradíció a szívjóságot egy sorba állította a Tórával és az Istentisztelettel. Bizonyára Kaszab Aladár csodálkozik a legjobban, ha az ő négyszázmilliós adományát a zsidó poliklinikára mint valami rendkívüli cselekedetet dicsőítik. Pedig ő csak szíve sugallatát követi. És amilyen természetesnek találja, hogy száz

Kaszab Aladár, udv. tan., a zsidó poliklinika alapítója.

meg száz milliókkal segítse a legkülönbözőbb zsidó intézményeket csendben és zajtalanul, ép olyan magától érthetőnek gondolja, hogy vakok, siket-némák, árva stb. alán az átmeneti betegeknek siessen segítségére és egyttal megvesse az alapjait a zsidó orvosi kutató intézetnek és az idők kényszere alatt megnyissa a perspektívát újabb fejlődésnek. Kaszab Aladár self made man, az ő közgazdasági diadalútját bizonyára igen sokan irigylik, de azt hisszük, nem téves a feltevés, hogy sokkal többen irigylik tőle azt a fejedelmi gesztust, hogy házassági jubileumát ilyen módon ünnepli meg. Amiben mégsem sokan követik a parádés nagyurak közül. Kaszab Aladár puritánsága mindig kerülte a parádét. Az ő igaz zsidó szellemtől áthatott emberbaráti működése ép oly természetes megnyilatkozása az ő lényének, mint a virágnak az illata, a harmatnak a csillogása. Ez a szív zsenialitása.

KÉT ÚJ KÖNYV a Mult és Jövő kiadásában

A Mult és Jövő e számával egyidejűleg hagyta el a sajtót két új könyv, amely értékes és különleges tartalmánál fogva a legszélesebb körű érdeklődésre tarthat számot. Az egyik Kiss Arnoldnak, a kiváló poéta-papnak pompás novellás kötete: „A Fekete Horovitz és más elbeszélések”, amelyek méltán állíthatók Perc, Solem Aléchem, Mendele és a többi orosz héber és jidis íróknak a zsidó életből vett híres novellái mellé. A másik Patai József: „Politika nélkül”

című könyve, amely az utóbbi esztendőök zsidó küzdelmeinek valóságos tükre, harc a zsidó kultúráért és egyben védelmi irat a divatos vádak és rágalmak ellen. Az igen izléseesen kiállított két vaskos kötet a Mult és Jövő kiadásában jelent meg. Részletesebb ismertetésükre legközelebb visszatérünk.

AZ ORTHODOX ZSIDÓK PARLAMENTJE.

A „KENESZIJÓ GEDAULO“.

— A Mult és Jövő kiküldött tudósítójától. —

Wien 1923 szeptember 2.

A világ orthodox zsidóságának első nagy parlamenti ülészaka bezárult. Nem volnék őszinte, ha nem vallanám be nyiltan, hogy nem egyszer meghatottan, sőt nem egyszer könnyekig megindultan hagytam el a kongresszus termét. Akik ironikus hangon írtak erről a „Nagy Gyülekezet“-ről, — amit a „Keneszijo gedaulo“ héberül jelent, — csak reáerőltették magukra a gunyt, hogy pártpolitikából kivonják magukat annak a hatása alól. Együtt ültem a nagy világlapok tudósítóival, köztük kiváló keresztény hírlapírók, akik a sűrűn elhangzott héber citátumokból, sőt a jidis beszédekből sem értettek egy szót sem, mégis fascinalta őket a felemelő látvány, a tiszteletreméltó agg patriarchák sokasága, akik a világ minden tájáról hozott össze a hit és a fanatikus meggyőződés, hogy tenni kell valamit a zsidóságért. „Nehéz a kívülállónak — írja egyik nagy bécsi napilap nemzsidó tudósítója — fogalmat alkotni magának ezeknek az embereknek a törekvéseiről. De bizonyosnak látszik, hogy itt egy spontán keletkezett vallási mozgalom nyilatkozik meg, melynek kitűnő fejek, áldozatkész munkatársak és jelentékeny eszközök állanak rendelkezésére.“

Ötszáz delegátus feszing az óriási Renz-cirkusz porondján és köröskörül a karzatok tele zsufoltan nem annyira kíváncsi, mint inkább áhitatos érdeklődökkel. Hosszú szakállas öreg zsidók és szép fehér matrónák, kaftános galiciaiak és kulturált németországi orthodoxok, világhírű csodarabbik és aggasztján gaonok, lengyelországi szejmképviselők és nagy-nevű orvosprofesszorok ülnek csendben egymás mellett és hallgatják a szónokok temperamentumos előadásait. És a vendégek között az osztrák külügy-minisztérium és népjóléti minisztérium képviselői, Németország, Franciaország, Dánia, Cseh-Szlovákia, Lengyelország, Svájc, Törökország követségeinek kiküldöttjei, és az egyházak követői, pápai nunciások, prelátusok, püspökök, bibornokok — csupa jelei annak, hogy itt a világ zsidóságának egy új képviselétéről van szó, melyet a hatalmak is elismernek és respektálnak. A diplomáciai testületek tiszteletére teleaggatták a termet az összes képviselt államok zászláival. „Izrael egyik szent feladata, hogy elősegítse a próféták ígéinek megfelelően a békét és a kiengesztelődést a nemzetek között“ — mondja dr. Lewenstein zürichi rabbi és a Nagy Gyülekezet átiratot intéz ebben az értelemben a Népszövetséghez Genfbe.

Az egész termen, földszinten és karzaton nagy izgalom vonul végig. Az egyik ajtón belép a radini nagy rabbi, R. Izrael Maier Hakohen, egy kilencven éves aggasztján, számos héber halachikus és etikai műszerzője, akit mindenki egyik főműve után csak „Chofec chajim“ néven ismer. A bécsi orthodox zsidóság több ezer aláírással ellátott sürgönnyel fordult a radini

gaonhoz, hogy jöjjön és adja áldását a Nagy Gyülekezet munkájára. A radini gaon teljesítette a kérést és magas korára és gyengélkedése dacára megtette a hosszú utat Lettországból Bécsig.

— A Chofec-Chajim jön! — zúg végig a termen. És az egész gyülekezet felemelkedik és percekig viharzik a taps, harsog a „jechi“ (Éljen), a diplomaták is felállnak, amikor két híres rabbi karjaira támaszkodva megjelenik a nagy gaon. Az emberek könnyeznek a boldogságtól. Valahogy úgy érzik, hogy a világ népei tisztelegnek most a Tóra előtt . . .

Óvatosan, becézve emelik föl a roskadt fehér aggasztját a pódiumra. Reszkető hangon köszöni a gyülekezetet. Szavait csak szomszédai hallják. Mégis áhitattal hallgat mindenki, feszült csendben, izzó figyelemmel.

— „Lo szaale bemaalosz al mizbechi“ — ne menj fel lépcsőkön az oltáromra, mondja az Irás. Nem lépcsőkön kapaszkodnak fel az oltárra. Mert az oltáron mindenki egyforma. Nem a tudás és jámborság legmagasabb fokát elérve állok itt, csak agg koromnál és kohanita származásomnál fogva teljesítem a köteleltséget, hogy áldást mondjak reátok . . .

Aztán felemelte két remegő kezét, amelyeket alá kellett támasztani, mint a Mózes karjait a hegyen, és elmondotta megindultságtól rezkető hangon a kohaniták áldását . . . És amikor befejezte, szinte szimbolumnak hatott, amikor közvetlen utána felolvasták dr. Seipel kancellár, pápai prelátus üdvözlését, melyben a keresztényszocialista vezér meleg szavakkal jó sikert és eredményt kívánt az orthodox zsidó kongresszusnak . . .

A „keneszijo Gedaulo“ mint a Cionista Szervezet antipodusa keletkezett. Arról van szó, — mondotta az egyik delegátus, Kirschenbraun lengyel nemzetgyűlési képviselő — hogy Weitzmann legyen-e a zsidóság legfőbb fóruma, vagy az itt képviselt tórapacitások? Sűrűn hangzott fel a panasz, hogy a Cionista Szervezet elnyomja Palesztinában a vallásos életet. Állandó refrén volt, hogy meg kell menteni az új zsidó generáció vallásos érzését a cionista agitációval szemben. Dr. Breuer frankfurti rabbi szerint, kár, hogy ez a kongresszus nem évtizedekkel ezelőtt jött össze, mert akkor nem hódított volna annyira a hithű zsidóság körében is a cionizmus eszméje.

Az objektív szemlélő előtt azonban világos, hogy a cionista kongresszusok és a Cionista Szervezet munkája és agitációja nélkül ez az orthodox kongresszus talán sohasem jött volna létre. Elvégre a vallásosság veszélyeztettségének kérdését nem a cionizmus tette aktuálissá, hanem az emancipáció. A zsidó vallási élet hanyatlása a felvilágosodottság korszakával kezdődik. Minél jobban asszimilálódott a zsidóság a népekhez, amelyek közt élt, annál többet engedett az ősi tradíciókból, a vallási élet törvényeiből. Ez tehát már egy több mint százestendő bomlási folyamat. És mégsem tudunk reá példát, hogy a világ konzervatív zsidósága összegyűlt volna, hogy a közös bajon segítsen. Sőt éppen dr. Breuer mondotta, hogy ilyen gyűlésre nincs példa a második templom elpusztulása óta. És legkevésbé az emancipáció óta. Itt-ott elhangzott egy rabbinikus chérem (kiközösítés) Mendelssohn követői ellen, de aktív munkára nem került sor. A Cionista Szervezet teremtetette a példát, hogyan segíthet az egyetemes zsidóság a maga bajain, hogyan tárhatja fel a maga súlyos problémáit egymás előtt és a világ előtt.

A cionista világkongresszus, Herzl nagy műve adta a precedenst és az Aguda követte az Atyák mondását, hogy „mikol melamdáj hiszkálti“, minden mesteremtől okultam“. Az Aguda első kongresszusa helyes mintának választotta az első cionista kongresszust, mozgékony agitációjával, eleven szervezetével, külső és belső rendjével, kitűnő sajtópropagandájával, a diplomaták és egyházfőkkel való összeköttetésekkel stb. stb. Ezt teljes tárgyilagossággal lehet konstatálni. És még valamit. A cionista „előmunkálatok“ adták a legjobb anyagot az orthodox zsidó kongresszusnak. 1. Emberekben, vezetőkben és szervezőkben ott látunk sokakat, akik a Cionista Szervezetből jöttek át, mert az Agudában jobban látják megvédeni a vallásosság érdekeit. 2. A cionizmus terelte a közfigyelmet Palesztinára és vívta ki a Jewish Agency-t is, melynek keretében az Aguda most működni óhajt és palesztinai jšuv nélkül nem volna palesztinai vallási kérdés sem. 3. A cionizmus nem csinálta a vallástalanyságot, hanem meghódította a vallástalanul nevelt zsidó ifjúságot és megértőbbé tette a vallás iránt is. 4. A Cionista Szervezetben belül is van igen tekintélyes frakció, a „Mizrachi“, amely a vallásos élet jogaiért és kötelességeiért küzd, ezek az orthodox cionisták ugyanolyan jámborok, mint az agudisták.

Ezeket a tényeket többen konstatálták a „Keneszijo Gedaulo“ ülésein is. Dr. Auerbach lelkes agudista létére „az igazság és becsület kedvéért“ leszögezi a tényt, hogy a Mizrachi-nak vannak egyes iskolái, amelyek orthodox szempontból is teljesen kifogástalanok. Dr. Unna mannheimi rabbi hangsúlyozza ugyan a politikai nacionalizmus nevelésének veszélyeit, de el kell ismerni, hogy a cionizmus sok jó szolgálatot tett a vallásos zsidóságnak. Így például Badenben, amikor az imakönyvet akarták „reformálni“, a cionisták voltak ennek leghevesebb ellenzői. Lehetővé kell tehát tenni a Mizrachistákkal való együttműködést. Ez az eszme többször merült föl. Egyes intoleráns delegátusok ugyan a mindenáron való szétszakadás szükségességét hirdették és egyik szónokuk kijelentette, hogy „ha a tóra követésének feltétlen kívánása machlauke-macherei-t jelent, akkor a legelső machlauke-macher Mózes volt, aki nekünk a Tórát adta“. A higgadtabbak azonban nem akarták felégetni a hidakat maguk és a cionisták között. Sőt a radini gaon, a „Chofec Chájim, kiemelte ennél a kérdésnél, hogy a „keneszijo gedaulo“ óriási felelősséget hord a vállain és óva intett minden személyes momentum előráncigálásától, az Aguda legfőbb elve a szentség és a béke.

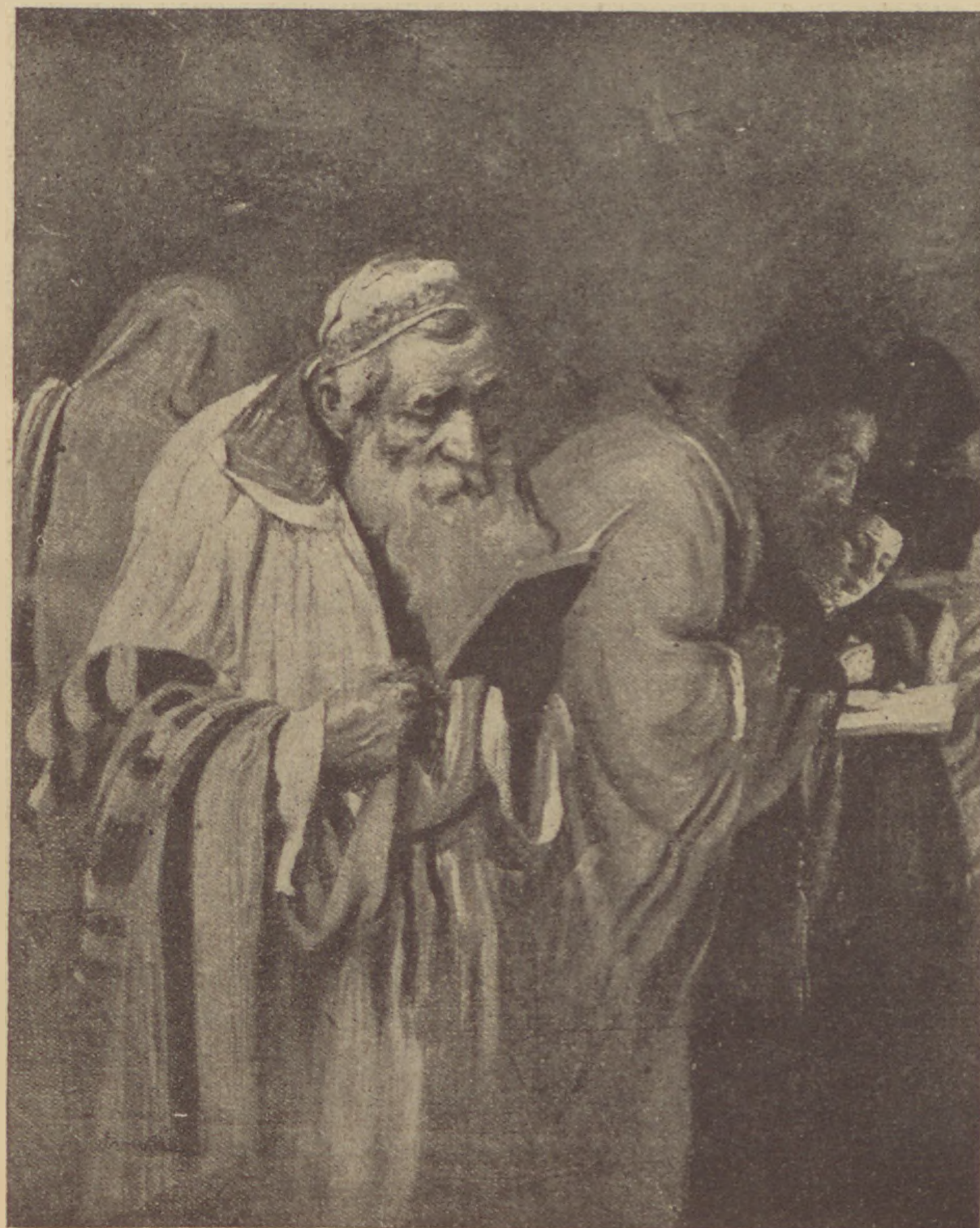
A béke és a harmonia uralkodott a keneszijo gedaulo első kongresszusán és azért talán impozánssabb, egységesebb benyomást tett, mint a néhány nappal előbb bezárt karlsbadi XIII. cionista kongresszus. Itt még nem voltak kialakult pártok és csoportok, amelyek nagy elvi csatákat vívtak egymással, itt még engedelmesen követték a vezetőséget és azért emelkedettségével inkább az első baseli cionista kongresszusra emlékeztetett.

Mindenesetre a cionistáknak köszönhatték, hogy az Aguda világkongresszusa Horovitz rabbi indítványára üdvözlő táviratot küldhetett a zsidó kormányzónak Jeruzsálembe és a viharos tapsok épügy kísérelték a palesztinai High kommissionar üdvözlését, mint a Gerrer Rebbe és a csotikovi csodarabbi felszólalását.

Amint a karlsbadi cionista kongresszusnak egyik főproblémája lett, hogy belevonják a palesztinai mun-

kába a nem-cionistákat is, a bécsi Aguda-kongresszusnak is egyik legfontosabb kérdése volt, hogy együtt dolgozhatnak-e cionistákkal. És mindkét helyen győzött az a tradicionális belátás, amely a Kol-Nidre előtt abban a kijelentésben jut kifejezésre, „Al daasz hamokaum veal daasz hakohol onu matirim lehiszpallel im haabarjonim“. Magyarul: Isten nevében és a gyülekezet nevében megengedjük, együtt végezni az istentiszteletet a hitszegőkkel“. Karlsbadban megengedték az együttműködést az assimilánsokkal és Bécsben megengedték az együttműködést a cionistákkal. Csupa hilleli végzések.

És a gyakorlatban nem is lehetett másképp. Az amerikai orthodox rabbik szövetsége kiküldte képviselőit a cionista kongresszusra és az Aguda kongresszusra egyaránt. Ők részt akarnak venni mindenütt,

L. Pilichowsky (Paris): Jom-Kippur.

ahol a zsidóság ügyéért küzdenek és dolgoznak. És ma Mizrachinak és Agudának egyformán van szüksége az amerikai zsidóság közreműködésére és dollárjaira.

De a taktikai kérdéseken kívül voltak a kongresszusnak pozitívumai is. 1. Résztvenni a szentföldi munkában, „felépíteni Palesztinát szentségben, a hagyományokhoz hiven.“ R. Katz Mózes nyitrai főrabbi szerint, a cseh-szlovákiai zsidók elhatározták, hogy fejadót szednek aranykoronákban Palesztina javára. 2. Talmud-Tórák felállítása az egész diasporában. Lengyelországban, ahol a Agudistáknak 600 helyi csoportjuk és több nemzetgyűlési képviselőjük van, már is sikerült elérni, hogy a kormány a chédereket rendes elemi népiskoláknak ismerte el. Azonkívül új szervezetet teremtett az ifjúsági nevelésre általában. 3. A szombat megtartásának előmozdítása. Dr. Jung newyorki rabbi hangoztatta, hogy a zsidó

Dr. Kecskeméti Armin.

nép adta az emberiségnek az egy napi munkaszünet intézményét, tegyék tehát lehetővé, hogy a zsidók a vasárnap helyett megtarthassák a maguk ősi szünetnapját, a szombatot. Eziránt is bizonyos sikeres lépésekre mutat rá az Aguda, amely a szombaton zárva tartó üzletek tulajdonosait külön támogatásban részesíti. 4. Számos jótékonyági intézményt létesítettek és létesítenek, két árvaházat Badenben, otthont Bécsben elhagyatott zsidó gyermekek számára, vallásos ipariskolákat, Talmud Tórákat elemi és polgári iskolákkal, Erzsébet-otthont lányoknak, süket-némák és vakok intézetét, szünidei gyermektelepeket. 5. Propagandát fejtenek ki a sechita-tilalom ellen és Lewin nemzetgyűlési képviselő orvosi szakvélemények alapján kimutatja, hogy a rituális saktolás módja a leghumánusabb és leghygiénikusabb az összes állatkivégzési módszerek között. 6. Elhatározták, hogy lépéseket tesznek a szovjet vallásellenes rendszer ellen. Dr. Nathan Birnbaum megrendítő képet festett a szovjet ama intézkedéseiről, amelyek felülmulják a régi Hadrianusi gezerák szörnyűségeit. A zsinagógákat megszenteltségtelenítik, a vallástörvények teljesítését kegyetlen erőszakkal megakadályozzák. Amerika útján akarnak ez ellen az örült blasfémia ellen fellépni.

A „kenésziye Gedaulo“ mindvégig zsidó egyházi jellegű volt. Nem zavarták aféle groteszk jelenetek mint nálunk, amikor a bankettező neolog elnök sonkacsonttal hadonászva jelenti ki, hogy ő ennyit sem enged a Sulchan Aruchból! A meggyőződés áhitata lebegett a tanácskozó teremben, ahol a vallásos zsidóság igazi képviselői gyülekeztek. „Amint a zsidó nép nem szuverén, hanem uralkodik rajta a Tóra, aképen a Kenésziye Gedaulo fölött is minden mérvadó kérdésben a Rabbik tanács áll“. Ezt a határozatot hozták és ezt respektálja is mindenki. Itt a rabbi nem szónoklatgyári hivatalnok, aki udvarol a mindenkori elnökségnek, hanem a szuverén Tóra képviselője és méltóság teljes helytartója. És ez az egyházi jelleg cseppet sem ártott a „kenésziye“ tekintélyének. Azért eljött a francia kormány delegátusa, Hollandia képviselője, a pápa nunciusa és Bécs polgármestere, hogy üdvözljék a kaftános rabbik kongresszusát . . .

Amikor pedig kongresszus után a kaftános rabbik hazautaztak, a pályaudvaron százezrek tolongtak, hogy megadják nekik a fejedelmeket megillető tiszteletet. „Mán málké rabónon“. („Kik a fejedelmek? — A tudósok!“)

A Cionista Szervezetnek pedig mindenesetre számolni kell azzal a ténnyel, hogy a világ orthodox zsidóságnak van egy hivatalos szervezete, amelyre tekintettel kell lennie Palesztina felépítésénél. És ha Karlsbadban elhatározták a Jewish Agency kibővítését, helyet kell majd adni benne az Agudának is. És számot kell majd vetnie azzal, hogy ezentul fokozottabb mértékben ügyeljenek a cionista munka zsidó szellemére. Hiszen Karlsbadban is a leghevesebb vitát a mizrachisták provokálták, akik a cionista intézményektől zsidóbb, vallásosabb, hagyományhűbb életet követelnek. „A tradíciók lerombolása szellemi pogrom!“ — mondták. Erre most már annál is inkább kell tekintettel lenni, nehogy egy szép napon az összes mizrachisták átlépjenek a Cionista Szervezetből az Aguda táborába. És akkor a Cionista Szervezet nemcsak hogy elveszti leglelkesebb elemeit, hanem elvesz még a reménye is annak, hogy cionisták és agudisták együtt dolgozzanak Palesztináért. (D. Sz. G.)

KECSKEMÉTI ÁRMIN DR. JUBILEUMA.

Még csak első nagy állomásához ért, működésének 25 éves jubileumához. De ha innen visszatekint, szép és gazdag termés tárul a szeme elé. Kecskeméti Armin nem tartozik a „többtermelő“ és „gyorsíró“ közé. Miként fivére Kecskeméti Lipót, ő is a nem a nagy mennyiség, hanem a nagy minőség híve. Nyelvezetük pompás tömörsége és stílusuk zsufoltsága a gondolatok sűrű feltorlódásáról tesz tanuságot. És ahol sok a gondolat, sok az írni való. De Kecskeméti Armin dr. — amint a Mult és Jövő mai számában közölt cikkéből is kiérezhető — nem rajong a külső sikerekért, parádés ünnepelésekért. A bensőség és a minőség embere ő. A jubileuma is intim csendben folyt le és nem tudjuk, hogy a bensőséges szeretet megnyilatkozása közben sok szó esett-e arról, hogy Kecskeméti Armin dr. adta a magyar zsidóságnak az első zsidó irodalomtörténetet két igen értékes kötetben. (I. M. I. T. kiadás.) A Mult és Jövő szeretettel köszönti a tudós papot első nagy állomásán és örömmel regisztrálja munkatársai közt Kecskeméti Armin dr. nevét.

KÉT ARISZTOKRATA A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓKRÓL.

Egy fölötté érdekes szellemi termék jelent meg e napokban a könyvpiacra. Gróf Coudenhove-Kalergi Henrik „Das Wesen des Antisemitismus“-ának második kiadása, amelyet a szerző fia rendezett újra sajtó alá, hozzáfűzve atyja életrajzát is. Az első edíció 1901-ben látott napvilágot. A lessingi gondolkodású szerző neve nem ösmeretlen a kultúrember előtt. Az osztrák-magyar monarchiának nagy perspektívájú, jövőbe látó diplomatája volt. Önmaga mondja, hogy aktív munkás tagja a kath. egyháznak, amelyet az összes vallásközületek közül a lehető legjobbnak tart. Ereiben zsidó vér nem csörgedezett. A szabadkőművességgel semmiféle nexusban nem állott. Munkája a kérdéssel sok esztendőn által való foglalkozásnak, az egész

idevágó rengeteg irodalom alapos átkutatásának a gyümölcse. Könyvét, melynek alapgondolata, hogy az antiszemitizmus vallási fanatizmuson alapszik, hogy a zsidógyűlölet érzését vallási okok idézik elő, melegen ajánljuk keresztény és zsidó antisémistáknak egyaránt (utóbbiakat szerző az emberi társadalom legalávalóbbjainak bélyegzi, jüdische Antisemiten, so ziemlich das nec plus ultra der Gemeinheit . . . 173. l.) Csak egyik aktuális és mindnyájunk érdeklődését megérdemlő passzusát akarjuk szolgai fordításban bemutatni:

„Magyarország hatalmas fellendülése feltűnően egybeesik a zsidók egyenjogusításával és szabadságával, úgy, hogy az ember kísértésbe jön, hogy okozati összefüggést keressen a kettő között. Nagybritánia nagyszerű virágzásnak indult és hatalmának örvendhetett a sémi származású Lord Beacensfield minisztersége alatt. Spanyolország is virágzott, — amikor a zsidóknak jó soruk volt ottan; mihelyst kiűzetlek onnét, romlásnak indult.“

„Gróf Bethlen Miklós 1870 június 26-án a következőket írta a „Diplomatische Wochenschrift“-ben: „A wieni Das Vaterland röviddel ezelőtt cikket írt a wieni zsidókról, amely a mi részünkről, akik mint a protestáns rebellesek unokái, nem vagyunk zsidók, válasz nélkül nem maradhat. A lap azt hiszi, hogy a wieni zsidók minden téren (politika, irodalom, művészet, kereskedelem és ipar) kimagasló helyet foglalnak el és hogy az ő befolyásuk Wienben mindenütt döntő. Ennéljogva — mondja a Das Vaterland — üzessenek ki a zsidók Wienből.“

„Ha a Das Vaterland pártja valaha kormányra kerülne és fenyegetéseit valóra akarná váltani, akkor kérjük, küldje a Wienből kikergetett zsidókat mind Pestre. A zsidók tehetségük és tevékenységük folytán a civilizáció jelentékeny tényezőivé lettek és mi nagyon is használhatjuk őket Pesten.“

„Pesten magában két várost láthatunk. Az egyik része Pestnek hasonlít egy európai kereskedővároshoz — ez a zsidók városa. A másik hasonlít a sivatag egy nagy falujához — ez a magyarok városa. Minden, ami Pesten a civilizáció művének, az európai kultúra jelének tekinthető, a zsidó szellem és a zsidó pénz produktuma. Ha Pesten nem volnának zsidók, akkor a főváros a nagy Debrecen szintjén állana és a megyehősök saját porukban és sarukban merülnének el. Mihelyt a magyar hírlapírást a többi civilizált nemzetekének a szintjére akarták emelni, kényszerítve voltak egy fél tucat zsidót importálni, hogy a lapok technikájában uralkodó restség részben kiküszöböltesse és hogy a zsurnalisztikai formák fejlődésnek induljanak.“

„A nyilvános életnek akármelyik terét nézzük is, mindenütt látjuk a zsidókat serényen dolgozni és hadakozni a sötétség régi szelleme ellen. Több zsidó, több világosság!“

„Azóta 30 esztendő pergett le, a magyarok gazdasági téren már rég elérték a nagykorúságot és a kultúrának ugyanarra a fokára emelkedtek, mint a többi civilizált államok. Hogy azonban a zsidók sok dologban nevelőik valának és nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a mai kultúrماغaslaton állanak, holtbizonyos.“

Imígyen szóla két „konstruktív“, keresztény, igazságot kereső gróf a magyarországi zsidókról a „keresztény kurzust“ megelőző korszak esztendőiben.

Enten Manó dr.

Dr. Borsodi Lajos.

BORSODI LAJOS: HÁZIBÁL.

Néhány egyfelvondós, néhány novella, néhány jelenet és ha letesszük a kezünkbe a könyvet, melegen és szeretettel gondolunk rá vissza. Sehol egy bántó hang, sehol egy ríktó szín. Egy nemeslelkű poéta írásai, egy szerető szív álmodozásai, egy tiszta fantázia látomásai. Borsodi Lajos az igaz művész gondos cizellálásával bocsátja a közönség elé azt, ami lelkéből kikivánczik. Nem a divatos modernséggel, vagy a mindenáron való új stilustermeléssel akar hatni, hanem a modellálás és előadás átlátszó tisztaságával. A „Házibál“, az „Ezüstsálak“ a színpadon is kétségtelenül nagy sikert aratna és bizonyára meg is fogja találni az útját a színházhoz, azonban így mint olvasmány is minden tompított színezése mellett mély drámai hatást vált ki.

Borsodi Lajos dr., akinek egyik megkapó novelláját a Mult és Jövő legutóbbi számában közöltük, miként édes testvére dr. Kiss Arnold a szülői házból szívtta magába a zsidó poézis ihletét. Atyja dr. Klein Mór, a néhai híres nagybecskereki főrabbi, aki számos tudományos művén kívül a héber költészetnek is egyik első magyar úttörője volt.

A MULT ÉS JÖVŐ BARÁTAIHOZ.

Megint egy hónap mult el és megint papír és klisédrágulásról, valamint az összes előállítási költségek emelkedéséről kell beszámolnunk olvasóinknak. A napilapok ötven százalékkal emelték alig két héttel ezelőtt az előfizetési díjakat, és azóta ismét kétszer emelkedtek a nyomdai munkabérek, ami a sajtótermékeket a legváltóságosabb helyzetbe sodorja. A Mult és Jövőre még ezenkívül külön reánehazedik az a rengeteg anyagi kár, amelyet népszerű politikai hetilapjának betiltásával zuditottak rá. A tilalmat Rakovszky belügyminiszter még mindig nem oldotta fel és így a Mult és Jövő egész apparátusával az olcsó elő-

állítású és óriási példányszámban elterjedt politikai hetilap helyett, tisztára a művészeti havi folyóiratra kénytelen szoritkozni, holott ez még háromszorosára felemelt előfizetési díjak mellett is nehezen fedezheti azt a horribilis költséget, amit ma a külföldön gyártott finom műnyomópapír, klisé, illusztrációs festék stb. jelent. „Die überaus vornehm redigierte Monatsschrift Mult és Jövő — írja a Pester Lloyd szeptemberi számunkat méltatva — hat mit ihrem reichen Inhalt und ihrer kunstvollen Ausstattung jenes Niveau der Vorkriegszeit erreicht, welches die Zeitschrift Dr. Patais weit hinaus über die Grenzen Ungarns berühmt und anerkannt gemacht hat.“ Aki pedig a grafikában némi jártassággal bír, tudja, hogy ennek a magas nivónak a megtartása leirhatatlan erőfeszítést és anyagi áldozatkészséget követel. Mi megteesszük a magunkét, hogy a zsidó kulturának ezt a kincs-tárát átmentsük e súlyos időkből a szebb jövőbe. Sőt kerülni akarjuk ezentúl a számok összevonását is, amire eddig a viszonyok kényszerítettek bennünket. Minthogy most már a postai kézbesítés is megjavult, az előfizető teljes tizenkét számot kapjon egy évben, habár a Mult és Jövő művészeti havi folyóirata egy-egy számának előállítási költsége ma már több mint 20 millió korona. Ehhez képest valóban csekély áldozat az, amikor a zsidóságtól a Mult és Jövőre való előfizetést kérjük. Hiszen a Mult és Jövő minden egyes száma zsidó tudást és zsidó öntudatot visz bele a lelkekbe és akik egy-egy évfolyamra szert tesznek, olyan állandó értékhez jutottak, amelynek becse az idővel egyre növekedik.

SCHICHTANZ MÁRIA.

Schichtanz Mária a budapesti IV. ker. községi leánygimnázumban tett érettségi vizsgát, az egyetemre nem sikerült bejutnia, azért a bécsi Exportakademie-be iratkozott, ahol az egy éves kurzust elvégezte.

Bécsben egy magántársaságban a véletlenül jelenlevő Oltean Klotild, magyar származású nagyhirű énekmesternőnek feltűnt a leányka beszélő hangja és felkérte őt, hogy énekeljen valamit. A teljességgel iskolázatlan hangú, de kiváló zenei képzettségű dilettáns éneke megragadta a mesternőt és a leányka szüleinek beleegyezését meg sem várva, énektanulásra fogta: nem törődve avval, hogy tanításáért díjazni fogják-e vagy sem.

Az ő mesteri vezetése mellett Mária hangja bámulatosan fejlődött és csiszolódott, úgy hogy másfél-évi tanulás után olyan fokú képzettségről tett tanúságot, hogy senki sem akarta elhinni, hogy csak ilyen rövid ideje tanul.

Mária énekóráira megnépesedett Oltean tanítási szalónja és az idei télen már Schichtanz Máriát bécsi zenei körökben „Trillerkönigin“-nek nevezték.

Február 23-án lépett először a nyilvánosság elé a „Konzerthaus“-ban. Kiséretére nem kisebb ember mint Erich Meller a Hofoper hirneves koncertmestere és annak az operának magyar énekesnőinek első tanítója, Strauss Richard első karmestere vállalkozott. Thomas Hamletjének Ophelia áriáját énekelte, a zenei irodalom egyik legnehezebb coloraturáriját. — Ezen a hangversenyen történt, hogy amikor Ophelia a balladából hirtelen az örült kacagásába csap át — ami hihetetlenül nehéz művészi feladat — Meller a kíséretben megállt és az énekesnő egy pillanatra meg-hökkenve tekintett hátra. De Meller mosolyogva foly-

tatta és az áriát minden további incidens nélkül befejezhette. — A közönség tomboló tapsai után a mester bocsánatot kért a művésznőtől és a közönségtől a pillanatnyi megállásért „Es war unglaublich, ich war frappiert!“ — Az előadás után pedig kijelentette: „Fräulein, Sie wissen garnicht was für eine künstlerische Leistung das war, mit solcher Leichtigkeit eine der grössten Schwierigkeiten zu überwinden, das ist ein Lichtstrahl für Ihr zukünftiges Werden; ich profezeihe Ihnen eine glänzende Zukunft.“

Azóta folytatja vasszorgalommal tanulmányait. Mesternője büszke rá és hallani sem akar róla, hogy bécsi tanulmányait abbahagyja. Pedig arról van szó. Hogy miért? — Hát istenem! apja a hitközségi leányiskola igazgatója Budapesten: az ok, hogy miért nem tanulhat tovább — sejthető.

A művésznő hangja lírai csengésű, nem erős, de bámulatosan kifejező, hajlékony és hihetetlen magasságú. Bámulatos, hogy minden erőltetés nélkül fogja és tartja a felső négy vonalas g-hangot is kristálytisztaságban. — Kiképzése a legujabb francia és olasz mesterek módszere szerint történik, amely módszernek legkiválóbb képviselője és alkalmazója Oltean Klotild, akinek növendékei egymásután elhelyezkednek a bécsi operákban. — Máriára is ez a jövő vár, ha tanulmányait befejezi.

A pesti hitközség nem tud édesapjának olyan jövedelmet adni, hogy belőle a drága bécsi iskoláztatása kikerülhessen, de akad talán a Mult és Jövő bécsi olvasótáborában olyan megértő valaki, aki e lelkes és tehetséges fiatal lánynak segítségére tud lenni hosszú lejáratú kölcsönrel, amit manapság már államok talpraállításához is igénybe vesznek, vagy munkaalkaalom nyújtásával. Középfokig zongorát tanít kiváló módszerrel. A Mult és Jövő szívesen vállalja a közvetítést. (Dr. B. M.)

BIALIK TALMUDISTÁJÁHOZ

Dr. Klein Sámuel, Érsekújvár tudós főrabbiája, ottani előadásom alkalmával, amikor Bialik Hamaszmidja is sorra került Fehér Artur művészi szavaltában, figyelmessé tett egy érdekes félreértésre, amely fordításomba belecsúszott és amely az anthológiát revideáló és az eredeti szöveget szemmel tartó nagy Bacher előtt is észrevétlen maradt. Minthogy ötkötetes anthologiam összes versei közül éppen a „Hamaszmid“ áll hozzám legközelebb, nagyon bántana, ha a korrektúrával várni kellene a „Héber Költők“ készülő harmadik kiadásának megjelenéseig. Azonkívül szeretném, ha az első két kiadás birtokosai is kijavítanák az ő példányaikban (I. M. I. T. kiadásban II. kötet 245. l., második kiadásban V. kötet 13. l.) a helyes szöveget a következőképpen:

Szent csönd lebeg az üres jesivában,
Az ifjú lépte belékonog a csöndbe,
A sarokban már várnak reá hárman,
Hű barátai: állványa, mécse, könyve.
S mintha sajnálná a futó könnyű percet,
Mely eltűnik mint tovapattant szikra,
Siet barátihoz; a mécs lángja serceg —
S ő állva áll, mint hegy fokán a szikla.
Nem bágyad feje, szeme éjjelig se'
Ott áll egész nap lankadatlanul,
S mi vagy te, érchegy bazaltkövű szirtje,
Egy ifjú előtt, ki Tórát tanul?! . . .

Patai József.